

FOLK MAGAZIN

**Székiek Szibériában
Szentségtörés vagy sem?
Nyisztor Tinka küzdelmei
A cigány-magyar együttélésekről**

Király és szolgálja

Bukovinában a legszebb, legjelentősebb karácsonyi népszokás a csobányolás, vagyis a betlehemes volt. A szereplőket választották, csak a legalkalmasabb s legtisztább életű férfiak szerepelhettek a szent játékban. Különösen nagy tisztesség volt, ha valaki a király szerepét játszhatta.

Sokáig úgy tudtam, hogy 1940 karácsonyán, mielőtt a bukovinai székelyeket Bácskába telepítették volna, Kóka Antal nagybátyám volt Hadikfalván a király. Így mondta nekem vagy húsz esztendeje a vénséges vén, egykori hadikfalvi kántor, Orbán Józsi bácsi. Büszke is voltam nemes rokonságomra. Isten bocsássa meg nekem, néha dicsekedtem is vele, emlegettem az írásaimban is. Soha nem kérdeztem meg, amikor még megkérdezhettem volna, Antal bátyámtól se, mástól se, hogy úgy volt-e a dolog.

A múlt hetekben, kedves unokabátyámék fotóalbumát nézegetve rábukkantam egy fényképre. Nagybátyám, a nagyapám varrta mintyámbundában, kardosan feszít, mint királyszolga, mellette, papírrózsás koronával a fején a király. Egy radóczi fényképész műtermében készült a fotó. Elszánt mozdulattal lekaptam a képet a fekete kartonlapról, amire felragasztották, hogy megnézzem, mi van a kép hátuljára írva. A fényképezkedés 1940 novemberében történt. A király jelmezében Csibi Antal. Gyorsan felhívtam „főtanácsadómat”, Illés Ágota nénit, hogy ki volt az. Ágota egyből rávágta:

– Csak két Csibi Antal volt Hadikban, Csibi Krisztinának az apja és a nagyapja. Abban az esztendőben két csoport járt, mert nagy volt a falu, a másikkra nem emlékszem.

Még egy telefon, most Bonyhádra. Csibi Krisztina jelenleg éppen a Bukovinai Székelyek Országos Szövetségének az elnöke. Igen, neki is megvan ez a fotó, a képen a király az ő nagyapja, azt nem tudja, hogy ki a királyszolga!

Arra is választ kaptam, hogy miért készült a kép műteremben, novemberben, a többi játékos nélkül. Édesapám és Kóka Ferenc bátyám Brassóban dolgoztak, Antal bátyám nekik akart örömet szerezni. Ó, ha tudná, hogy mekkora örömet szerzett nekem is hetvenhárom év után! Az se baj, hogy csak királyszolga volt.

Kóka Rozália

Parlando. poco rubato

♩ = cca 98

Dí - cser - tes - sék Krisz - tus az ma - gas mēny - nyek - ben.

Ki kē-gyel - me - tē - ket hagy - ta e - gész - ség - ben.

Ki - vá - nom s'tart - sa meg vé - gig az é - let - ben.

Ór - ven - dez - hes - se - nek	vég nél - kül mēny - nyek - ben.
A ne - mēs gaz - dá - nak	az ne - hez - sé - gé - re.
Nē len - nēnk há - zá - nak	nagy ter - he - lé - sé - re.
Kér - nēnk i - gén szē - pen	az nagy Úr - is - ten - re.
Hogy fi - gyel - me - te - sen	hall - gat - ná - nak er - re!
Mi - nem a - zért jöt - tünk.	hogy ko - mé - di - áz - zunk.
Vagy va - la - mi tré - fás	ja - té - kot in - dit - sunk.

A TARTALOMBÓL:

6. Meghalt Mandache Aurel moldvai hegedős
Bolya Mátyás
8. EGYSZER VOLT, HOGY IS VOLT?
Kóka Rozália rovata
Szép karácsony szép zöld fája
Móra Ferenc
10. Szentségtörés vagy sem?
Süveges Gergő
18. ELHIVATOTTAK A VÉGEKEN
Nyisztor Tinka küzdelmei – I. rész
Kóka Rozália
22. Fényerdőktől a kék hálókig
Grozdits Károly
23. FOTÓGALÉRIA
Molnár Zoltán bretagne-i képei
28. „Elment a madárka”
Kóka Rozália
29. Felütés (Muzsikás 40)
Jávorszky Béla Szilárd
30. A tudós, aki a táncot írja – II. rész
Misi Gábor
28. SZÉKIEK SZIBÉRIÁBAN
Apám mesélt
Kocsis Rózi
35. Néptáncaink a korai mozgóképeken
Dóka Krisztina
37. Forrásvidéken (Könyvajánló)
Fekete Réka
38. MAGTÁR
Follinus Anna versei
40. TALLÓZÓ
Védik a magyar népdalt!
Balázs Béla
42. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
Juhász Katalin: Köll-e köles?
44. Előadás a Kecskeméti Találkozón
Berán István
46. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

„Egymásra, apránként”

A *Cigány Néprajzi Tanulmányok* tizenhatodik kötete „Távolodó világaink: A cigány–magyar együttélés változatai” címmel jelent meg a Magyar Néprajzi Társaság kiadásában. A szerkesztő, Szuhay Péter bevezetőjében az „együttélés pozitív és negatív, egyedi és konkrét” eseteinek megismerését ígéri, ennél azonban sokkal többet kap az olvasó. A kötetben szereplő huszonhárom tanulmány olyan sok oldalról, olyan sokszínű kutatói és emberi attitűddel – bátor kérdésfeltevésekkel és személyes tapasztalatokkal – mutatja be a téma egy-egy szeletét, hogy a társadalmi kérdések iránt érdeklődő olvasó a megismerésen túl inspirációt nyer a továbbgondolásra és példamutatást a részproblémák megoldására is. [A képek Molnár István Gábor újpesti privát fotógyűjteményéből valók.]

A tanulmányok között jelentős csoportot képeznek a kifejezetten történeti témájú írások, illetve azok, amelyek egy közösség jelenlegi helyzetének magyarázatához a múlt feltárását is fontosnak tartják. Ide tartozik Binder Mátyás írása, aki az eddigi történeti kutatások alapján tekinti át a cigány–magyar együttélést. Az elemzés a XIV. és a XX. század közötti időszakot öleli fel, a megszokott szenvedés-, illetve politikatörténeti paradigmák helyett azonban a gazdasági és társadalmi összefüggésekre helyezi a hangsúlyt. Molnár István Gábor tanulmányában Újpest cigány lakosságának százhetven éves történetét mutatja be a közösségre jellemző két foglalkozáson, a szegkövácsláson és a muzsikus léten keresztül. Külön érdekesség a szerző családi fotógyűjteményéből származó, a kötetben látható sorozat, amely az újpesti roma családokat polgári miliőben ábrázolja, nagy kontrasztot mutatva a megszokott (szélsőségesen szegény vagy gazdag) ábrázolásmódokkal.

Hiánypótlónak mondható Máté Mihály dél-dunántúli *colári* házaló cigány kereske-

dőkről szóló tanulmánya, hiszen a colárik csoportja iránt eddig kevesen mutattak tudományos érdeklődést. A szerző a Kaposváron és Dombóváron élő, valamint az innen kitelepült házaló kereskedő cigányok történetét ismerteti, személyes megfigyelései, interjúk és a kereskedők munkájához nélkülözhetetlen hivatalos okiratok, a házalókönyvek alapján.

Lengyel Gabriella tanulmányából a tiszavasvári romák történetébe nyerünk betekintést. A szerző a városban elkülönülten élő és eltérő életstratégiát követő két roma csoport helyzetének alakulását írja le az 1920-as évektől napjainkig. A jövedelem, képzettség és akkulturáció szempontjából is különböző közösségek párhuzamos bemutatása izgalmas és tanulságos, a jelenlegi problémáinak artikulálása pedig előremutató azok megoldása szempontjából. Igazi történeti és jelenkori nyomozómunka eredményét kapja kézhez az olvasó Nagy Pál Érpatakról szóló tanulmányában. Az aprólékos (levéltári, szociológiai, néprajzi, antropológiai) kutatómunkát bemutató írás történeti

Id. Jónás József prímás (bal oldalt) orosz hadifogságban, az I. világháború éveiben.

Címlap: „Nagyapám, Kaszap István és családja” (Nyisztor Tinka archívumából)

Patkó Péter kovácsol a gödörben, 1948. Újpest, Tél utca 6.

Csóka József „Csunkó” nagybőgős az Újpesti Zeneiskolában, 1948.

kontextusba helyezve teszi átláthatóvá a falu társadalmi viszonyaira jellemző – e sorok írói által tapasztaltan – szinte átláthatatlan szálakat és társadalmi jelenséget. Ide sorolható a roma családok szociális és társadalmi helyzete, a falu társadalmának ciklikus átrendeződései, valamint az utóbbi években sokat emlegetett „érpataki modell” gyakorlati jelentése, kiegészítve a polgármester személyének és közéleti szerepléseinek vizsgálatával. Különösen nagy érték a tanulmány objektív stílusa, amely ellenpontot képez a médiában feltűnő hangzatos, ám felszínes jellemzésekkel szemben, és lehetőséget teremt a rendkívül komplex helyzet megismerésére, az egyéni és közösségi motivációk megértésére.

A történeti írások mellett jelentős csoportot képviselnek a szociál- és kultúranropológia, illetve a néprajztudomány módszertanára épülő kutatási beszámolók, közösségtanulmányok. Kotics József Csernelven vizsgálta a cigány–magyar együttélés átalakulását, a korábbi jó viszony megromlását. Az alkalmazott antropológiai nézőpont (a tanulmány egy új energiaellátási modell háttérkutatása kapcsán készült) a probléma sokoldalú bemutatását eredményezi. Hasonló kérdéseket jár körbe Kovai Cecília egy Heves megyei településen végzett vizsgálatában. Az utóbbi tíz évben átalakuló, cigányok és magyarok együttélését meghatározó viszonyrendszert (a „boldog békeidők” megborult rendjét) három terület: az iskola, a lakóhely térbelisége és a munka mentén vizsgálja, így nyújt átfogó képet.

Máté Mihályhoz hasonlóan Lator Anna is egy kevésbé ismert csoporttal, a magyarországi *szintók* kultúrájával foglalkozik egy mutatványos család sorsán keresztül. A ta-

nulmány jelentőségét növeli, hogy a mutatványos szakma visszaszorulóban van. A szerző éles szemmel találta meg a szakirodalomban való megörökítés még élő lehetőségét. Ugyancsak egy családdal foglalkozik Pasqualetti Ilona, aki kutatásában a szegénység magatartásformáinak, életstratégiáinak megismerését tűzte ki célul. A szerző interjúit egységes narratívaként, összefüggő „családi élettörténetként” kezeli, a szubjektivitás pedig közelebb hozza a család motívációit az olvasó számára. Ludescher Gabriella egy nyírségi település roma és nem roma lakosságának viszonyát mutatja be. Sokoldalú elemzéséből a településen belüli hierarchia mellett a roma közösség belső erőviszonyait, munkaerőpiacon elfoglalt helyzetét, élet- és megélhetési stratégiáit is megismerheti az érdeklődő.

Lukács György a dombosfalvai roma közösség múltbeli és jelenleg jellemző munka-

erőpiaci helyzetével foglalkozik. Tanulságos egy konkrét példán keresztül látni, hogyan zajlanak le az elméletileg működőképes munkaerőpiaci programok a gyakorlatban. A tanulmány személyes példákon keresztül írja le, mik a sikeresség és sikertelenség irányába mutató indikátorok, s nem utolsósorban hogyan illeszkedik mindez az egyéni életutakba. Bakó Boglárka tanulmánya egy romániai *kalderás* közösség életébe enged betekintést. Középpontba a segélyosztás napjának elemzését helyezi, emellett azonban a falu magyar, román és cigány csoportjainak hierarchikus viszonyairól is pontos képet kapunk. Fontos a térhasználat bemutatása és annak reprezentációja, hogy ugyanazon tér különböző funkciókkal való ellátása hűen tükrözi az egyes csoportok egymáshoz való viszonyát.

Őrszigethy Erzsébet irodalmi stílusú tanulmányában az észak-oromániai Bogád-

Az Újpesti Szegkovács KTSZ focicsapata, 1952.

mindszentről olvashatunk. A kezdetben az oktatásra fókuszáló kutatás időközben átfogó képet eredményezett a faluról: a szerző széleskörűen mutatja be a település múltbeli és jelenlegi társadalmi viszonyait, közéleti kérdéseket, a romák – ezzel összefüggő – helyzetét, a település iskolájának történetét.

Feischmidt Margit és Szombati Kristóf közös értekezésében Gyöngyöspata nagy sajtónyilvánosságot kapott, 2011-es megvalósításával foglalkozik. Az előzmények és motivációk megértése alapos kutatást és elfogulatlan nézőpontot kívánt, utóbbi a tanulmányban is kulcsfontosságú.

Szentesi Balázs egy kelet-magyarországi faluban létrejött, hátrányos helyzetű gyerekeknek szánt oktatóprogrammal foglalkozik. Az írás egy öt évvel ezelőtti képet mutat be: a program létrejötte mellett konstruktívan világítja meg azokat a problémákat, melyek a kezdeményezés sikerességének, az integrációnak állnak útjában.

A kötetben olvasható további írások kategorizálása erőltetettnek tűnik, ezeket jobb önmagukban értékelni. Közülük a legtöbb olyan munkafolyamatot ír le, amely nem feltétlenül a kutatást, hanem valami egyéb eredmény megvalósítását – iskolaalapítást, közösségépítést, konfliktuskezelést, a mélyszegénységben élők életkörülményeinek javítását – tűzte ki célul. Jellemző rájuk a szubjektív hangvétel, ami azonban a téma jellegénél fogva általában a hiteles leírás és a könnyebb érthetőség eszköze.

Izgalmas projekt, a *Romani Platni* lakás-életterem létrejöttét és működését mutatja be Szivák Fruzsina tanulmánya. A szerző belső nézőpontja lehetővé teszi a program tágabb térbeli és társadalmi kontextusának leírását, ami mind a laikus, mind a tudományos közeg számára tanulságos. Mindez Fleck Gábor és Orsós János tanulmányáról is elmondható, akik a sajkózái *Dr. Ámbéd-*

A Dráfi-Horváth család, Újpest, 1950.

kar Iskola, illetve a *Dzsaj Bhím* közösség létrejöttének és működésének körülményeit, a környezet (sajnos olykor negatív) attitűdjének hatásait mutatják be. Az olvasó bepilantást nyer a – szélesebb értelemben vett – helyi társadalmi viszonyok megváltoztatásáért küzdők munkájába, akiknek elszántsága, az érezhető kiábrándultság ellenére, továbbra is példa értékű.

Márta nővérnek az arlói misszióról szóló, személyes hangvételű írása tulajdonképpen a *settlement [telep]* típusú szociális munka örömeiről és kudarcairól ad számot. A már-már naplószerű írás olyan kérdésekre ad szubjektív, épp ezért érdekes választ – például a változások helyes irányának meghatározása vagy az elfogadás nehézségei –, amelyek megkerülhetetlenek a témával foglalkozók számára. Feldmár Nóra egy izgalmas és sikeres kísérletről, az általa levezényelt toldi biobrikett-programról számol be. Írása különösen inspiráló, hiszen a projektben résztvevők (beleértve őt magát is) hatalmas teljesítményén túl arra is bizonyítékkal szolgálnak, hogy vannak olyan innovatív

megoldások, amelyek valóban működnek és képesek enyhíteni a kilátástalanságot.

Módszertani érdekesség Pálos Dóra tanulmánya, aki az etnikai identitás problematikáját a pszichológia és az antropológia eszközkészletének ötvözésével vizsgálja. A kérdésfeltevés a többségi attitűd egyéni identitásalkotásra gyakorolt hatására irányul, melyet a szerző két életútinterjú keresztül tár az olvasó elé. Két életúttal foglalkozik Durst Judit dolgozata is, ezúttal azonban két archetipikus alak, az uzsorás és a vasasó cigány identitásába nyerünk betekintést. Mindkét alakot jól ismertnek véljük, a romákról szóló hétköznapi diskurzusokban mindkettő gyakran szerepel, az írás azonban rádöbben, hogy eddig valójában szinte semmit sem tudtunk róluk. Kőszegi Edit írása ugyancsak őszinteségével hagy mély nyomot az olvasóban. A szerző saját, cigányságról alkotott képének alakulása közben olyan kérdéseket fogalmaz meg (és mer leírni), amelyek a legtöbbször megfogalmazódnak, de túl provokatívnak tűnnek. Indirekt módon ugyan, de épp ennek leküzdésére, a kimondhatatlanság megtörésére kap bátorítást az olvasó.

Színfoltot jelent Ambrus Judit összefoglalója az elmúlt néhány évben bemutatott, roma tematikát érintő művészeti, főként színházi alkotásokról. Fontos és példamutató, hogy egy tudományos folyóirat az általa tárgyalt témának tőle egészen távoli (pl. kortárs művészeti) megközelítéseit is beemeli saját diskurzusaiba. Ahogyan példamutató a kötet egészét átható üzenet is, hogy a cigány-magyar együttélésről csak így, ilyen sok oldalról nézve érdemes beszélni. Ismerni kell a jó és rossz gyakorlatokat, jelentéseket az ország különböző pontjairól, egymás eredményeit, sikereit, kudarcait. És építkezni kell, egymással, egymásra, apránként.

Morvay Judit - Tompos Krisztina
(www.commmunity.eu)

Jónás József és családja 1957 karácsonyán.

A mosolygó primás nem játszik többé

Meghalt Mandache Aurel moldvai hegedűs

Kereken tíz éve, hogy elkészült Aurel első lemeze¹ a budapesti Etnofon Stúdióban. Bár a lemezt megjelenése után sok bíráló érte, két évvel később – Balogh Sándor további, áldozatos munkájának köszönhetően – megjelent a második korong² is. Szakmai körökben a népzenei hitelesség kérdése azonban olyan tartós témának bizonyult, hogy boncolgatásával el is telt az idő. Olyannyira, hogy Auréllal már nem is készülhet több felvétel.

Eseménydús éveket tudhatok magam mögött. A táncmuzika világ lassan elmaradt, az élet a koncertezés és a zeneírás felé terelt, később az oktatás és a tudomány területére sodort. Egy évtized távlatából nézve igazán szerencsésnek érezhetem magam, hogy Aurel társul fogadott zenéjében, és ezt sikerült is megőrizni, rögzíteni és közzétenni. De vajon mi váltotta ki az ellenérzéseket? Mivel a felvételek idején Aurel zenésztársai már nem éltek, kézenfekvőnek tűnt, hogy budapesti revival-muzsikuskok kísérjék. A kíséretmódokat általában – a népzenei hitelességet szem előtt tartva – Aurel instrukciói és visszaemlékezései alapján alakítottuk ki. Emellett a koncepció része volt a tudatos „hangszerelés” is. Ez persze nem klasszikus értelemben vett hangszerelés volt, hanem olyan zenei eszközök alkalmazása, amelyek segítségével kiemelhetőek egy-egy dallam sajátosságai vagy különlegessége, és nem idegenek a népzenei gyakorlattól sem. Az így kialakult, kiegyensúlyozott hangzásvilág amellett, hogy rekonstruálni kívánta a hajdani együttzenélések hangulatát, a szűk szakmán kívüli érdeklődésre is számíthatott.

Úgy érzem, hogy az eltelt évek igazolták e koncepciót. Aurel dallamai mára a moldvai zenével foglalkozó muzsikuskok repertoárjának fontos részévé váltak, színpadokon és táncmuzikában hallhatjuk, zeneiskolai tananyagaként, kottás kiadványokban³, szakdolgozatokban⁴ láthatjuk viszont őket. Lemezeinek előzménye az a 1997-ben indult sorozat⁵, amelynek célja moldvai zenészekkel ké-

Mandache Aurel és Hodorog András – fotó: Bolya István (Somoska, 2005)

szült, jó minőségű felvételek kiadása. Ezen felvételek – az egyszerű dallamközlésen túlmutatva – zenekari kísérettel is bemutatják egy-egy muzsikuskó élő repertoárját. A kiadó⁶ koncepciójának része a már említettek mellett a repertoár ismeretén alapuló zenei szerkesztés is.

Aurél lemezein összesen közel kétórányi anyag, mintegy negyven dallam hallható. A moldvai magyarok táncai mellett tartalmaznak román horákat és szerbákat, balkáni eredetű dallamokat, valamint a városi zenekarban tanult „repertoárszámokat” is. Fontos szempont volt a felvételek során, hogy Aurél a dallamokat saját, eredetileg megszokott hangnemükben játssza. Mivel általában a klézsei furulyásokkal⁷ együtt hívták meg Magyarországra, gyakran kénytelen volt a furulyák hangneméhez alkalmazkodni. A furulyán magától értetődőek a párhuzamos hangnemi mozgások, a hegedűn nem feltétlenül. Lehetséges például, hogy a dallam két része azonos tonális alpra épített dúr és moll jellegű hangsor, de előfordul sok más érdekesség is (modális sorok bő kvarttal, kitérés rokon hangnembe stb.). Tudatos felkészüléssel, az Auréllal addig készült gyűjtések pontos feltérképezésével sok esetben sikerült felszínre hozni az eredeti hegedűs variánsokat. A felvételeken több mint húsz tánc képviseli a moldvai magyarok repertoárját, de helyet kaptak az Aurél dallamkészletének jelentős részét kitevő hora dallamok is. Több olyan dallam is előfordul, amelyik nem tipikusan moldvai – feltehetően bánáti – eredetű, de Románia szerte elterjedt. Hiányolhatóak a keserves és dojna dallamok, de eddigi gyűjtési tapasztalataink szerint Aurel ezen dallamai a román népzene újabb rétegéből, illetve a román műzenéből kerültek ki, így az értékelvű szerkesztés során ezek publikálását mellőztük.

Néhány szó a lemezek kísérőfüzetében használt táncnevekről. Törekedtünk a táncok csángók által használt – néha román – elnevezéseit magyar fonetikával leírni, illetve olyan elnevezéseket alkalmazni, amelyek már meghonosodtak Magyarországon, nagy-

MANDACHE AUREL

1933-ban született a Bacău megyei Gâșteni-ben. Tehetségét zenész apjától örökölhette, aki korán meghalt, így anyja egyedül nevelte fel. Iskolába sosem járt, első hegedűjét napszámból vette tizennégy éves korában. Húszévesen már lakodalmakban zenélt. Huszonhat éves, amikor egy rekecsini mulatság után meghívást kapott a bákói zenekarba. Itt tizenhat éven át fejleszthette játéktechnikáját és repertoárját. Együtt muzsikálhatott a később híressé váló primással, Ion Dragoi-jal is. Ezzel a zenekarral bejárta a világot, például Hollandiát, Belgiumot, Marokkót, Törökországot és Indiát. Bár ezek az állami utak sokaknak alkalmat adtak a diszidálásra, őt mindig visszahúzták a szíve. A bákói zenekar mellett rendszeresen játszott a környező falvak lakodalmaiban, keresztelőkön. Főként zenéléssel kereste kenyerét, de gazdálkodott is. Magyarországon 1997-ben járt először, a budapesti Csángó Bál meghívására. Ezt követően rendszeres résztvevője lett más, hasonló tematikájú rendezvénynek, főleg Magyarországon. Az ortodox vallású, hívő cigányember nem beszélt magyarul, de hosszú ideig kiszolgált a moldvai magyarok táncalkalmait. Két lánya és unokái gyászolják. A családban senki sem folytatja a zenélést.

részt adatközlők fordítása nyomán. Dallam, elnevezés és tánc között nem mindig egyértelmű a hozzárendelés, számtalan variáció létezik. Egy-egy név hol „ragaszkodik” a dallamhoz, hol nem. Arról nem is beszélve, hogy a zenész tudatában létező számtalan dal-
lam nem mindegyike nevesül feltétlenül, de a gyűjtő kedvéért szívesen „gyártnak” új elnevezéseket. Ezeket óvatosan kell kezelnünk és precízen adatolnunk.

Sosem felejttem el Aurel megható ragaszkodását, amikor kérte, hogy a Csángó Bálokon én kísérem. Mindig örömmel vállaltam felkérését, szinte most is hallok, ahogy üdvözlő az öltözőben: *Ce mai faci, domnu Mati?* 2002-ben készítettem vele egy interjút⁸, részletesen kikérdeztem az életéről és a zenéléshez kapcsolódó egyéb fontos körülményekről. Olyan kérdéseket tettem fel, amelyek a zenei gyűjtések során általában elmaradnak. Emlékszem, nem kis izgalommal kérdeztem meg, hogy egykori kobzosaihoz viszonyítva – akik elmondása szerint bármilyen hangnemben lekísérték és virtuóz dallamjátékra is képesek voltak – mit gondol az én játékomról? Válasza hízelgő volt, pedig nem volt különösebb oka rá: „*Csak te vagy az, ki hasonlít azokhoz, kik régen játszottak, másikkal nem játszanak így.*”

Mindenféle pátosz nélkül, őszintén mondhatom, hogy személyiségében volt valami szelídség, amely végtelenül szerethetővé tette. Szívesen játszott mindenkivel, a cigányzenészekről megszokott rivalizálásnak nyomát sem találhattam nála. Csak azt nehezményezte, ha valaki nem kísérte le tisztességesen, és ez műkedvelő kobzosok esetén elő is fordult. Amikor erre panaszkodott, megértettem, hogy a paraszti közösségekben nem volt olyan, hogy valaki csak „hobbizenesz”. Náluk a zenész státuszának kemény szabályai és elvárásai voltak. Ha nem lehetett táncolni a zenéjére vagy nem tudta a „megrendelő” nótáját, akkor könnyen előfordult, hogy törött hegedűvel – rosszabb esetben törött kézzel – tért haza. Ezért Aurel, ha magyarországi zenéssel játszott, fel sem tételezte, hogy az esetleg nem képes lekísérni őt. A tudatában egyszerűen nem létezett ilyen kategória. Mindebből az következett számára, hogy a rossz zenei kíséret szándékos, tehát a zenészek „csúfolkodnak vele”.

A zenéjén túl mosolya az, amit örökre őrizni fogok. Annyira hozzá tartozott, hogy talán ezzel a mosollyal az arcán intett örök búcsút a moldvai domboknak. Kopott hegedűtokkal a hóna alatt, valamelyik valószerűtlenül mintás ingében áll most az égi zenekar meghallgatásán, huncut szemvillanással odaint egykori kobzosának, majd leül egy poros székre és rákezd...

Bolya Mátyás

1. *Mandache Aurel hegedül. Hegedűs tánczene Moldvából.* Etnofon, Budapest, 2003.
2. *Festeres. Mandache Aurel hegedül II.* DialekTon, Budapest, 2005.
3. BALOGH Sándor: *Moldvai hangszeres dallamok sültün, kobzon, hegedűn.* Etnofon, Budapest, 2001.
4. HORVÁTH Attila: *Három moldvai magyar falu vonós tánczenéje Mandache Aurel játékának tükrében.* Szakdolgozat. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2013. A dolgozat további adatokkal és lejegyzésekkel kiegészített változata önálló kötetként jelenik meg a közeljövőben.
5. „*Szeretóm a táncba.*” *Moldvai csángómagyar népzene Klézséből.* Etnofon, Budapest, 1997; *Serény magyaros. Furulyás táncmuzsika Moldvából.* Etnofon, Budapest, 2002; „*Szerelem, szerelem.*” *Róka Mihály énekei.* Etnofon, Budapest, 2002; *Hodorog András. Furulyazene Moldvából. Klézsei énekek és táncok.* Dialekton, Budapest, 2004; *Legedi László István. Csobános. Csángómagyar népzene.* DialekTon, Budapest, 2006.
6. A DialekTon Népzenei Kiadót Balogh Sándor és Bolya Mátyás 2004-ben alapította azzal a szándékkal, hogy az értékes népzenei gyűjtésekből mindenki számára hozzáférhető közkinccs váljon. Ezen kiadványok egyszerre szolgálják az ismeretterjesztés, a közművelődés és a népszerűsítés célkitűzéseit.
7. Legedi László István és Hodorog András klézsei furulyásokról van szó.
8. A felvétel 2002. december 14-én készült Budapesten. Legedi László István fordította, jelen volt még Kerényi Róbert és Bolya Dániel.

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ – SZÍNHÁZTEREM

2014. január 16. csütörtök, 10.30 és 15.00
január 19. vasárnap, 10.30
Zene-Bona, Szana-Szét (gy) – Honvéd Táncszínház

január 17. péntek, 19.00
A Magyar Falu – Fitos Dezső Társulat

január 18. szombat, 15.00
A suszter álma (gy) – Fitos Dezső Társulat

január 22. szerda, 19.00
Sebők Géza táncfolklorista előadása: Szlovákiai, de magyar
Hontalanítás – Ifjú Szívek Táncszínház

január 23. csütörtök, 19.00
Bolero / Tavasz álmodozat – Bozsik Yvette Társulat

január 25. szombat, 19.00
Sakk – Botafogo Táncegyüttes

január 26. vasárnap, 10.30; 28. kedd, 19.00
80 nap alatt a Föld körül (gy) – Budapest Táncszínház

január 28. kedd, 19.00
Flabbergast / Transit / Bolero – Budapest Táncszínház

január 29. szerda, 19.00
Rítus – Szegedi Kortárs Balett

január 30. csütörtök, 10.30 és 15.00
Péter és a farkas (gy) – Bozsik Yvette Társulat

január 31. péntek, 19.00
Élő Martin Archivum – Mezőség – Honvéd Táncszínház
Az előadás után táncház

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ – REFLEKTÓRIUM

január 21. kedd, 19.00
Táncoló filmkockák IV. rész
Lakatos János előadássorozata.

MŰVÉSZETEK PALOTÁJA – FESZTIVÁL SZÍNHÁZ

január 16. csütörtök, 19.00
Orfeusz és Euridiké
Bozsik Yvette Társulat

január 24. péntek, 19.00
Carmina Burana – Szegedi Kortárs Balett

január 25. szombat, 15.00
A Tenkes kapitánya – Honvéd Táncszínház

január 28. kedd, 10.30 és 15.00
Vuk – Inversedance – Fodor Zoltán Társulata

január 30. csütörtök, 19.00
Szarvasének (táncvers)
Magyar Állami Népi Együttes

január 31. péntek, 19.00
Áttörés – Győri Balett

www.nemzetitanctanzinhaz.hu

Móra Ferenc: Szép karácsony szép zöld fája

Nyolc éves voltam, a harmadik elemibe jártam, és először léptem a közszereplés terére. A közszereplés tere az öreg templomunk volt. Úri divatot kezdtek a városunkban, karácsonyfát állítottak föl a szentélyben, az oltár mellett, s kerestek valami alkalmi kis rongyost, aki a mennyei fenyőt felköszöntse. No, szegény gyereket akkor se kellett Félegyházának Szegedtől kölcsönkérni. Futotta a kiskunoknak a maguk emberségéből is. De a bibliai példázat szerint sokan voltak a hivatalosak, kevesen a kiválaszthatók. Az egyik selypített, a másikat nagyon kamaszolták, a harmadikat csak segédlettel lehetett volna a karácsonyfa elé állítani, tudniillik olyan körültekintő személylyel, aki az orrocskáját rendben tartsa, ami azonban mégsem szokásos ilyen ünnepi alkalommal.

A legtöbbször meg az volt a baj, hogy az ijedségtől elállt a szavuk, ami ugyan bajszosabb ünnepi szónokokkal is megesis, de azok nem fakadnak sírva, hanem köhögéssel segítenek magukon. Utoljára bennem összpontosult a közbizalom. Elég rongyosnak találtak, sápadt kis arcom volt és fésűt nem álló, vad fekete hajam, s csengett a hangom, mint valami úri kisasszonyé.

– Aztán nem félsz majd, kisleány? – emelte fel az állam valamelyik tanító úr.

– Nem félek én, csak a kutyáktól – mondtam önérzetesen, s kicsit halkabbra vettem a szót – meg a bakteróktól.

Megnyugtattak, hogy ezeket nem eresztik be a templomba. S a kezembe adták a köszöntőverset, amit Fehér tanító írt, Isten nyugtassa haló porában. Szép hosszú vers volt, a két első sorát még akkor is el tudom mondani, ha majd odafönt a nagy vizsgán találkozom a tanító úrral.

*Szép karácsony szép zöld fája,
Mondsa csak, honnan jövel?*

Sok ilyen sose hallott furcsa szó volt benne, mint a mondsza, meg jövel, s ezekkel rikattam meg legjobban a Daru utcai nemzetet a próbaszavalkók. Akkor tapasztaltam először, hogy a szónok mindig akkor éri el a legnagyobb hatást, ha olyant mond, amit maga sem ért meg.

Minden a program szerint ment, még az idő is előírásosan viselte magát. Karácsony böjtje reggelén akkora jégcsapok lógtak a tetőkön, hogy a feldobott sapkával le bírtam törni a hegyüket. Azóta se szopogattam

jégcsapban olyan jóízűt. Olyan rothadtzindely-zamatú volt, amilyent semmiféle cukrász nem tud produkálni. Amellett a torkot is edzette, és nagy önbizalmat csepegtetett belém. Kezdő szónoknak nagyon ajánlhatom, a jégcsapszopogatástól elmúlik a lámpaláz.

Azt nem vettem észre az úton, hogy fáznék, mert szegény édesanyám rám adta a nagykendőjét, csomóra kötve hátul a derekamon. Csak azért hullott a könnyem, mert az orromat meg az államot mardosta a hideg. De hát nem szúrt szemet senkinek, télen minden rendes orr cinéjét fog. Tanítóké, a tanítónőké is azt fogott, akik az iskola sarkán toporogva várakoztak rám. Egészen másért akadt meg rajtam Honthy Berta kisasszony áldott szeme.

– Attól félek – mosolyodott el, mikor meglátott –, hogy ez a kisgyerek egy kicsit túlozza a rongyosságot. Mégiscsak kellene rá valami kabátot adni.

Mindenki igazat adott neki, de hát hol vegyenek most egy gazdátlan kabátot? Az

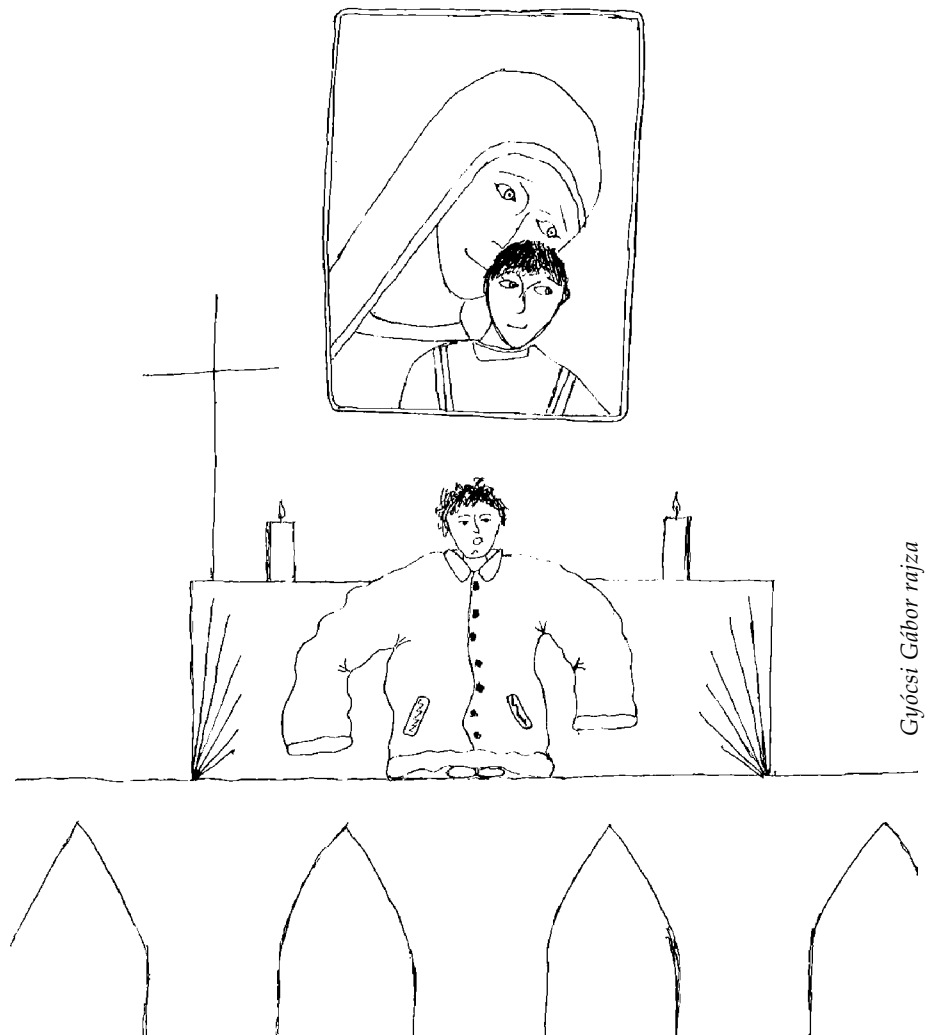
volt a terv, hogy az ünnep után majd Szenté tanító elvisz a Stross szomszéd boltjába, és ott fölruháznak a Jézus nevében, de azt előbb meg kell szolgálni. Szerencsére az iskolaszolga ott ment el mellettünk, sietett a templomba, perzsagalléros ünneplőben. Nagyon mogorva, öreg férfiú volt, de azért most beharmatozták az égi magasok a lelkét.

– Én odaadhatnám a gyermeknek addig a bekecsemet – mondta egy kicsit vontatva, mintha csudálná önmagát.

– No, azt megfizeti az Isten, Károly bácsi – repkedett Berta kisasszony s mindjárt nekifogott a jóembert kihámozni a bekecséből.

– Jaj, kérem, én nem ezt gondoltam – hőkölt vissza ijedten az öregember –, hanem a hétköznapit. Már hozom is, kérem.

Hát nem lehet mondani, hogy nem hozta volna, mert csakugyan kihozta a hétköznapit. Azt, amiben söpreni, fűteni, lámpát pucolni szokott. Rám is adták, és bizonyosan

Gyöcsi Gábor rajza

nagyon jól állhatott, mert mindenki mosolygott rám, aki meglátott benne. Csak ugyan egészen eltakarta a rongyosságomat, alul csak a csizmácskám hegye látszott ki belőle, a kezem pedig egyáltalán nem látszott, a kezem feje a könyökéig érhetett. Arra is emlékszem, hogy nagyon finom petróleumszaga volt az első úri kabátnak, amit viseltem, egészen más, mint az otthoni petróleumé – ma is mindig érzem ezt a finom szagot, valahányszor díszmagyart látok.

A zsúfolt templomot sem felejttem el soha, ahova alig tudtunk utat törni, elől az úri rendek, aztán a subás, ködmönös kiskunok, a berlinerkendős öregasszonyok; a sötétoltárokon csillogó viaszgyertyák szaga összekeveredve a karácsonyi füstölőkével, a mézes fokhagymáéval – olyan nagy volt minden és én olyan kicsike!

Igen, ez Oszta tanító úrnak is szöveget ütött a fejébe, mikorra beviaskodtuk magunkat a szentélybe, és közölte aggodalmát Agócs főtisztelendő úrral:

– Székre kell állítani ezt a Hüvelyk Matyit, hiszen így egészen elvész!

Szólították is a harangozót, de az vállvonogatással felelt a sekrestye ajtóból. Emberhalál lesz abból, ha ő megpróbálja székkel törni át ezt a tömeget.

– Föl kell tenni a kópádkára a gyereket! – mondta valaki, s már akkor föl is nyalábolt valaki, s ráállított már a márványkorlátra, ami a szentélyt elválasztja a hajótól. Egyszerre mindenkinél magasabb lettem egy fejjel – ó, nem leszek én soha többet olyan nagy, mint akkor voltam a félegyházi öregtemplomban!

Sokáig, nagyon sokáig álltam ott, mert meg kellett várni, amíg a polgármester úr megjön. A karácsonyi gyertyácskák meggyújtása is nehezen ment, mert Fekete harangozó még sohasem próbált még ilyent életében, és olyan fohászokat morgott közben, amiket talán nem is találtak illendőnek a kerubínok, és én már kezdtem álomba zsidbadni a márványpadkán. De végre minden gyertyán kinyílt a lángvirág, és Szentet tanító úr megrángatta rajtam az úri kabátot.

– Csak bátran, Fericském!

Hát miért ne lettem volna bátor? Csengettyűzött a szavam az emberfejek felett, mint az angyaloké a betlehemi mezőkön:

*Szép karácsony szép zöld fája,
Mondsza csak, honnan jövel?*

Itt az instrukció szerint szétvettem két karomat, és a hosszú, lelógó kabátujjak akkorát lebbentek, mintha valóságos szárnyaim nőttek volna. Ez olyan öröm volt nekem, hogy ha kellett, ha nem, minden strófa után röppentem egyet. Ki is gesztikuláltam ma-

gam egy egész életre, de szereztem is olyan sikert a Fehér tanító úr költészetének, hogy még Mihály arkangyal is abbahagyta a szószék oldalán a sátántaposást, és szalutált a lángkardjával.

– Ember vagy, Fericske! – jelezte Szentet tanító úr annak a pillanatnak az elérkezését, amikor a szónokot minden elfogadható oldalról üdvözlük.

– Most már lejöhetsz, add ide a kezed!

Persze csak a kabát ujját adhattam oda, amelynek felsőbb régióiban a kéz tartózkodott, de azért nem a kézzel volt a baj, hanem a lábbal. A lábak nem akartak mozdulni, mintha gyökeret vertek volna a kőben.

– Gyere hát, nem hallod?! – rántotta meg a tanító úr mosolygva a kabátujjat. – A nagyságos úr akar megsimogatni.

Egy nagyságos úr volt akkor az egész városban, a követ, az pedig akkor Holló Lajos volt. Felejthetetlen szép férfiarca már akkor ott mosolygott alattam. Átölelte a térdemet, és a hangja már simogatott:

– Gyere, kis pajtás, majd leveszlek.

– Nem... nem ereszt a lábam – motyogtam pityergőre görbült szájjal. Megijedtem, mert ugyan éreztem, mintha a lábam hozzá-nőtt volna a kőhöz.

– Mi a macska, nem ereszt a lábad? – nevetett Holló, s erősen magához rántott.

Az egyik lábam elszabadult, de abban a percben el is jaidítottam magamat, és pedig jó kiadósan:

– Jaj, jaj, jaj, ne bántson!

A mosolygó arc lehajolt a lábam fejéhez, és – Berta kisasszonytól hallottam később – véreahagyottan emelkedett föl.

– Szent Isten, ennek a kisgyerekeknek oda-fagyott a lába a kőhöz.

A másikat már óvatosan engesztelték föl, mert az még jobban összebarátkozott a márvánnyal. A vakarás kiderítette, hogy talpatlan csizmácskában léptem a közszereplés terére, s ezért nem tudtam róla többet elmozdulni. Ami jeget, havat főlstedtem útközben, az álltomban először elolvadt a meleg talpam alatt, azután megfagyott és hozzáapadt a kőhöz.

– Sebjaj, kikerül a maga foltjából – nyomogatta a lábam Sor doktor úr, ahogy ott feküdtem összeszorított szájjal a követünk ölében. Tudta a doktor úr, hogy a kenyérsütögető asszony fia vagyok, hiszen én vittem hozzájuk minden pénteken a kenyeret, azon melegen, ahogy a kemencéből kiszedtük, és különben is ismerte a fajtámat, hiszen a szegények doktora volt a kis kopasz ember. Hanem azért azt mondta, hogy jó lenne elszalajtani Deskóért, a városi előfogatosért.

És így ültem először életemben úri hintón, ami csak lépésben haladhatott a bõrruhás kiskunok és berlinerkendős asszonyok

folkMAGazin

LELŐHELYEK

TÁNCHÁZ ALAPÍTVÁNY
FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG

1011 Budapest,
Szilágyi Dezső tér 6. I. em.
Tel.: (1)-214-3521

Interneten megrendelhető a
www.folkmagazin.hu oldalon

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA
1137 Budapest, Katona József u. 22.
Tel.: (1)-239-1199

ÍRÓK BOLTJA
1061 Budapest, Andrassy út 45.
Tel.: (1)-322-1645

KALÁKA ZENEBOLT
Bp., V. ker., Bárczy István utca 10.
Tel.: (1)-267-5331

A FOLK
1074 Budapest, Dohány u. 84.
Tel.: (1)-351-3341

MESTERPORTA
1011 Budapest, Corvin tér 7.
Tel.: (70)-244-8432

ETHNOSOUND
Bp., VIII. ker., Krúdy Gy. u. 7.
Tel.: (1) 266-8105

sokadalmában, akik eltűnődtek a templomtérén meg a világi dolgok változandóságán. Sokan még akkor is törölgették a szemüket a meghatottságtól, és dicsérték a szép úri kitalálást. Különösen a női nemek levők; egy-két szüle azonban elégedetlen reszkettette a fejét, hogy az urak már a templomból is panorámát csinálnak, és szavalatot tartanak az oltár előtt.

– A mi kisfiunk volt az, sógorasszony – próbálta mentetgetni az urakat Márton sógor és a felesége, ha ismerőst láttak egy-egy tanakodó csoportban. De aztán felhagytak a népek fölvilágosításával, mert a népek hol kinevették őket, hol zavartan hümmögtek, hogy mi érthette Márton sógorékat ezen a szent napon. Majd éppen az ő gyerekeket karolják fel az urak Krisztus urunk áldott születésén! Nagyon fehér képű volt a fiatal, aki papolt, a szaván érzett, hogy mandulával etetik otthon, bizonyosan úri fiú volt, ugyan úri kisasszony is lehetett, nagyon sergette-pergette magát.

Én pedig nem éreztem semmit a királyi dicsőségből, amellyel bevonultam a Daru utcába, csak azt éreztem, hogy parázs süttögeti a lehúzott talpamat, és akkor támadt először világtalan kis agyamban az a gondolat, hogy van egy téli isten is, aki más, mint az az isten, aki a nyarat mosolyogja.

Szentségtörés vagy sem?

Vélemények a népzene felhasználásáról

2013-ban jelent meg Süveges Gergő „Csík zenekar” című könyve a huszonöt éves jubileumát ünneplő kecskeméti zenei csapatról. A Libri csoporthoz tartozó Trubadúr Kiadó által gondozott kötetből az alábbiakban a népzene popzenei felhasználásáról szóló pro és kontra véleményeket, vallomásokat és beszélgetéseket, valamint fotókat közlünk.

GRYLLUS DÁNIEL [Kalácsa együttes]

– A múlt század elején, mikor Kodály Zoltán és Bartók Béla tudományos módszerrel kezdték gyűjteni és rendszerezni a népdalokat, úgy érezték, le is írták, hogy a városba nem lehet olyan egyszerűen behozni a népdalt, kell rá a ruha, mert anélkül fészeng, és meztelenül érzi magát. Ezért találták ki a zongorakíséretet az első népdalfeldolgozásoknál. Ma már persze sokak számára furcsa, amikor valaki operásan, zongorakísérettel énekl, hogy *A csitári hegyek alatt*, de megvolt ennek a történelmi szerepe. Mára viszont a táncházmozgalom odáig jutott a népzene megjelenítésében és megszeretetésében, hogy nemhogy ruha nem kell rá, hanem a népzene lehet ruhaként ráadni más dallamokra is. Népzenebe lehet öltöztetni a többi zenét. Tehát nemhogy fészeng, hanem már öltöztet. És ez már Csík Janiék érdeme is: beemelnek városi dallamokat, amiket egyébként a népzene mindig is fölszívott. De az egész folyamat megcsavarták: ma már a népdal nem úgy alakul ki, hogy valaki énekel, a másik kicsit változtat rajta, aztán kavicsá csiszolódik, mint a kő. Ők a városi zenéből is képesek népzenei alakítani. Persze ez sem teljesen új: a népzene fejlődésébe is mindig bekerültek városi dallamok. Sosem válogattak ehető és ehetetlen között, ahogy azt a pesti értelmiség elvárna. Ha tetszett, akkor énekeltek. Ugyanebben a szellemben dolgozik a Csík zenekar: ha tetszik neki valami, népdallá gyúrja. Vagy népdalparhuzamot tesz mellé. Számomra ez a folyamat teljesen követi a népzene alakulásának szellemiségét.

– Szóval nem szentségtörés?

– Mi a szentségtörés? Amikor Kátai Zolinak kiadtuk a *Kátai krónika* című lemezét, arra törekedtünk, hogy a magyar történelmet vezessük végig krónikás énekek során. De a műfaj megállt negyven-

nyolcnál. Hiányzott egy zárókö. Az jutott eszembe, énekelje el a Himnuszt egy magyar népdal dallamára. „A magyar nép zivataros századaiból”. Arra is azt mondták: ezt nem lehet, ez szentségtörés. De mit nevezünk szentségnek? A Himnuszt? Hiszen Kölcsey nem erre a dallamra írta! Pályázat volt, huszonhárom jelentkező, és Erkel dallama lett a befutó. És a kettő azóta összenőtt. De nem együtt született! Szóval azt hiszem, semmi szentségtörés nincs abban, hogy a népzene meg egy Quimby-nóta találkozik egymással. Mert a kettő közül vajon milyen alapon és melyik a „szentség”? A Tankcsapda vagy a népzene? Melyiket töröm melyikkel? Komponisták részéről még sosem hallottam, hogy: „amikor a Csík énekl a nótámat, azt kikérem magamnak, mert szentségtörés”.

FERENCZI GYÖRGY [Ferenczi György és a Rackajam zenekar]

– Az első olyan „népzeneke”, amelyik úgy tudja a saját kultúrákat muzsikálni, hogy azt az emberek egyszerűen szeretik. Ennél nagyobb koncepciója nincs is az egésznek szerintem. Meg nem is kell, hogy legyen. Mert egy Csík-koncert miből áll? Negyven perc autentika, utána a feldolgozások, és utána megint negyven perc autentika. Jani bácsi nem fut el! Ugyanúgy beteszi a végére a népzene, mint az elejére. És a kalotaszegire ordítva ugrál kétezer ember egy fesztiválon, ahol előtte a Tankcsapda játszott. Ebben látom az ő nagyon nagy jelentőségüket.

– De a műfajkeverést azért nem ők kezdték.

– Nagy hagyománya van a fúzióknak. Kezdte az egészet Szörényi meg Bródy: az Illés zenekar világszene-történelmi jelentőségű. Abban a pillanatban, amikor a beatzene megszületett a világon, ők rögtön keverték a saját kultúrájukkal, meg a Balkánnal, a magyar népzene-

nével. Tehát nem a szolgálai lemásolása folyt valaminek, hanem az átértelmezése. Aztán ilyesmit csinált a Syrius is. Abszolút belvárosi, progresszív, dzsessz-rock zenekar volt, de a Jackie [Orszáczky Miklós] mégis foglalkozott vele. Aztán volt a Gépfolklor, a Ködkonda, aztán jött a Muzsikás együttes fúziója Szörényi Leventével, amikor Szörényi volt a lemezük producere. A *Nem arról hajnallik* meg a *Betyárballada* amerikai szintű fúziós zenét hoztak a nyolcvanas évek elejére. Húsz évvel ezelőtt, hogy a világzene kifejezést egyáltalán kitalálták volna. Tehát, hála a Jóistennek, ebben is az elsők között vagyunk: a saját kultúránkat úgy tudjuk ötvözni a rock and roll kultúrával, hogy abból valami mindenki számára érthető, és a saját kultúránkat mégis felemelő dolog tud születni. Ebben a kultúrában pontosan az történik, mint amikor bejött az országunkba bárki, aki el akart minket foglalni. Aztán olyan jól elfoglalt, hogy beolvadt, és olyan lett, mint mi. Ezért nem vagyok most sem bezarva. Jöhet bárki. Imádom a kínaiakat, nagyon szeretem a vietnámiakat. A gyerekek vietnámi osztálytársai a legnagyobb fúziót jelentik. Idejön a kis csíkszemű csávó, és megnyeri az énekversenyt; klasszikus zongorázik, a szülei dolgoznak, tehát minden működik. Egyébként meg miért zavarna, hogy megint csíkszeműek leszünk? Azok voltunk ezer évvel ezelőtt is. Hol itt a probléma?

LUKÁCS JÓZSEF [a *Fonó Budai Zeneház alapítója*]

– Sokat tűnődtem rajta, vajon a magyar népzenevel miért nem történnek meg azok az átalakulások, amelyek a balkáni, az ír vagy az arab népzenevel igen. Azok bekerülnek a popzenebe, teljesen természetesen szerveződnek, a népzenei hagyományok átfolynak a popba. Egyes vélemények szerint a magyar népzenevel ez azért nem történt meg, mert azzal, ahogyan Bartók meg Kodály hozzányúlt a magyar népzenehez, hihetetlen magas polcra helyezték. Szinte szentségi rangra emelték. Márpedig a szentség érinthetetlen. És ezen a táncházmozgalom sem segített, mert ott is szentséggé váltak a gyökerek és az autentika.

LOVASI ANDRÁS [ex *Kispál és a Borz*, *Kiscsillag zenekar*]

– A magyar pop számtalanszor nyúlt már a folk felé – hol szerencsés kézzel, hol szerencsétlenül. Az viszont ritka felállás, hogy a folkzenekari hangzásba kerül bele a popzene. Pedig, mondjuk, a balkáni cigányok is ezt csinálják: bármilyen hatás éri őket, azonnal beemelik a saját zenei világukba. Ha a *La Bambát* kell játszania a – teszem azt – kocányi „orkesztrának”, akkor azt fogja játszani, mert a tisztelt vevő azt kéri. Így működik a dolog. Ugyanakkor a popzene az utóbbi tíz évben tartalmilag rendkívül üressé vált. Viszont sokkal rafináltabb hangzásokkal dolgozik, mint eddig bármikor. A popzene a hangzása mentén különül el különböző stílusokba. Általában nem a dalokat nézik az emberek, hanem az emblematis hangzások mentén választanak előadókat, és mondják, hogy én a metált szeretem, én az elektronikus zenét, én az akusztikus zenét stb. Pedig a dalok legalább olyan fontosak, és egy jó dalt sokféle ruhába lehet öltöztetni. Ilyen értelemben az emberek fejében a népzenevel kapcsolatban sem válik el egymástól az ősi stílusú pentaton, a tizenkilencedik század közepi többszólamú muzsika vagy az első világháború korának zenéje, amikor az utolsó kanonizált népdalok születtek. A köztudatban népzene az, amit hegedűn játszanak, és van benne még egy-két hangszer, bőgő, brácsa, meg mikor mi még.

HEGEDŰS ZOLTÁN [a *kecskeméti Hegedűs együttes primása*]

– A mai napig arra törekszem, hogy archaikusan játsszam a muzsikát, ott legyek a táncházban, ha pedig mégis koncertezünk, akkor eredeti hangzásanyagot vigyünk a színpadra. Ők ezt bátrabban kezelik, és kialakítottak egy sajátos arculatot.
– *Hogyan érintett ez a váltás?*

– Jani tudja rólam, hogy archaikus népzene-t játszom. Ő is büszke rá, hogy tudja játszani. De mindenkinek jogában áll azt csinálni, amit akar. És ha sikereket tud elérni, és a művészeti palettára olyan foltot tud tenni, amelyet senki más, akkor azt csinálni kell. Az más kérdés, hogy én sosem fogom ezt csinálni.

– *Csak népzene-t?*

– Előfordul, hogy hegedűsként szerepet válllok színházi darabban. A múlt évben Kecskeméten Muszorgszkij-, Schumann-, Schubert-darabokat játszottam egy előadásban. Zeneileg mindenevő vagyok, de a népzene vonatkozásában nem tennék olyan kitérőket, amelyek az eredetitől eltérítenek.

– *Tehát a te ízlésedhez inkább az áll közel, hogy minden stílus maradjon meg olyannak amilyen, és ne kutyuljuk őket össze.*

– Nekem ebben könnyű döntést hozni: nagyon szeretem a komolyzenét, és nagyon szeretem a népzene-t. Ami közte van, arra sajnálom az időt. Akkor már inkább Mozartot hallgatok.

– *És többnyire népzene-t játszol.*

– Nem vagyok sznob, meg nem vagyok nagyképű: volt már, hogy születésnap mulatságon játszottunk, és kérték, hogy játsszuk a *Most múlik pontosan*. Persze, megtanultuk, eljátszottuk. Nincs ezzel baj. De saját elhatározásból biztosan nem játszánám.

– *Beszélgésekben érveltél a magad álláspontja mellett?*

– Nem hiszem, hogy minősítenem kellene az ő művészeti koncepciójukat. Elfogadtam, hogy ők ebbe az irányba haladnak.

– *Van számodra fokozati különbség? Swing a népzeneben vagy Tankcsapda?*

– Ha már keveredik, akkor mindegy. Erdélyben jó néhány falu – Szék, Magyarpalatka, Buza – a rossz közlekedés miatt elzárt volt, így a hagyomány hosszú időn keresztül megmaradt. Azonban egyszer csak ott is elkezdtek hallgatni a rádiót. És a zenekarok repertóriumába bekerültek bizonyos népszerű dallamok. Tehát a keveredés a legarchaikusabb rétegben is nyomon kísérhető. A népzene fejlődése folytatódik, csak most már magába olvasztja a média hatását, a javuló közlekedés következményeit.

– *A gyűjtemények viszont megvannak.*

– Sőt, lassan mi tanítjuk az erdélyieknek az archaikus zenét. Évekkel ezelőtt itt volt Székrol Ilka Gyuri bácsi. Megtanította, hogyan kell a muzsikát játszani. Júliusban meghalt, augusztusban mentem ki Székre a fiához, aki addig az ő brácsása volt. Igen ám, de be voltam vállalva a lakodalmak, a brácsáról sürgősen át kellett térni hegedűre. És jajgatott a Gyurika, hogy semmilyen felvétele nincs az apjától, csak az van, amire emlékszik. Én vittem ki neki Székre az apja felvételeit, így tanulta vissza őket.

KOVÁCS NORBERT „CIMBI” [táncos, koreográfus]

– *A feldolgozásokkal lehet népzenei missziót teljesíteni?*

– Úgy érzem, közelebb hozzák egymáshoz a két világot. És a magyar kultúrához viszik közelebb a közönségüket. Nem olyan nagy baj, ha tudunk büszkének lenni a hagyományainkra. Azt kívánom nekik, hogy a jó ízlés határain belül megmaradva még sok évig tudják ezt csinálni. És ne égjenek ki!

– *Az mit jelentene?*

– A világzenei irányvonal veszélyes terület. Tényleg kell hozzá művészi háttér és nagyon mély tudás.

– *Mi jelent veszélyt? A határok megtalálása?*

– Ahogy bővül a rajongói kör – hiszen a népzene-től teljesen idegen műfajokhoz is hozzányúlnak –, nagy kérdés, hogy veszítenek-e a népzenei elkötelezettségükből. Az idő mutatja majd meg, hogy jó arányokkal használják-e a zenéket. Nem tudom, merre mennek tovább, de szeretem és ezért féltetem őket. De az is igaz, hogy kevés olyan zenei irányzat van Magyarországon, amit ne használtak volna fel egy kicsit, és eddig még mindig működött a dolog.

– *Janiból vagy Attilából fakad inkább?*

– Jani is kísérletező típus, de nem biztos, hogy saját magától ilyen messzire elment volna. Attila biztosan segített abban, hogy „belekalandozzanak” a nemzetközi zene világába.

– *De hol a jó ízlés határa?*

– Nagyon odafigyelnek arra, hogy amikor kalotaszegit játszanak, akkor kalotaszegit játsszanak. A népzenei szílat nem puhítják föl. És emellett vannak azok a dalok, amiket népzenei alapon csiszolgatnak, finomítanak, és azokat is művészién állítják össze. Meg aztán: jó számokhoz nyúlnak. Mindegyiknek van gondolati tartalma. Örülök, hogy nem felejtették el, hogy népzeneészek, de annak is, hogy az igényességüket is megőrizték.

PRIBOJSZKI FERENC [*népzeneész*]

– Engem nem zavar, hogy populárisabbak lettek. Jó ötletnek tartom, hogy nyitottak egy olyan közönség felé, akik előtte nem foglalkoztak a népzenevel. Csak úgy maguktól nem fogják tömegek megismerni a népzeneét. Amit ők csinálnak, az jó eszköz, hogy továbbadjuk ezt a csodát, az ősi örökségünket.

SZÜCS GÁBOR [*koreográfus, a Jászság Népi Együttes vezetője*]

– Nem vagyok bigott „autentikus”. Örülök, hogy jó érzékkel nyúltak a populárisabb műfajok felé. Janikáké tudják, hogy honnan jöttek, és hogyan alakult ki a mostani életük. Tudnak méríteni a múltjukból, és meg akarják és meg is tudják tartani az embereket, akikkel valaha dolgoztak. Én is tanultam tőlük. Nem biztos, hogy nélkülük közelebbről megismertem volna például Kiss Tibi vagy Lovasi András munkásságát, akik egyébként kiváló muzsikusok és nagyon jó emberek. De a másik oldal is igaz: lehet, hogy egy Quimby-rajongó most már meghallgatja a népzeneét is, ami eddig nem jutott el a füléhez. Inkább a most jövő zenekaroknak kell vigyázniuk arra, hogy ne másolják őket, hanem saját zenei stílusukat találják meg.

DIÓSSY D. ÁKOS [*a Kispál és a Borz billentyűse*]

– A Csík zenekar ugyanazt csinálja, amit Erdélyben ötven évvel ezelőtt csináltak a zenekarok. Ha te Erdélyben cigány muzsikusként elvállaltál egy bált, akkor kellett tudnod a román dalt is, a magyar dalt is, a cigány nótát is, mert biztosan van a násznépben valaki, aki

odajön, és beléd teszi a bicskát, ha nem vagy hajlandó eljátszani a tizenkettedik órában. Az egész tájegységnek, sőt a szomszédos megyéknek a teljes „zeneirodalmát”, szöveggel, zenével tudniuk kellett. Ez nem volt kérdés. Aki nem tudta, azt nem hívták. A Csík zenekar ugyanezt csinálja. Abban a tájegységben, amiben él és dolgozik, a mindenki által énekelt nótákat a saját kezében levő hangszerekkel eljátszza. Tulajdonképpen semmi újszerű nincs ebben. A különleges talán az, hogy ők ezt meg merték csinálni, és olyan zseniálisan csinálták meg, hogy az emberek aztán újra akarják hallani. És elmennek a koncertjükre tíz év után is. És egyre többen mennek el, mert aki eljön, az el akar menni a következőre is. Szóval játsszák a környék nótáit, akkor is, ha az nem az ő szigorúan vett kultúrkörük. Mennyire lehetett egy zsidó dallam annak a cigány muzsikusnak a saját kultúrköre? Semennyire. Ismerte, kellett is ismernie, ügyes is volt, el is játszotta. Ugyanúgy eljátszotta a menyasszony román rokonságának a kedvenc nótáját, mint a magyar többségű násznépét. Nincs nagyobb kulturális szakadék a Tankcsapda száma vagy Presser Gábor nótája és a kalotaszegi között, mint amekkora egy cigány nóta meg egy zsidó nóta között van.

– *Egy különbség azért van. Az erdélyi muzsikusnak nem volt választása, játszania kellett mindent. A Csík zenekarnak nagyon is van választása, sőt: ők választják ki, hogy mit játszanak!*

– Ez igaz, de van még egy különbség. A Csík zenekar munkásságán keresztül jó néhány Quimby-, Kispál- és egyéb feldolgozás szinte népdallá vált. Az étteremben a zenésztől már kérik ezeket a számokat. De soha nagyobb baja ne legyen egyik zenekarnak sem!

LÁSZLÓ SÁNDOR [*a Fonó egykori igazgatója*]: – Az egész nagyon erősen Janihoz kötődött. Ő adta a koncepciót, sőt azt is, hogy játszanak feldolgozásokat. Az még nem a mostani, kispálos, quimbys vonulat volt, hanem az, hogy ne csak tiszta népzene szóljon meg. Ott a swing *A kor falára* lemezen... Bár akkor ez még nagyon eretnek dolognak számított. Azonnal jelzett a „folkrendőrség”, vagyis azok a népzeneészek, akik a tökéletes autentikus játék mellett tették le a garast.

– *És az, hogy az Illés bevonta a népzeneét?*

LS: – Az nem bűnnek, hanem értéknek számított, hiszen a könyvnyüzeneét teljesítette ki népzenevel. Visszafelé ez másképp működött.

LUKÁCS JÓZSEF: – A mai napig nincs megnyugvás. Épp a napokban volt komoly vitám autentikus népzenei játszó ismert zenekarral, hogy vajon bűn vagy nem bűn, szabad-e csinálni, vagy sem.

– *Pedig a Csík zenekar felívelését ez hozta meg.*

LS: – A feldolgozások által lettek egy könnyűzenei zenekarral egyenértékűen populárisak.

LJ: – Egyes vélemények szerint a szöveg erősen befolyásolja, hogy egy zenét ósdiának vagy mainak érzeli-e. Tehát a népzene nem a zenéje miatt tűnik avítottnak, hanem a szövege miatt. És lehet ebben valami. Ha azt hallom, hogy „Fordulj kedves lovam, napszentület felé!”, az nekem a világon semmit nem mond. Viszont ha ugyan-ezen a dallamon megszólal egy mai szöveg, amelyik hozzám szól, amelyik megérint, amelyiket képes vagyok értékelni, akkor nem fogom régiesnek találni.

LS: – Van azért olyan muzsika, amelyik bármilyen szöveggel elragad. Például a palatkai szökös ritmusban olyan feszültség van, hogy mindentől függetlenül hat. Erre nekem a legjobb példa, amikor a szigetesi Magyar Dal Napján eljátszották a *Most múlik pontosan*. Amikor a mindenki által ismert slágerben a dallam átment palatkai szökös táncba, hihetetlen plasztikusan lehetett érezni, hogy az előtte önfeledten éneklő tömeg beindul, tehát hatott a váltás, a ritmusélmény.

– *A népzene folyamatosan változik, most éppen ebbe az irányba...*

LJ: – Ez azért nem ennyire egyszerű. Persze, változik a népzene, de amit a Csík zenekar csinál, az mind kitalált, megszerkesztett változás, nem sok köze van a spontaneitáshoz.

LS: – Azt hiszem, a népzene meg a könnyűzene összevegyítése nem olyan nagy kihívás. A nagy dolog az, hogy ezt Janiék arányérzékkel és ízléssel csinálják. Nem az a csoda, hogy hozzányúlnak, hanem az, ahogyan hozzányúlnak.

HALMOS BÉLA [zenész, népzene-kutató, a táncművészet egyik meghatározó alakja – †2013]

– *Hogyan látod a váltást, ami az utóbbi időben végbement a Csíknál?*

– Ez nem váltás, hanem változás. Folyamat. Több mint tíz évvel ezelőtt már swinggel keverték a népzenei. Az autentikus nemcsak azt jelenti, hogy pont olyan, mint egy adatközlő játék, hanem azt is, hogy hiteles. Vagyis: jó. Vannak persze bigott táncművészek, fundamentalisták, akik szerint Bartóknak sem kellett volna hozzányúlnia a népzenehez. Nem, a népzene folyamat. Ha lemerevíted, megölnöd. Épp az a lényege: megtanulod, és elkezdted használni. A helyzetre

alkalmazod. Ha táncot kísérsz, arra. Ha koncerten játszod, arra. És része vagy a folyamatnak.

– *Meg tudod határozni, hogy hol a jó ízlés határa?*

– Ameddig érték születik. Nehéz ennél pontosabban mondani: arányosság. Ha mindazokat a fűszereket, amiket szeretsz, ráöntöd egy túros csuszára, ehetetlen lesz. Ha minden zenei stílust, amit megismertél, egy halomba hordasz, hallgathatatlan lesz, és kioltják egymást. Janiék sem csináltak mást, mint felismerték, hogy rengeteg jó zene van. Hiszen Bach – azon túl, hogy komponált – sokszor hasonlót tett: állt az utcán, és amit hallott, azt feldolgozta. A zene ugyanúgy eleven, változó valami, mint a nyelv. Használjuk, megcsócsáljuk, változtatunk rajta, és egyedivé tesszük. Ezt csinálják Janiék is. Kaptak egy nagyszerű énekest, Mariann, Attila bejött a Gajdosból, és elkezdtek együtt működni.

LUKÁCS LÁSZLÓ [és Haránt Eszter, a Kecskeméti Táncgyűttes művészeti vezetői]: – Tény, hogy a tiszta autentikus folklór, ami öt-tíz évvel ezelőtt a Csík zenekar repertoárjának a lényegét jelentette, most kevesebb egy koncerten. De a lényeg, az autentika fontossága, nem szorult háttérbe.

HARÁNT ESZTER: – Van zenekar, amelyik a szakmának dolgozik, és van, amelyik a laikus közönségnek. A Csík az utóbbi. Adnak, és úgy adnak, hogy belecsempészik a magyar népzenei a populáris világba. Mindamelllett az úgynevezett szakma is nagyon szívesen hallgatja a Csík zenekar zenéit.

KISS TIBOR [a Quimby zenekar frontembere]

– A *Most múlik* része lett egy totál autentikus betét. Tudom, hogy vannak, akik emiatt fíkázzák, meg vannak, akik magasztalják őket.

– *Kinek van igaza?*

– Nyilván annak, aki magasztal. Hát melyik muzsikának célja, hogy berakják egy múzeumba, ott porosodjon, és ne éljen a nép között? A népzene dolga, hogy a nép között éljen. Ha olyan hidakon keresztül jut el, mint amilyeneket a Csík épít, akkor úgy. Szerintem a Csík többet tett a magyar népzeneért, mint az elmúlt húsz év népzenei oktatása együttvéve. Ez elvitathatatlan.

– *Igen, de erre sokan azt mondják, hogy ez már felvizezett népzene.*

– Kérdés, hogy mi a cél. Nagyon szép, ha egy szűk kör ápolja a hagyományokat, és egymás vállát veregetik, hogy elég faszán ráztad meg azt a hajnalit. De azért csak azt szeretné minden muzsika, hogy éljen az adott korról! Egy harmincéves diófához senki nem megy

oda méltatlankodni, hogy bezzeg amikor csemete voltál, rendesen viselkedtél, most meg a fejünkre potyog a dió... Jó, ha úgy tud változni a muzsika, hogy megtalálja a gyökerét, de átível a saját korunkba, és eléri a fiatalokat, a ma itt élő, dolgozó, szerető és bánatos embereket. Mert ha nem, akkor megmarad leletnek. A Csík pont ezt az átívelést csinálta meg nagyon ügyesen: élővé tette, maivá tette, és olyan viszonyba helyezte a népzeneét, amitől újra a részünké vált.

– *Népzenesedik a popzene? Feldolgozások, átértelmezések, lassan színhagyomány útján terjed...*

– Fordítva van. A népzene popzenesedik. Mert az első a népzene. A folk volt az akkori kor popzenéje. Az volt a nép zenéje. Az arisztokráciának is volt saját zenéje, teljesen más. A népzene ugyanazonokon az alapokon jött létre, mint a popzene. És a popzene merített a népzeneéből.

ERDEI ATTILA „STÚL” [népzeneész]

– *A te idődben még nem volt kérdés a műfajkeresztesítés.*

– Szó sem volt még ilyesmiről, amit most játszanak. Bár Janinak mindig voltak ilyen ambíciói. Emlékszem, az egyik gyönyörű szép, vastaghúros mezőségi lassú cigánytánc, ami átmegy százkába, régi kedvence Janinak. A tizenöt éves lemezen a dzsesszistákkal el is játszották. Szóval ő ezt már réges-rég megálmodta. Aztán lám, mi lett belőle. Az ország legnépszerűbb zenekara.

– *Van, aki a zenei műfajok keverését szentségtörésnek tartja.*

– Hülyeség. Úgysem lehet megállítani, hogy a zenei stílusok keveredjenek. Ez magától történik. Emlékszem, még a kilencvenes évek elején nekem is furcsa volt, amikor egyszer csak rámutattak valamire, és azt mondták: na, ez a világzene. Nem értettem, mitől világzene az, hogy innen-onnan összegyúrnak valamit. Mert akkor még tényleg így nézett ki. Azóta a világzene is sokat alakult, már van olyan, ami kifejezetten tetszik.

– *Jól éreznéd magad a mostani Csíkban?*

– Nekem nem biztos, hogy lett volna bátorságom ekkorát lépni. Amúgy sem vagyok nagyon felfedező típus. Amikor először megszólalnak ezek a slágerek népi hangszerekkel, az nagyon furcsa. Aztán, ahogy gyúrják, alakítják, egyre jobb lesz. De én nagyon benne voltam az autentikus népzeneiben, pont olyan akartam lenni, mint

Imre bácsi Palatkán, és azon nyomban hetvenéves akartam lenni, és úgy kinézni, mint ő, meg a kezem is úgy menjen, mint az övé. Akkor ez volt számomra a legfontosabb. Összességében azt hiszem, egy Csík-koncert után még senki nem indult el Erdélybe gyűjteni, de a hetvenéves anyukámmal Tankcsapdát éneklünk. Tehát mégiscsak hat a dolog.

NÉMETH FERENC [énekes]

– Ha olyan a feldolgozás, amiben megtalálom magamat, bármit szívesen énekelek.

– *Mit ért feldolgozás alatt?*

– Feldolgozás az, amikor egy zenei anyagot valamilyen módon behelyeznek egy másik zenei környezetbe. Amit Janiék most csinálnak, az is feldolgozás. Ebben az az újszerű, hogy népzeneét már sokan próbálták könnyűzenei környezetbe ültetni, de a fordítottját Janiék csinálták meg először. Tőle egyébként már a nyolcvanas években sem volt idegen a kísérletezés, Attilával pedig nagyon jól egymásra találtak.

– *Nem szentségtörés?*

– Dehogyan. Eredeti ötlet. A sikerük egyik titka.

– *Mások is lettek sikeresek „népzeneutánszatokkal”.*

– Nagyon sokféleképpen lehet ezt csinálni. Érzésem szerint a legsikerültebb feldolgozás az, amiben a népdal és az új zenei környezet organikus kapcsolatba kerül, nincs az az érzésünk, hogy csak egymás mellé biggyesztettek különböző műfajú zenéket.

DRESCH MIHÁLY [a Dresch Quartet vezetője]

– Sokszor kérdezik, mit gondolok a feldolgozásokról, hogy ezt Janiék kitalálták. Szerintem meg nem kitalálták, vagyis nem kimódolták, hanem ez nekik belülről, szívből jött. Csak megszerették a Kispál-számokat, és egyszer csak belenyúltak valamibe. De azért a korábbi lemezeken volt már ennek előképe. Biztos vagyok abban, hogy nem üzleti megfontolások állnak emögött. Csak jött.

KONKOLY ELEMÉR [népzeneész]

– *Akkortájt jöttél el a zenekarból, amikor elkezdődtek a feldolgozások. Van összefüggés?*

– Pontosan ezért jöttem el.

- Mert?
- Én ebbe már nem akartam belefolyni.
- *Láttad előre, hogy mibe?*
- Akkor már Lovasi Andrissal elkezdődött a közös gondolkodás, lehetett látni, hogy merre megy a hajó, és az nekem nem volt perspektíva.
- *Miért nem?*
- A mai napig lejegyzek, gyűjtök, rendszerezek népzeneket, és úgy érzem, hogy ebben a témában még rengeteg tennivalóm van.
- *És hogyan látod a Csík zenekar átalakulását?*
- Vannak nagyon jól eltalált produkcióik. A *Senki nem ért semmit* fantasztikus. A *Most múlik pontosan* is az. De azért van, amelyik szerintem már túlzás. A Hobó-vonalat meg a Presser-feldolgozást már nem fogadtam olyan jó szívvel. Szerintem nem befutott zenészek farvizén kell evezni. Ha én vagyok a Csík zenekar, akkor kell, hogy legyen saját mondanivalóm. Ne mások mondanivalója szóljon meg rajtam keresztül. Ha tudok mondani valami újat és izgalmasat, ha képes vagyok más megvilágításba helyezni dolgokat, annak van értelme.
- *Viszont akár ötven éven keresztül is játszhatnák a kalotaszegit, senki nem ismerné őket...*
- Ez igaz. A határokat kell jól megtalálni, és érzésem szerint most épp egy ilyen határpontnál állnak. Eddig izgalmas és érdekes volt a kísérletezgetés, és most dől el, hogy melyik úton mennek tovább. Megmaradnak Csík zenekarnak, vagy leöntik magukat különböző mázakkal, amik alól már nem látszanak ki igazán. Csak remélni tudom, hogy a zenekar megtartja az arcát, és tovább örökíti a magyar népzene szeretetét.

KOZMA GYULA LÁSZLÓ „KOSZTYA” [népzeneész]

- *A te ízlésed mit mond a váltásról?*
- Ambivalens. Miközben Szabó Attila gitárstílusát nagyon szeretem, összességében úgy érzem, nagyon elszakadtak az eredeti népzene-től. Nekem ez a keveredés nem igazán jön be.
- *Egyáltalán nem tartod jónak a műfajok keverését?*
- Ezt így kategorikusan nem mondanám. Sőt, voltak zenék, amiket én is megcsináltam magamnak otthon. Elővettem a régi gitáromat és elkezdtem gyakorolni. Pedállal, effektekkel, a magam örömére.
- *Hol a határ?*
- Nincs képletekbe foglalható határ. Ez ízlés kérdése. Tudom, hogy vannak, akik a népzene megsértésének tartják a műfajkeverést. De ha ízléses, akkor lehet szép is.
- *A Csík zenekar még belül van a te ízlésbeli határaidon?*
- Vannak olyan zenéik, amelyek kimondottan tetszenek. De összességében nagyon csináltak, nagyon művinek tűnik számomra, amit összehoznak. Mintha ugyanaz a séma működne a számok többségében: ebből is egy kicsi, abból is egy kicsi, aztán jön egy kis lassú, majd durr bele... És a következő számban ugyanez ismétlődik.

NAGY ZOLTÁN [Kecskemétről indult népzeneész]

- Azt hiszem, Janiban mindig is volt érdeklődés más műfajok iránt. Egyébként én is kipróbáltam: Ökrös Csabival három évig rockzenét játszottunk a Dobogókó zenekarral.
- *Hogyan viszonyulsz a Csík zenekar irányváltásához?*
- Vannak nagyon jó dolgaik, amik tetszenek. Inkább formálódásnak tartom még ezt az időszakot. Azt hiszem, még nem találták meg a végleges stílusukat.
- *Ezt miből érzed?*
- Még nem érzem egészen kiforrottnak, egyben lévőnek.
- *Egy-egy dalon belül, vagy a repertoárt tekintve?*

- Egy-egy dalon belül sem mindig. Még keresik a különböző zenék helyét. Egyébként egyszer elmentem egy koncertjükre, és azt láttam, hogy a fiatalok a népzenei részek alatt jöttek-mentek. És mikor elkezdték játszani a feldolgozásokat, akkor kezdtek igazán beindulni. Nem tudom, a misszió elérheti-e a célját, fogja-e bárki a tiszta népzene-t jobban szeretni, ha slágereket használnak „vivőanyagként”.
- *Te ebbe már nem szívesen szállnál bele?*
- Én másfelé indultam tovább.

CSENTE TIBOR [népzeneész]

- Rengetegen játszanak feldolgozást. Mi a Radikális zenekarral csak eredetit vagyunk hajlandók játszani. Eredeti dallamokat, magyar zenét. Nem értem, ez miért nem elég, a fiatalok miért keresnek állandóan mást. Hatszázezer lejegyzett dallamunk van, hozzá számtalan tánc. Fantasztikus mennyiség. Óriási lehetőségek vannak benne. Azt hiszem, a saját zenénket, táncunkat minden gyereknek meg kellene ismernie. Emlékszem, tizenhat éves voltam, hazafelé mentünk a barátainkkal, és széki lassút énekelünk. Megállított a rendőr, azt mondta, azonnal hagyjuk abba ezeket az irredenta dalokat, és örüljünk, hogy nem visz be bennünket. Eltelt több mint húsz év, de valahogy ezek a zenék még mindig nem jöttek elő igazán.
- *A Csík sem hozza elő?*
- Sokan mondják róluk, hogy mennyit tesznek a népzene megismertetéséért. Ezen eltöprengtem. Nagyon tisztetem Kiss Tibit is, Lovasit is, mindenkit, akivel együtt dolgoznak, de én azt hiszem, hogy az nem a népzene megismertetése, hogy a Csík eljátszik egy Kispál-számot vagy Quimby-dalt. Ez valami más. És nagyon remélem, hogy nem felejtik el a népzene-t, mert kár lenne értük.
- *Értem, hogy azt mondod, a népszerűségükkel igazán tehetnének a népzeneért. Viszont ha csak népzene-t játszanának, nem lennének ilyen népszerűek...*
- Ez benne a nehézség. De örülök annak, ha sokat játszanak autentikus népzene-t is.
- *Pedig már „A kor falára” lemezen is volt egy magyarpalatkai dalom, amelyet swinggel keverték.*
- Akkor már nem voltam ott, de azt még jó ötletnek tartottam.
- *Hol a határ?*
- Nem tudok szabályt mondani. Ízlés, érzés kérdése.

VASS LÓRÁNT [népzeneész]

- *Mi a benyomásod a változásról?*
- Már 2000 körül volt arról szó, hogy feldolgozásokat játszanánk, de akkor még ez nem volt ennyire markáns profilja a Csík zenekarnak. Én más utat járok.
- *Szentségtörés vagy sem?*
- Semmiképp, bár én nem nagyon szeretem. Az eredeti zene híve vagyok. Ilyet játszom a mai napig. Szerintem az eredeti népzene-nél nincs jobb, és nem is kell jobb. Nagyon szeretném megmutatni az embereknek, hogyan is szól az autentikus népzene.
- *Az autentikus népzene kevesekhez jut el, mondják sokan. A feldolgozások jó vivőanyagoknak tűnnek...*
- Igen, mindig ezt mondják, hogy majd a feldolgozások révén mennyien meg fogják szeretni. Szerintem meg oda kell menni, és élőben meghallgatni a szászcsávási bandát vagy a palatkai bandát. Nem CD-ről, hanem élőben. Ősereje van a magyar népzene-nak.

SZURMAY GÁBOR [hangmérnök]

- Szentségtörésnek semmiképp sem mondanám, sőt ellenkezőleg. Rengeteg olyan emberhez juttatták el az autentikus népzene-t, akik a feldolgozások hallgatása nélkül sohasem találkoztak volna vele.

Amit ma népzeneként ismerünk, az egyre kevésbé élő folyamat. Jelenleg sokkal inkább a rockzene tölti be a népzene funkcióját. Aki például nem ismerte a *Most múlik pontosan* eredetijét a Quimbytól, az totálisan elhitte, hogy ez mezősegi zene. Akkor miről beszélünk? Szerintem mindkét műfajnak hasznos a kapcsolat, sokakat inspirál az új lehetőség. A népzene is így alakult, egy zenész hallott valahol valamilyen dallamot, megtetszett neki, aztán előadta azt a saját stílusában, értelmezésében. Mint a viccben, amikor a gyűjtőt lenyűgözi az adatközlő: „Néni, kérem, ez gyönyörű dal volt, még nem is hallottam.”. „Nem hallotta? Pedig ezt én még a Bartók Bélától tanultam.”. Az biztos, hogy az marad fenn, ami értékes. A feldolgozásokkal is így lesz.

PRESSER GÁBOR [zenész, zeneszerző, az LGT vezetője]

- Sokan mondják, hogy szentségtörés.
- Az hát! Főleg, amit más talál ki.

SZOKOLAY „DONGÓ” BALÁZS [zenész]

- Benne voltál a váltás időszakában.
- A *Senki nem ért semmit* után jött az *Ez a vonat, ha elindult, hadd menjen...* lemez, azon meghívottként rajta vagyok. Ott már Peti a fő fűjós.
- Mit gondoltál a feldolgozásokról?
- Még amikor a *Senki nem ért semmit* lemezre készülődtünk, Janika kérdezett engem, hogy mit gondolok erről: népzene vagy nem népzene. Egyértelműen azt mondtam, hogy ezt kell csinálni. Hiszen már a Vasmalomban is játszottunk Bartókot „népzenekarra” hangszerelve. Régóta megvan az igény, hogy a népzenei nyelvrendszer ne csak autentikus népzeneben szólaljon meg. Sőt: szerintem ez az irány a régi, autentikus adatközlőknek számító népzenezeknél is megvolt. Hiszen a mezősegi banda is bármikor nagyon jó stílusban elhagyja a *Dallas* zenéjét. Ez nem okoz nekik problémát.
- Neked sem volt fenntartásod?
- Amikor komolyan felmerült a kérdés, hogy csináljunk-e popszámokat, szavaztunk. És nem volt egységes a zenekar. De én arra szavaztam, hogy igen, a többi közt azért, mert úgy látom, hogy ezzel reklámot csinálnak a népzenenek.
- Gondolod, hogy ha valaki meghallja a „*Most múlik pontosan*”-t, onnantól kezdve népzenehallgató lesz?
- Legalább hall népzénét. Mert minden koncerten bőven játszanak autentikus zenét is. Azért is olyan fontos ez, mert a média – minden próbálkozás ellenére – még mindig nagyon mostohán bánik a népzenevel. Ha elmész Törökországba, bekapcsolod a török rádiót, akkor hallod, hogy Törökországban vagy. Ha itthon bekapcsolom, nem tudom, hol vagyok.

MÉSZÁROS TIBOR [zenész]

- A te zenei ízlésed hogyan viszonyul a feldolgozásokhoz?
- Legelőször egy kirándulás közben a lányom telefonján hallottam meg Mariann hangján a *Most múlik pontosan*. Akkor még nyakig benne voltam az autentikus zenei világban. Az első pillanatban meglepődtem, a másodikban elképedtem, és aztán évekig úgy maradtam. Kérdősködtem az ismerősöktől, hogy ők mit gondolnak, hogy van ez, honnan jön, hova vezet ez az egész. Aztán szépen lassan helyükre kerültek a dolgok, sőt magam is megtapasztaltam ennek az útnak a sodrását. Én, az elkötelezett autentikus népzenező, szintén átfordultam.
- De először meg voltál róla győződve, hogy szentségtörés?
- Abszolút. Mint amikor egy ortodox ember találkozik valami olyannal, ami nem fér bele a képbe. Viszont rögtön utána azon kezdtem töprengeni, hogy tetszik vagy nem. Mariann hangja számomra mindig etalon volt. És utána meghallottam, hogy más da-

lokot, más feldolgozásokat is énekel. Ezeket is a lányom hallgatta, emlékszem, még veszekedtünk is, hogy neki tetszik, szerintem meg, izé... Akkor elkezdtem gondolkodni, hogy mi zavar ebben engem ennyire. Olyan érzésem volt, mintha egy aranyos kisgyerek káromkodna.

– És mit mondtak az ismerősök?

- Mindent. Volt, aki nem foglalkozott vele, volt, aki azt mondta, borzalmas, másoknak tetszett. Teljesen megosztotta a szakmát.
- Hogyan tisztáztad a saját hozzáállásodat?
- Amikor sok-sok évvel ezelőtt muzsikálni tanultam, megkérdeztem a tékás Havasréti Palit, hogyan lehetne megtanulni jól játszani. Azt mondta: ne foglalkozz semmi mással, csak erre összpontosíts, akkor sikerülhet. Ezt megfogadtam, és húsz éven át nem nyúltam gitárhoz, csak hegedültem. És amikor meghallottam, hogy a cimbalom, a brácsa, a hegedű nem népzénét játszik, hirtelen emlékezni kezdtem. Arra, hogy annak idején, amikor táncegyüttesekkel utaztunk külföldre, a zenekar mindig elvonult a busz hátuljába muzsikálni, aki meg fáradt volt, elől alhatott. De előbb-utóbb elfogyott a zene, és elkezdtünk marhaskodni. Játszottunk *Lambadát, Yesterdayt*, mindent, ami eszünkbe jutott. A téma tehát az utcán – vagy a busz hátuljában – hevert, mindenki előtt ott volt.
- Csak fel kellett emelni.
- Fel kellett vállalni. És ebben kétségtelenül úttörő a Csík zenekar.
- *Mai slágerek népi hangszereken: ennyi a titok?*
- A *Most múlik pontosan* eredetijét nem ismertem. Miután meghallottam Mariann hangján, elkezdtem kutatni utána. És amikor egymás mellé tettem a kettőt, akkor értettem meg, hogy Janiék mit is csináltak a dallal. „Mindössze” annyit, hogy beletették a személyiségüket, és az egészet átmosták. Gyakorlatilag új dalt készítettek. Inkább ez a titok.

PÁL ISTVÁN „SZALONNA” [az Állami Népi Együttes primása]

- A Csík zenekar nem azért újító a népzeneben, mert feldolgozást játszanak. A Vízöntő, a Muzsikás is foglalkozott már ilyesmivel. De a Csík jó csillagzat alatt, vagy nagyon jó időpontban lépett színre. Manapság Magyarországon sokan szeretik az alternatív rockzenét. És sokan szeretik a népzénét is. És a kettő ötvözeté valahogy nagyon betalált: szeretik azt, amit a Csík csinál, ezt az igényes zenét, amelyik újat hozott létre a két műfaj találkozásából.
- Hogyan látod a váltást?
- Azért hiszem, hogy jó utat választottak, mert nem felejtették el a népzénét. Megmaradtak magyar népzenezőknek, akik ezt a zenei kultúrát megnyitották más stílusok előtt, amelyeket bevonnak a saját zenei világukba. A népzene nélkül ez pillanatok alatt kifulladás. Érdemes megfigyelni: minden koncert eleje népzene, közepén feldolgozások, és a vége megint népzene.
- Lehet, hogy ha nem játszanának népzénét, kifulladás, viszont ha nem játszanának feldolgozásokat, ekkora sikerük sem lenne.
- Az biztos, hogy tisztán népzenei zenekar ma nemigen juthat ilyen ismertségre. A magyar népzene egy réteg zenéje. És nem azért, mert nem tetszik az embereknek, hanem azért, mert nem ismerik. Nem véletlen, hogy az elmúlt húsz évben csak ők tudták ezt megcsinálni.
- A saját ízlésed szerint hol a határ?
- Ameddig jó a zene. Sosem mondanám, hogy ezzel vagy azzal nem játszanék együtt. A tavalyi Eurovíziós versenyen például a húgommal és Pély Barnával indultunk. Engem is sokan kérdőre vontak, hogy miért csinálom, mint ahogyan Jani is sokan ostromozták, hogy miért áll össze Lovasi Andrissal. Azért, mert jól működünk együtt, és jó az a zene, amit létrehozunk. Valószínűleg az sem mind jó, amit Jani meg Lovi összeraktak. De ami nem jó, azt nem is nagyon játsszák. Lovasi, Presser, Hobó: zeneileg teljesen más világok.

De a Csík színpadán emberileg érnek össze ezek a zenészek, és ez a lényeg. Persze ehhez kell Attila kifinomult stílusérzéke.

SALAMON BEÁTA [*a Méta együttes prímása, zenei rendező*]

– Nagyon örülök neki, hogy megmaradtak az autentikus úton. Keményen, jól csinálják. Mindig azt kérem, hogy még erősebb dinamikát, még erősebb különbségeket, nagy hangsúlyokat tegyenek. Azt is szoktam mondani neki, hogy nincs szükségük vendég hangszeresekre. De még mindig dolgozik bennük a kisebbségi érzés: kell, hogy valaki feldobja a koncertet vagy a lemezt. Még nem hiszik el, hogy jók úgy, ahogy vannak, és egyre inkább másoknak van szükségük arra, hogy a Csík színpadára vagy lemezére rákerüljenek.

– Sokan azt mondják, szentségtörés az autentikus népzenet keverni mással.

– Nem érdekel. Akik a Csík zenekart pocskondiázzák, csinálják meg jobban azokat az autentikus zenéket, amiket ők játszanak. Készítsenek jobb feldolgozásokat. Lehet próbálkozni. Énekeljenek jobban, mint Mariann. Ha sikerül, utána beszéljünk arról, hogy mi a szentségtörés!

LÉVAI BALÁZS [*újságíró*]

– Ha a Csík megmaradt volna az autentikus népzene mellett, akkor az életben nem találkoztatok volna?

– Ezt egészen biztosan ki lehet jelteni, igen.

– Érzékeled azokat a feszültségeket, amelyeket a szakmán belül kelt ez a váltás?

– Abszolút érzékelem, de azt hiszem, hogy ezekkel egyáltalán nem kell foglalkozni. Janiék jó döntést hoztak. Ebben a változásban és a megszülető reakciókban tetten érhető ugyanaz a sablon, ami a Kispálnál és a Quimbynél is érvényesült: már nem a régiak, elkurvultak, eladták magukat, már csak a pénzre hajtanak stb. Amikor valaki az undergroundból kinőve a nagyközönség számára ismert, sőt sztár lesz, mindig beindul ez a mechanizmus. Pedig lehetne akár

annak is örülni, hogy ötezer ember meghallgat egy olyan koncertet, amelynek a fele autentikus népzene.

– *Elárulták az ügyet vagy sem?*

– Ebben az országban minden gyanús, ami sikeres. Pszichológus végzettségű feleségem szerint mi, magyarok kétféle visszajelzéssel nem tudunk mit kezdeni: a pozitívvval és a negatívvval. Bár a negatívvval még mindig inkább, mert ahhoz hozzászoktunk – történelmileg így alakult. De a pozitívnál az ember csak toporog, és nem tudja széles mosollyal azt mondani, hogy köszönöm. A sikert el kell kezdeni magyarázni. Mert a siker gyanús. Amíg csak kis kör szereti, addig a miénk, háromszázunké, ötszázunké. Amikor viszont elkezd nőni, bővülni, egyre kezelhetlenebbé válik, és idegenkedést is kivált az első ötszáz emberből: ó, én már akkor ott voltam, amikor ez a sok tízezer még sehol. Ez természetes folyamat. Az áruulásról: a Csík váltott, s ezt a váltást az élet és a saját sikerük hozta nekik. Ma már nem táncmuzika banda, hanem koncertzenekar. Olyan emberekhez viszik el a népzene, akik nagy valószínűséggel soha nem hallgatnák. Ez lenne áruulás? Inkább misszió.

FERENCZI GYÖRGY

– Dívát a Csík zenekart fikázni mostanában. Hogy miért keverik a stílusokat, meg azt miért teszik bele, meg hogy szól már... Nyilván azért, mert borzalmas nagy sztárok lettek. Hallottam már fel-törekvő prímásoktól, hogy a Csík Jani nem tud hegedülni. Hú, de szeretnék én úgy nem tudni hegedülni, mint a Jani! Vagy mint az Attila! Janiban olyan lélek van, hogy nincs még egy. Szóval szeretném hallani, amikor az illető tisztelt fiatal kolléga életében egyszer olyan lélekkel meg tudja szólaltatni a hangszeret. Hogy a *Ritka magyar* úgy induljon el, hogy minden egyes alkalommal sírni akarjak tőle. Tessék megcsinálni! Kedves fiatal kollégák, meglátjuk, harminc év múlva ki milyen muzsikusz lesz, addig meg inkább gyakoroljunk! Ti is, én is!

Süveges Gergő

„Pusztinai nagy hegy alatt...”

Nyisztor Tinka küzdelmei – I. rész

Október 20-án, a Petrás Incze János emlékévk alkalmából a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület nyolc tagjával Pusztinába is ellátogattunk. A tudós szerzetes 1839 és 1842 között ebben a faluban kezdte meg a lelképásztori szolgálatát. Elsőként valamennyiünk kedves ismerőse, jó barátja, dr. Nyisztor Tinka néprajzkutató házához hajtottunk. Benyomultunk a kedves, virágos udvarra, majd egy kortyocska üdvözlő szíverősítő elfogyasztása után Tinka ismertette a legfiatalabb, mindössze kétszázötven esztendőcs csángómagyar falu, Pusztina történetét, nevezetességeit. Hamarosan betessékelt bennünket a házába, ahol színesen, szakszerűen bemutatta a textilgyűjteményét, amelynek darabjai szinte kivétel nélkül az édesanyjáról maradtak rá. Gyönyörű sárga és fehérvirágos hernyóselyem fátyolkendők, himes ingek, katrincák kerültek elő a ládából. A mennyezetről lelógó rudakon színes kasmír kendők sokasága pompázott. Ezeket még Tinka nagyapja – aki olykor Kisinyovig is elfuvarozott – hozta a lányának. Tinka szinte darabonként elmesélte a tárgyak történetét, s mi ámuldozva hallgattuk.

*

– Itt majdnem minden az édesanyám keze munkája. Nincsenek vásárolt tárgyaim. Itt szoktam bemutatni a vendégeimnek a moldvai népművészet darabjait. Van egy kedvenc tárgyam, rekonstruált darab. Úgynevezett főkötő vagy csepesz. Ha az ember komolyan kezd foglalkozni a tárgyakkal, azok tényleg megszólalnak, legyen az szöttek vagy akármi más. Ezt a főkötőt csak azok a csángók hordják, akiknek elődei későn, a XVIII. században jöttek be Moldvába.

A ruhadarab Párizsból származott át Bécsbe, az udvarhölgyek viselték. Mivel Székelyföld is a Monarchiához tartozott egy időben, elterjedt a parasztok körében is. A XVIII. században a Székelyföldön már hordták. A pusztinaiak ősei hozták magukkal, akik a Madéfalvi veszedelemkor jöttek át Moldvába. Ez nagyon értékes tárgy volt, sajnos minden öregasszony ragaszkodott hozzá, hogy abban temessék el. Nyilván azért tekintették olyan értékesnek, mert egy magasabb kultúrához tartozott. Ugye, mindenki fölfelé vágyik.

Volt egy jó kis történetem ezzel a csepesszel. Meghívtak Bukarestbe tojást írni a falumúzeumba, mint népművészt. Én bizony vittem a főkötőmet, felvettem. Ott írogattam a tojásaimat, vittem vagy kétszáz darabot. Nem nagyon mentek el, de a múzeumból azért felfigyeltek rám és mindenki hozzám jött filmezni. Az én tojásaimon régi, eredeti minták voltak. Ezzel én is tisztában voltam, nem akármivel mentem Bukarestbe. Egyszer csak megjelent az igazgatóasszony, hogy készítsen velem interjút. Elment a híre, hogy van itt egy moldvai nő és olyan fejviseletben van, amilyen nincs is Moldvában. Jött az igazgatónő, azt mondja nekem: „Mit visel maga?” „Főkötőt.” „Honnan jött?” „Moldvából, Pusztinából vagyok.” „Hát, ott ilyen nincs.” „Hogyne lenne! Hát akkor én hogy lennék benne? De, van!”

Nem árultam el neki első percben, hogy én szakképzett néprajzos vagyok, hadd egye a fene! Amikor már nagyon ki akart okosítani, hogy tudjuk, a csángók románok, mondtam neki: „Ha ön így kezd

Nyisztor Tinka és családja a házuk előtt a '60-as évek közepén...

hozzá, nem lesz interjú, kollegina!” Akkor egy kicsit ledöbbsent, hogy mi van. „Én doktorandusz vagyok, hét évig tanultam, pontosan tudom, hogy mit hordok a fejemen, és valóban van ilyen viselet azoknál a magyaroknál, akik későn, a XVIII. században jöttek át Erdélyből.”

Akkor a nő lecsillapodott, és végre normálisan kezdett beszélni. Ezután azt is felajánlották, hogy mehetnék dolgozni a skanzenbe, Bukarestbe. Sajnos, azzal a fizetéssel nem tudnék megélni, amit ott adtak volna.

*

Jót mulattunk Tinka csepeszes történetén. A kollégáim ebédelni készültek a Magyar Házba, én pedig elérkezettnek láttam az időt, hogy egy kicsit leültessem a háziasszonyunkat és kikérdezzem az életéről, munkájáról. Mi nagyon régóta ismerjük egymást. Már nem emlékszem, hogy hogyan is ismerkedtünk meg. Az ezerkilencszáznyolvanas évek végén gyakran megfordult a munkahelyemen, az Orlay utcában, a Kisdobos szerkesztőségében, ahol főszerkesztőnk jóvoltából mindig akadt egy-egy üres székelet a felvidéki, erdélyi vagy moldvai barátaim hatalmas pakkjainak. Jutott nekik egy-egy csésze tea, olykor rántotta is az aprócska teakonyhában, és telefonálhattak is tőlünk az ismerőseiknek. Tinka néha meglátogatott érdi otthonomban is, a szintén pusztinai barátnőjével együtt. Később a lányok útjai szétváltak, néha nagyon fájdalmasan hallgattam a róluk szóló híreket.

Tinka a kapuig kísérte távozóban lévő kollégáimat. Valamelyikük kérdezett tőle valamit. Hogy ki volt, azt nem láttam, hogy mit kérdezett, nem hallottam, de mint a pergőtűz úgy robbant ki a szóáradat Tinkából. Arca kitüzesedett, a hangja, mint a kés, szinte hasított. Mintha levegőt se vett volna, csak mondta, mondta a monológját. Benna volt minden fájdalom, bánata, keserves, magányos küzdelme. Mellette álltam bekapcsolt magnetofonnal, úgy éreztem, mintha ez a jajkiáltás nem is csak nekünk szólna, hanem ki akarná kiáltani az egész világnak.

*

– Minden egyes mozdulatunkra odafigyel az egyház. Még a gyónatószerékben is utasításokat adnak, hogy mit kell csinálnunk. Volt egy nyári koncert. Éppen akkor volt a fiataloknak a felkészítője is a bérmálásra. Hülyék voltak a gyerekek is, mert elkéredzkedtek a paptól. Hát persze, hogy nem engedte el őket! Jöttek hozzám, hogy a pap azt mondta, aki elmegy a koncertre, azt nem bérmálja meg. „Miért kéreztetek el? Úgysem meri megtenni, hogy ne bérmáljon meg.” A tanáruk azt mondta: hallgatni, hallgatni! Semmit ne szóljatok, hallgatni! Hát, ha a tanáruk nem állt ki mellettük, nincs miről beszélnünk. Széthúzzunk, széthúzzunk!

Én olyanokkal nem dolgozom, akik a fejüket beleszúrják a földbe. Örvendenek, hogy van egy kis fizetésük, felveszik, s nem akarnak konfliktust se a pappal, se ezzel, se azzal. Nyilván én mindig konfliktusban vagyok mindenkivel, mert vannak elveim, amelyek mellett ki is állok.

Azért vagyok szomorú, mert nekünk is be kellene állnunk valahogy már abba a sorba, amiben más népek élnek, úgy az oktatás, mint a vallás területén, de mi ki vagyunk szorítva. Én hiába imádkozom hetente az asszonyokkal egy órát magyarul a templomban, ezt nem vonják be a templom programjába. Jobb, mint a semmi – bár lenne minden faluban ilyen lehetőség! –, de ez messze nem elég. Biztos vagyok benne, hogy ezt is azért engedte meg a pap, mert félnek az olyan csoportosulástól, amelyet ők nem látnak. Jobb, ha a

... és Nyisztor Tinka háza 2013-ban, Kiss Melitta felvételén.

templomba megyünk, akkor látják, hogy hányan vagyunk, mit csinálunk, mit imádkozunk. Előttük megyünk bé, s előttük megyünk ki. Annak idején, amikor a Magyar Házba jártunk imádkozni, másnap a pap már mindent tudott, valaki beszámolt mindenről, azért egy idő után nem is mentem oda. Csütörtök esténként összegyűltünk az én házamban, s itt imádkoztunk. Ez a nagy baj, hogy nem tudunk összetartani, és velem senki nem fog összetartani, amikor elmondom, hogy mit kellene csinálni, mert félnek. Családon belül sem tudtam semmire menni a sógornőmmel, Nyisztor Ilonával. Így csináljuk, így kell! Nagyon jó, amit csinálnak, ez is nagy előrelépés, de nem elég. Kénytelen vagyok egyedül tenni, amit egyedül tehetek. Újabban már az erdélyi papok oktatnak ki, hogy mit nem csinálók én jól Pusztinában. Eljönnek ide hébe-hóba, s hogy jóban legyenek a pusztinai pappal, egy feltétele van: csépelni kell Nyisztor Tinkát.

Bocsáss meg nekik, Uram, mert egyszerű emberek ők is! Félnak, meg vannak nyomorítva.

A moldvai társadalomban a papnak nagyon fontos szerepe van. A faluban ő képviseli az erőt. Úgyhogy a faluban a pappal és a rendőrrel ne húzz újat! Moldvában a pap az Isten. Mi van, ha a pap nem jól csinálja?

Az egész Moldvában most is a kommunista pártra kell szavazni, mert a pap azt mondja a templomban, hogy arra szavazzunk. Arra szavazunk. Nagyon nehezen fog ez változni. Jászvásáron kellene mentálisan valaminek történnie.

Kivel álljak ki én ezek ellen? Látom, de nincs is akivel megbeszéljem a dolgokat. Vagyunk egy páran, akikkel járunk magyarul imádkozni, de az egyszerű emberektől mit várjak?

Ötven-hatvan magyar tanító van Moldvában, azokkal kellene szót érteni. Nem megy. Azelőtt se ment, most se megy. Én ezeket látom, tudom miben vagyok, meg tudom fejteni, de ennél több erőm nincsen, olyan túlerővel állunk szemben, hogy tehetetlenek vagyunk. Hol van nekünk magyar stratégiánk Pusztinában, amikor minden egyes embert megszarolnak, azokat is beleértve, akik a Magyar Házban dolgoznak? Engem is megpróbált behálózni az új pap, de mondtam neki, hogy szálljon le rólam, mert világvége lesz.

Annak idején a püspök is így kezdte velem. Meg akart zsarolni. 1996-ban Jászvásáron volt egy mise, amit egy régi kocsmáépületben tartottunk. Akkor nem volt már kocsmá, a kocsmá bezárt őszszel. Tavasszal, húsvétkor tartottuk benne a misét. Tisztességesen ki volt szentelve, nem volt már bünbarlang. Amikor a püspök meg-

tudta, nagyon megrémült. Félnék a néptől, mert ők tudják, hogy a nép milyen hiedelmekkel él. Gergel püspök azt mondta, tudom-e, hogy ők azon gondolkodnak, hogy nekem meg fogják tiltani az áldozást, mert én kocsmában miséztem.

Akkorát nevettem, mint egy ló. Akkor készítsünk egy dossziét, küldjük el Rómába, nézzük meg, miért miséztem kocsmában! Azóta nagyot köszön nekem Gergel.

Ezek jó történetek, amiket Nyisztor Tinka elmesél, de hát nem mindenki ilyen bátor. Ők megtalálják mindenkinek a gyengéjét. Az öregasszonyok félnék, hogy a pap nem temeti el őket. Aki a gyermekét akarja megkereszteltetni, az is fél. Most, hogy járunk a templomba, magyarul imádkozni, a papnak az emberei még véletlenül se jönnek el. Hát akkor nem figyelmezteti őket? Moldvában is egyre kevesebb a papi hivatás, de azért a középkort mégis itt találjuk meg!

*

A kollégáim elindultak ebédelni, Tinka megcsendesedett, bementünk a házba és én, ha megtépzott önbizalommal is, de végre előálltam a kéréssel, beszélje el az életét. Tinka nagyot nevetett, hogy mivel hozakodtam elő, de aztán szép csendesen mesélni kezdett a családjáról, gyermekeivéről.

*

– 1957. január 4-én születtem Pusztinában. Édesapám eredetileg Dani Péter volt, édesanyámat Kaszap Ilonának hívták.

– Hát akkor téged miért hívnak Nyisztor Tinkának? – kotyogtam bele meggondolatlanul a végre elkezdődött beszélgetésbe. Tinka csak intett a kezével: „Hosszú! Átkereszteltek bennünket is, ahogy mindenkit.”. Riadtan elhallgattam.

– A szüleim mindketten pusztinaiak voltak, mindketten jómódúak. Apai nagyszüleimnek sok földje volt, édesapáméknak tanyájuk is, itteni viszonylatban nagygazdáknak számítottak. Édesanyám is elég jó családból származott, Kaszap Istvánnak hívták a nagyapát, ő kocsmáros volt. Nem is kocsmájuk volt, hanem csárdájuk. Ilyen családból származom, csak sajnos, én abból a világból nem kaptam semmit. Amikor én születtem, kommunizmus volt, téusz volt. A sok földünkől már semmink nem maradt az ég világon, csak az emlékek. Csak felnőtt koromban tudtam meg, hogy édesapám kulákklistán volt. Azért lépett be a pártba 1945-ben, mert a román barátai azt tanácsolták neki, hogy lépjen be, és akkor nem

lesz semmi baj. Úgy is lett, amikor be kellett volna szolgáltatni ezt-azt, vitte a piros könyvét, és az mindig nagyon hatásos volt.

Volt cséplőgépünk is, de azt apám egyszer meggyújtotta, amikor az aratásnak, cséplésnek vége volt, mert a pártkönyv nem volt kompatibilis a cséplőgéppel. Ennek ellenére édesapám nem volt egy megtört ember, azt hiszem, ő egy kicsit hitt is a kommunizmusban. Becsületesen halt meg, halála előtt azt mondta, hogy neki nem ezt ígérték, amikor belépett a pártba.

Én óvodába nem jártam, még abból a generációból származom, amelyik egy szót nem tudott románul. Mi úgy kezdtünk el tanulni az osztályban, hogy senki semmit nem tudott. A legtöbb tanár román volt, a mi tanító nénink ugyan magyar volt, de soha nem szólalt meg magyarul. Ugyanúgy, mint ma a papjaink: tudnak magyarul, de nem szólalnak meg. Ez óriási átok, hogy ezt bele lehet nevelni az emberekbe. Körülbelül nyolcadikra tanultunk meg románul. Ez borzasztó!

Amikor felső tagozatos lettem, ötödikes, hatodikos lehettem, jöttek ellenőrizni a tanfelügyelők. Én mindig odafigyeltem, hogy mit beszélnek. Akkor már jól tudtam románul, jól tanultam, ott ólálkodtam körülöttük, hogy mit mondanak rólunk, mit mond a tanárunk. Emlékszem, mindig az volt a szöveg, hogy ezek se nem magyarok, se nem románok, ezek semmit nem tudnak. Éppen csak, hogy azt nem mondták, hogy fogyatékosok vagyunk. Ez nekem nagyon rosszul esett. Én az órákra mindig készültem, és azt vártam, hogy megdicsérjenek, azt mondják, hogy milyen jól tudnak ezek a gyerekek. Ez nagyon keserves dolog volt. Úgy emlékszem az életemnek erre a korszakára, hogy nagyon magányos voltam, senkivel se tudtam ezeket a dolgokat megbeszélni, csak a nagyapámmal.

Amikor nagyapám vendégeket fogadott, akkor is azt csináltam, amit az iskolában: ott ólálkodtam, leskelődtem, hogy miről beszélnek. Hátha engem is megkérdeznek! Biztosan így jött a néprajz is, hogy állandóan ott ólálkodtam, amikor néprajzosok jöttek nagyapámhoz. Domokos Pál Péter többször is járt nála. Nagyapám nagyon jó adatközlő volt.

Nagyanyám is sokat mesélt Péter bácsiról. Elmondta, hogy egyszer, húsvétkor Domokos Pál Péter bement az ő kis házukba. Körben ki volt rakva a rengeteg kalács, amit az ünnepre sütöttek. Péter bácsi csak nézte, szólni se tudott. Nagyanyám annyira meglepődött, hogy nem kínálta meg Péter bácsit kaláccsal. Szegény, öröké bánta. Mivel én táplálkozással foglalkozom és Domokos Pál Péter könyveit is olvastam, felteszem, ő azért lepődött meg a sok kenyér és kalács láttán, mert azt gondolta, hogy Moldvában mindenki csak puliszkát eszik.

Ahogy cseperedtem, Halász Péter kezdett járni a falunkba. Elterjesztették róla, hogy kém. Amit én hallottam a beszélgetésekből, szó sem volt kémkedésről, hanem igen értelmes dolgokról esett szó. Csak az volt a szívfájdalmam, hogy miért nem kérdezősködnek a gyerekektől is, miért csak az öregeket kérdezzetik.

– *Hogy lehet, hogy te középiskolába mehettél továbbtanulni?*

– Szerencsés voltam. A nővérem is elment tanulni, a bátyám is járt szakiskolába, a nagybátyánk is tanult ember volt. Az egykori jobb módú családok a tanulásban látták a kitörési lehetőséget. Én is jó tanuló voltam, eldöntöttem hogy líceumba megyek. Oda nem sikerült bejutnom, ahová szerettem volna, de Mojnestbe felvettek, az is jó iskola volt. Tiszta román nyelvű iskola volt. Nehéz volt megszokni, mert én addig a fa-

Kóka Rozália és Nyisztor Tinka 2013 őszén Pusztinában, Bogdán Tibor felvételén.

Pusztinai iskolások a '60-as évek végén.

lúból soha nem jártam ki, nagyon más volt a környezet, mint itthon. A román nyelv miatt nem volt problémám, nyolc év alatt úgy megtanultam románul, hogy nem volt velem semmi gondom. Én annyiszor szemtanúja voltam annak, hogy a pusztinai asszonyokat megalázták a buszokon, a városban, mert nem tudtak rendesen románul. Elhatároztam, úgy megtanulok románul, hogy a Jóisten se veszi észre, hogy nem vagyok román. Feltettem magamban, hogy nem fogok akcentussal beszélni és nincs is akcentusom. Elég jól írok románul, bár csak úgy tudnék magyarul írni, mint ahogyan románul!

Szerettem volna egyetemre menni, de az végképp nem sikerült. Tizenegyedikes voltam, amikor édesapám minden jövedelem nélkül maradt, amputálták az egyik lábát. Kellene volna egy kicsi pénz, hogy a tanárok felkészítsenek, de nem volt honnan.

A líceumban '76-ban végeztem, '77 őszéig Pusztinában francia nyelvet tanítottam, mint helyettes tanár. A tantestületben egyedül voltam magyar, így nem illett bele a képbe és elbocsátottak. Fogtam magam és elmentem Székelyföldre. Egy évig munkanélküli voltam. Mondhatom, nagyon keserves volt. Aztán elvégeztem egy darukezelői tanfolyamot és két évig darukezelőként dolgoztam Sepsiszentgyörgyön egy gyárban. Közben tanfolyamokat végeztem, vizsgáztam, addig-addig, hogy bekerültem a számítógépközpontba. A matematika tankönyvek állandóan ott voltak az íróasztalomon és nagyon komolyan készültem, hogy felvételizem a Közgazdasági Egyetemre, Bukarestbe. Úgy terveztem, hogy „látogatás nélkülire” [levelezőre] jelentkezem, mert számítógépközpontban dolgoztam, és az így nagyon passzolt volna. Ekkor jött a '89-es változás. Ott hagytam a gyárat. '89-ben még lőttek, amikor Sepsiszentgyörgyön létrehoztuk a Moldvai Csángómagyarok Szövetségét.

Szentgyörgyön óriási volt a felbolydulás. Az a hosszú várakozás, ami megelőzte! Vártuk rettenetesen, hogy egyszer már legyen vége annak a kegyetlen érnak, és egyszer csak vége volt. Nagyon erős

sokként ért bennünket. Szentgyörgyön is megvolt a nagy cirkusz, lőttek éjjel-nappal. Nem lehetett tudni, hogy ki kire lő. Ha éppen a golyó elé kerültél, akkor véged volt. Én a mai napig nem tudom pontosan, hogy mi történt, hogy történt, pedig részt vettem az eseményekben. Most már úgy gondolom én is, ahogy még sokan mások, hogy ezt az egészet, mint egy nagy színjátékot, előre megrendezték. A „tűzijáték”-nak akkor lett vége, amikor Ceaușescuék agyonlőtték. Az is előre meg volt koreografálva, hogy az egész ország szemé előtt végezzék ki őket.

Egy nap telefonáltak nekem Moldvából, mondjam meg, hogyan lehet Magyarországon beiratkozni az egyetemre. Semmit nem tudunk a csángó szervezetben, hát mondtam az unokatestvéremnek, Kicsi Erős Péternek: „Állj meg, mert kimegyek Magyarországra s megtudom!”. Ki is mentem Budapestre, nagy volt a zűrzavar. Ez '90 nyarán történt, gondoltam, úgy tudom meg legjobban, mi a helyzet, hogy hogyan lehet élni ezzel a lehetőséggel, ha beállok én is a sorba. Megtudtam, hogy tíz csángó fiatal tanulhat Budapesten. Elhatároztam, hogy én is jelentkezem. Végül én lettem a tizenegyedik, fel is vettek. Amikor megmondtam édesanyámnak, hogy ösztől Magyarországon fogok tanulni, akkor sírni kezdett: „Én neked nem tudok semmivel segíteni.”. „Hagyja el, nem is kell segítsen!”

Valóban, én nem is úgy gondoltam, hogy ő segítsen, hanem bíztam benne, hogy kapok valami ösztöndíjat, és ez úgy is lett. Jó páran el is végeztük az egyetemet.

*

Mikor idáig értünk a történelem sorában, harangozni kezdtek. Tinika felugrott az asztal mellől s futni kezdett a templom felé. Más asszonyok is siettek a nagy harangzúgásban a szélrózsa minden irányából. A Szent István magyar királyról elnevezett pusztinai templomban kezdődött a magyar nyelvű imaóra.

*Kóka Rozália
(folytatása következik)*

Fényerdőktől a kék hálókig

Beszélgetés Molnár Zoltán fotográfussal

Molnár Zoltán fotográfiai nem ismeretlenek a folkMAGazin olvasói előtt, ahogyan a 2012 végén megjelent „Fényerdők (Erdély, Moldova 1996-2012)” című kötetéről is volt már szó a lapban [folkMAGazin 2012/6. 9. oldal]. A kötet, a Bretagne-ban készült fényképek és a decemberre időzített kiállítás jó apropót szolgáltatnak egy kis faggatózáshoz.

– A Fényerdők kötetben vannak családi utalások is, ezért azt javaslom, kezdjük a legelején, a te utaddal!

– Az első, fotóval kapcsolatos élményeim kisgyermekkoromból vannak, anyai nagyapámtól, aki Versecen született. Erdélyből kerültek a dédszüleim Újvidékre, ahonnan aztán átjöttek Magyarországra. Nagyapám amatőr szinten foglalkozott fotográfiával, és az unokáinak diavetítéseket tartott. A család másik ágán is fontos volt a fotó: apai nagyapámat fényképről ismertem meg. Később, a középiskolában rajz tagozatra jártam. Főleg grafikával foglalkoztam, de ott már volt fotólabor. Ehhez az időszakhoz kötődnek az első, máig fontos „laborélményeim”. Megtanultunk előhívni, fotogramokat csináltunk, és összességében is sok minden világossá vált előttem a fényképezéssel kapcsolatban. Főleg emiatt felvételiztem a középiskolából a Kisképzőbe [Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola]. Felvettek fotó szakra, Töry Klára osztályába.

– Úgy hírlík, alapos képzést kaptatok.

– Talán nem kell magyaráznom, hogy az osztály nagyon erős fotótörténeti és szinte erőltetetten erős dokumentarista képzést kapott. Nekem nem volt szükségem erőltetésre, mert eleve ezt szerettem. Engem amúgy is, akkor is a valóságábrázolás érdekelt, míg másokat inkább a fotónak a képzőművészeti vagy alkalmazotti iránya foglalkoztatott. A Kisképző után az Iparművészetre felvételiztem. Az, hogy Benkő Imre „képbe került” nagyban meghatározta az általam amúgy is kedvelt fotózási irányt. Persze, hatottak a többiek is, leginkább Zátanyi Tibor, Miltényi Tibor, Gulyás Miklós. '98-ban diplomáztam, s addigra – bár a kifejezést nem szeretem – műfajomná vált az autonóm riport.

– Az alkalmazott fotó, vagy egyéb irányok nem „kísértettek meg”?

– A képzésünk során mindenre kaptunk rálátást. A riport, a dokumentarista és a képzőművészeti fotó volt előtérben. Az alkalmazott fotó is jelen volt divat és reklám feladatokkal, Tóth Béla vezetésével. A fényképezés számomra két irányból közelíthető meg. Mind a kettőt kipróbáltam. Vagy elindulok a valóságon keresztül, és próbálok képeket készíteni, vagy a kamera előtti valóságot magát kell megteremtteni. Engem az érdekel, hogy az önmagában, tőlem függetlenül létező valóság miként ragadható meg.

– Képeid kapcsán, ürügyén mennyire érdemes szociális elkötelezettségről, érzékenységről beszélni?

– A társadalom peremén élő-létező embereket azért szeretném megmutatni, mert azt gondolom, hogy mindannyian hajlamosak vagyunk elmenni fontos, kézenfekvő dolgok mellett. Egy szegény ember, család, nyomortelep, akár Brazíliában, akár Erdélyben, akár a Józsefvárosban, a társadalom szövetéhez tartozik akkor is, ha sokan elfordítják a fejüket.

Kérdezik, hogy „miért pont ezt?”. Lehetne szép szavakat használni, és fellengzősségbe burkolni a választ. Gyerekkorom óta foglalkoztatnak bizonyos kérdések, hiszen nem „rózsadombi gyerek”

Molnár Zoltán „Széfnéketék – Kiskapus (Copsa Mică) 2000–2012” című kiállítása megtekinthető 2013. december 31-ig a Bárka Színházban. A szerző „Fényerdők” című albuma kapható a Mai Manó Ház könyvesboltjában (1065 Bp., Nagymező u. 20.), illetve a MesterPortán (1011 Bp., Corvin tér 7.)

vagyok. Kelenföldön nőttem fel, édesanyám pedagógus, édesapám mérnök. Az a közeg és az a lakókörnyezet, amiben felnőttem, meghatározta, hogy mi az, ami engem foglalkoztat. Fontos, hogy hétköznapi – néha szörnyű, de hétköznapi – dolgokból a fotó eszközzel (is) át lehet lépni egy másfajta világba. Azt gondolom, József Attila jó példa arra, hogy abból a valóságból, amiben élünk, ki lehet indulni és át lehet lépni egy másnemű térbe.

– Azért ambivalens kicsit a viszonyom a képeidhez, mert egyrészt szinte arcucsapás az, amit megmutatsz, másrészt viszont olyan kifogástalan esztétikai köntösben jelentkezik – akár kötetben, akár kiállításon – a borzalom, amitől szinte függetlenül „szép”.

– Így lehet a nézőt megragadni. Ha – reményeim szerint – meglátja a fotót, akkor az beépül, beég, s lehetőséget ad arra, hogy elgondolkodjon olyasmin, amit egyébként szívesen elhessegetne. Más megközelítésben azt gondolom, hogy egy jó alkotó a taszító dolgokban is megtalálja a szépet. Nekem az a feladatom, hogy a szépet és a jót mutassam be akár a szemétdombon is. Ha egy „alapból nem szép” embert mutatok meg, benne is meg kell – mert meg lehet – találni a létező szépséget. Ha ezt le tudom fotózni, akkor érzem úgy, hogy „stimmel a kép”.

– Az egyházak szertartásai is feltűnnek a képeiden...

– Érdekelnek a vallások különböző szertartásai, zarándoklatai, helyszínei, ahol valamilyen közösség eseménye zajlik. Ilyenek például a Semana Santa, a spanyol Nagyhet húsvét előtt zajló körmenetei [folkMAGazin 2003/1. 6-9. oldal], vagy a franciaországi Saint-Marie-de-la-Mer-ben tartott, Szent Sárát ünneplő cigányzarándoklat. Magyarországon is vannak ilyen, romákhoz kötődő, számomra kedves helyszínek, például Csatka.

– Legyen szó vallásról vagy nyomorról, adódik a kérdés: mennyire „mácsol bele” a fényképen szereplő emberek életébe?

– Nagyon fontos, hogy a kép készítésekor ne zavarjam – főleg ne zavarjam össze – azt a világot, amelyikbe bepillantást szerzek. Fontos, hogy ne az én jelenlétemre, hanem a saját, számára hétköznapi világára reagáljon, aki a képen szerepel.

– A „Fényerdők” kötetéről úgy gondolom, hogy elég nagy bátorság kellett hozzá.

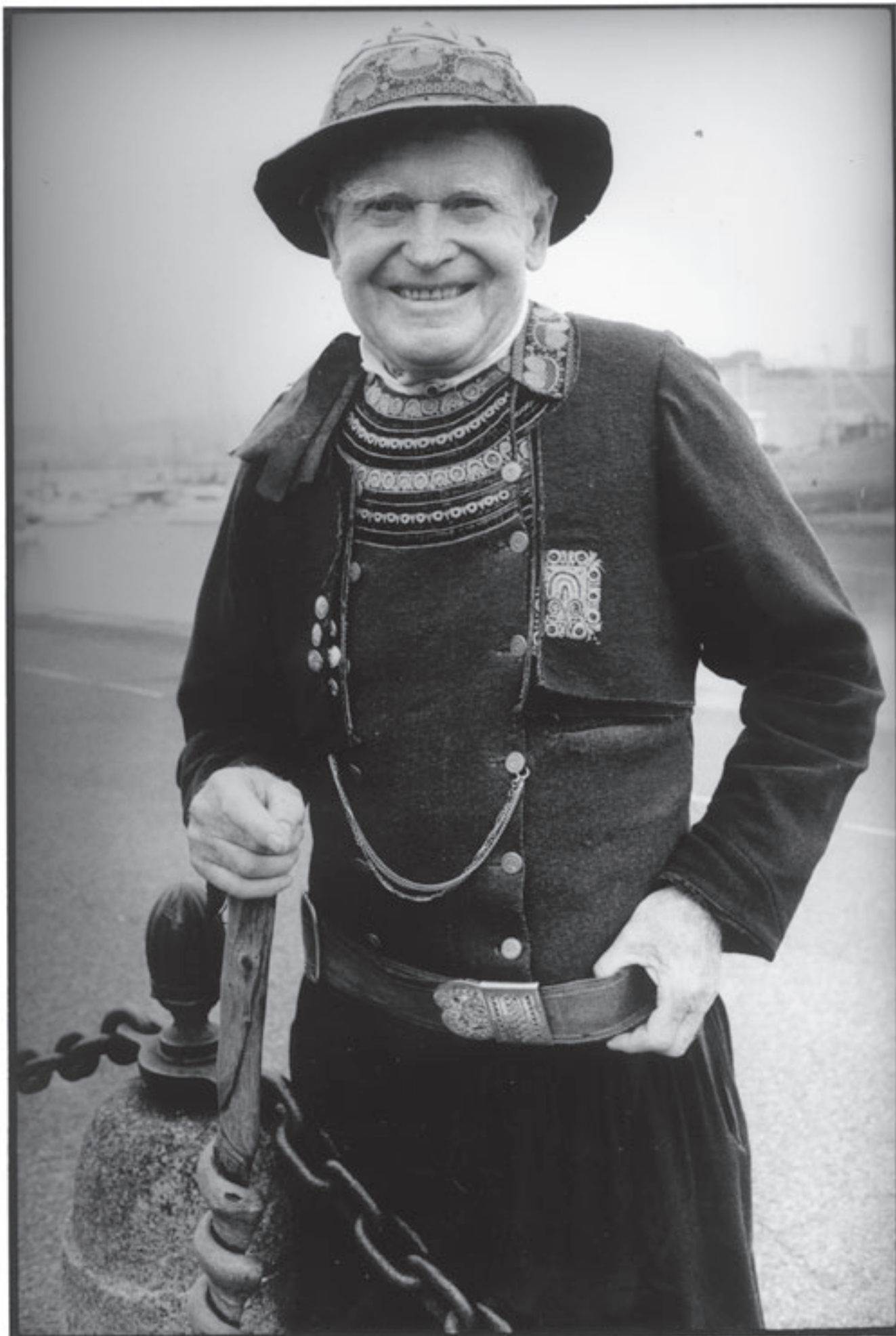
– Hogy érted?

– Ebben az országban, ebben a társadalomban él egyfajta idealizált Erdély-kép. Sokakban egy giccses, sosem volt világ képe, amivel talán nem is érdemes foglalkozni, de sokan vannak, akik „valóság alapú” idealizált képet dédelgetnek. A kötet még az utóbbiakat is megrendítheti.

– Azt gondolom, hogy Erdélyt nagyon-nagyon sok szempont alapján bemutatták. Olyasmit nem akartam készíteni, ami már van.

– Tényleg nem kísértett meg egy szépségesen szép útikönyv készítésének víziója?

– Azt gondolom, hogy a kötetben a szépség is szerepel, de nem tagadható el az árnyoldal. Szándékosan szerkesztettem úgy, hogy a hegyekből-erdőkből fokozatos jutunk el a faluba, s onnan a városba, ahol aztán elérünk a szemétdombok között élő emberekig. Továbbmenve ott a gyártelep, a lakótelepek vidéke. A legvégén pedig ott van az ember, aki belenéz a kamerába. [Folytatás a 27. oldalon]

Bretagne, 2010 – fotó: Molnár Zoltán

Bretagne, 2010 – fotó: Molnár Zoltán

Bretagne, 2010 – fotó: Molnár Zoltán

Engem nem az érdekel, hogy a nyomort kidomborítsam, hanem hogy azon keresztül mit tudok megmutatni. Ehhez nagyon fontos, hogy az emberek elfogadjanak, s elhiggyék, hogy nem a nyomorúságukból akarok a magam számára valamit kovácsolni. Addig ezt nem is lehet elérni, amíg nem tudom magamat elfogadtatni velük.

– *Hogyan működik ez az elfogadtatás, mennyire más Erdélyben, mint Dél-Amerikában?*

– Erdélyben nagyon sok segítséget kaptam az ottani barátaimtól. Gyakran elkísértek, és fordítottak, ha arra volt szükség. Persze, sokan beszélnek arrafelé magyarul.

Brazíliában nehéz volt, mert nem beszélek portugálul. Próbálkoztam az angolral, ha nem ment, akkor volt segítségem, volt kit megkérnem, hogy jöjjön velem. Történt olyan – egy festő műtermébe eljutva –, hogy semmilyen nyelvi eszköz nem állt rendelkezésünkre, nem volt átfedés a kettőnk által ismert nyelvek között. Elkezdte megmutatni a festményeit, én a fényképeimet vettem elő, és a vizuális eszközökkel folyamatosan tudtunk kommunikálni egymással.

Az évek során ragadt rám annyi, hogy az erősebb helyzeteket meg tudom oldani. Ha történt is valami komolyabb, akkor is megértették, hogy miért csinálom a képeket.

– *A most bemutatott képek Franciaország legnyugatibb csücskében készültek. Hogy kerültél oda?*

– 2010-ben André Kertész-ösztöndíjas voltam, ez a Nemzeti Kulturális Alap fotóművészeti ösztöndíja, ami azt jelentette, hogy két hónapot tölthettem Párizsban, a Magyar Intézet vendégeként. Ott készült a Sarkozy-féle intézkedés nyomán megvalósuló roma kilakoltatásról szóló sorozatom. A francia rendőrség nagyszabású razziát indított a cigánytáborok felszámolására. Ott, a nagyvárosok peremén bádognál és kartonból tákolt bódékban, a szemételepek mellett táboroznak, vagy aluljárókban húzódnak meg. Közben Párizs csodálatos utcáin is készítettem képeket. Aztán Dél-Franciaor-

A magukat **bretonoknak** (*bretoned*) valló népcsoport tagjainak döntő többsége Franciaországban, Bretagne-ban él. Eredetüket a IV. és VI. század közötti időszakban a Brit-szigetek déli területeiről ide érkezett kelta telepésekre vezetik vissza. A breton nyelvet (*brezonegh*) ma mintegy 365 ezer ember érti.

A középkorban Bretagne sokáig önálló hercegség volt, később beolvadt a Francia Királyság tartományai közé. A Nagy Forradalom idején a helybeliek, főként az erőszakos sorozás miatt és papjaik biztatására, szembeszálltak a központosító hatalommal. Egészen 1815-ig sorozatos felkelések, folyamatos gerillaharc formájában zajlott az ún. huhogók (*les chouans*) háborúja.

A XX. század közepéig az oktatás nyelve a francia volt, a bretont kitiltották az állami iskolákból, a gyerekeket megbüntették, ha ezt használták egymás közt. Ma már számos iskolában breton nyelven oktatják a tanulókat vagy kétnyelvű a képzés. Franciaország Bretagne régiója (*Breizh*, magyar kiejtése: brézs) a bretonokról kapta nevét. Az itteni lakosság létszáma 2007-ben 4,3 millió volt.

Becslések szerint 1914-ben még több mint egy millió fő használta a mindennapi érintkezésben a breton nyelvet, némely nyugati területeken a lakosság kilencven százaléka. 1945-re ez az arány hetvenöt százalékra csökkent. Napjainkban a becslések szerint Bretagne lakosságának egyötöde, kb. 240 ezer ember beszéli a kelta nyelvet, de ezek háromnegyede a hatvanöt évnél idősebbek közé tartozik. Bretagne nyugati részén nem ritkák a francia-breton kétnyelvű közlekedési táblák, utcanevek.

A breton legközelebbi rokona a cornwalli (*corn*) és a walesi (*cymri*), így a kelta nyelvek ún. szigeti csoportjába tartozik. Négy dialektusát különböztetjük meg, ezek használói többé-kevésbé megértik egymást. A főként beszélt nyelv helyesírásának szabályait csak 1908-ban rögzítették.

A breton kultúra fontos megnyilvánulásai a *fest-noz* táncfesztiválok. A hagyományos, kötött szerkezetű táncokat láncba vagy körbe rendeződve, illetve párban adják elő. Kedvelt népi hangszereik a *bombarde* és a duda helyi változata, a skót dudához hasonló *biniou kozh*.

szágba mentem egy roma zarándoklatot fotózni, majd Bretagne-ba és Normandiába utaztam.

– *Nyilván, ahogyan a Rhône torkolatánál zajló zarándoklat esetében, úgy Bretagne-ban is az ember és a víz kapcsolatáról szóló sorozatodat folytattad.*

– Korábbra nyúlik vissza ez a sorozat. 2008-ban, Brazíliában kezdődött a dokumentarista jellegű munka [*folkMAGazin* 2011/1. – *Fotógaléria*], amelyben bemutatom a vízzel szoros kapcsolatban élő embereket. Olyan helyeket keresek fel, ahol a mindennapi élet a miénknél sokkal szorosabban kötődik a vízhez, legyen az édes, vagy sós. Az intenzív kapcsolat miatt megjelentek és máig fennmaradtak a vízhez kötődő vallási szertartások és kulturális szokások. Ebből az anyagból készült aztán a Mai Manó Házban a Brazil napló című kiállítás, és ezt a munkát folytattam Franciaországban is, hiszen ez olyan ország, amelynek partjait tenger és óceán is mossa, így természetesen nagy múltja és élő jelene van a vallás és a hagyomány oldaláról is a vízzel való kapcsolatnak.

– *Miféle ünnep az, ami a bretagne-i képeken megjelenik?*

– A breton népművészet seregszemléje, egyben a halászkok, hajósok ünnepe a Kék Háló ünnep. Az ottani halászhajók a szivárvány minden színében pompáznak, az egyiknek az oldala világoskékre, padlója élénkpirosra van festve, a másik halványzöld és barna színösszeállítást mutat, de a háló mindig kék. Augusztus 2-án ezernyi, népviseletbe öltözött leány és asszony, gyermek és férfi, halász és matróz vonul végig a fellobogózott utcákon. Este ezernyi táncos és zenész lép fel a breton Kék Háló Fesztiválon, dudaszóval, kürtök hangja mellett.

– *Halászünnep tehát van, de mi a helyzet a halászzattal? Hagyománytiszteléből tartják fenn, vagy ez a megélhetés egyik valós része ma is?*

– Azt láttam, hogy a kis hajókkal folytatott halászatból ma már nem lehet megélni, mert az a vidék, Concarneau környéke, a nagyipari halfeldolgozás egyik „fellegvára”. Concarneau-ban van Európa egyik legnagyobb szardínia-feldolgozó üzeme. Bejutnom nem sikerült, hiszen az ünnepek miatt munkaszünet volt, de látszott, hogy az Atlanti-óceánnak ezen a részén Hemingway öreg halásza nem rúghatna labdába. Nagy hajók futnak ki a tengerre, a hálókat mélyre eresztik, és úgy vontatják, ahogy talán nem is szabadna. Sokan és sokszor tiltakoztak már a halászatnak ilyen intenzív és agresszív formája ellen.

– *Egy hagyományápoló ünnepre eljutva nyilván csodákat láthat a kívülálló, de mégis, mennyire élők ezek a hagyományok, mennyire képezik, képezhetik a hétköznapiak részét?*

– Hát, az biztos, hogy van némi skanzen jellege az egésznek. Amennyire csak lehet, próbáltam kibújni a kívülálló szerepéből és kicsit a dolgok mögé látni, ami francia nyelvtudás hiányában nem egyszerű, de szerencsére a helyiekkel elég jól lehet angolul is kommunikálni.

Az idősek még belül viselik, önmagukban hordozzák a hagyományok lényegét. Találkoztam olyan bácsival, aki a ruháját, kalapját, övcsatját a dédnagyapjától örökölte. Érződött, hogy nem magamutogatásból hordja, hanem mert nap mint nap ezt viseli.

A fiatalok, mint mindenhol máshol, kicsit differenciáltabbak. Az érezhető, hogy a zenéjük nagyon is élő. És fontos szerepet játszik a nők életében a helyi csipke, ami a népviselet része. Ezt nem csak hordják a fiatalok, de a készítését is megtanulhatják. Erdélyhez hasonlóan itt is a tánc és az ének az, ami leginkább virul, és kisebb hangsúllyal, de jelen vannak a régi kézműves mesterségek is.

– *Vannak további terveid „vizes” témakörben?*

– Szeretném tovább folytatni a megkezdett dolgaimat, így a „víz és ember” témát is. Szeretném elkészíteni magyar és kelet-európai „fejezeteit” is.

Grozdzits Károly

„Elment a madárka”

Ferencz Éva halálára

Nem voltunk közeli barátok, nem jártunk össze, főként közös szereplésekkor találkoztunk. Leggyakrabban az 1970-es és '80-as években, az Egyetemi Színpad virágkorában, amikor mindketten Domokos Pál Péter feledhetetlen, a moldvai csángókról szóló előadásainak rendszeresen közreműködői voltunk. Budai Ilona, Faragó Laura, Ferencz Éva énekeltek, én meséltem.

1993-ban, szeretett mesterünk, példaképünk halálának egy éves évfordulójára Ferencz Éva szervezett a Pesti Vigadóban nagyszabású emlékestet. Egybegyűjtött bennünket, „régieket”, de velünk emlékezett akkor Kallós Zoltán is, és még sokan mások, akik szerették és tisztelték a „csángók apostolát”.

Az utolsó közös szereplésünk 2009-ben volt a Magyarok Házában. Ez alkalommal Horváth Árpád, az Egyetemi Színpad egykori igazgatója hívott össze bennünket, „egyetemi színpadosokat”.

Valahányszor találkoztunk Évával, mosolygott, áradt belőle a szeretet, a kedveség, csicsgergett, mint egy aranyos kismadár. Kölcsönösen elsoroltuk, hogy ki mit csinál éppen, s ha úgy adódott, megajándékoztuk egymást egy-egy lemezzel, könyvvel. Mindig csodáltam a szépségét, mélyen átélte éneklését, imáit. Nem tudtam, miként feltehetően mások se, hogy ez nem csupán előadói teljesítmény, nem sejtettem, hogy milyen hatalmas a szívébe zárt fájdalom.

Csak egyszer borult a nyakamba, jajongva, zokogva, talpig feketében, 1992-ben, amikor elveszítette az édesanyját.

Utójára 2013. szeptember 21-én, Egerben, a Hittudományi Főiskolán, a Petrás Incze János néprajztudós szerzetes tiszteletére rendezett tanácskozáson találkoztunk. Az első sorban ültem, figyelmesen hallgattam az előadókat, amikor váratlanul mellém ült. Görcsösen megszorította a kezemet, majd lázasan suttopta:

– Rozikám! Segíts!

Meghökkenet tekintettem rá. Kétségbeesett, beteg, csonttá fogyott ember kapaszkodott belém. Szólitották, felállt, behunyta a szemét és tíz percen át énekelte. Egy Mária énekkel kezdte, majd a *Kövecses víz martján...* és a *Mikor leján vótam...* kezdetű moldvai csángó népdalokat énekelte el. Ez volt az utolsó fellépése.

A szünetben még váltottunk néhány szót, mellét öklözve suttopta: bűnös vagyok, vét-

keztem, meg akarok halni! Tanácstalanul álltam előtte, erőtlenül, ügyetlenül vigasztaltam:

– Hogy mondhatz ilyeneket? Mennyi örömet szerezél az embereknek, milyen sokan szeretnek, nem adhatod fel, élned kell!

Szavaim láthatólag nem jutottak el a tudatáig. Valami áthatolhatatlan sötétség szállt a lelkére, már nem látta Isten fényét, amelyről annyit énekel, beszélt, írt, nyilatkozott az elmúlt évek során. 2013. október 17-én önszántából itthagya „*ezt a gyarló világot*”.

Ferencz Éva 1951. június 17-én született Szolnokon. Szülei a II. világháború sodrában Erdélyből, Gyergyószárhegyről kerültek Szolnokra. Édesapja, Ferencz Lajos Kolozsváron jogot végzett, tehetséges költő is volt. Rengeteget mesélt gyermekeinek, Évának és öccsének, Gábornak Erdélyről. Leánya tőle örökölte a népművészet, a költészet és a történelem szeretetét. Magyarországon a Szolnoki Néplap szerkesztőjeként dolgozott. 1956-ban lelkes cikkben üdvözölte a forradalmat, emiatt börtönbe került.

2011-ben egy interjúban Éva így emlékezett erre az időre: „*1956-ban elvitték édesapámat... Sokáig nem tudtuk, hol van, majd háromnegyed év múlva megverve, megaláztatva kiengedték. Érettségim előtt egy héttel halt meg. Negyvenkilenc évesen szívroham vitte el. Iszonyú évek voltak.*”

Az 1970-ben rendezett „Röpülj, páva!” vetélkedőn, amely a tizenkilenc éves Ferencz Évának meghozta az első nagy sikert,

így kezdődött a műsora: „*Árva vagyok apa nélkül, mint gilice párja nélkül...*”, majd folytatódott: „*Hej, rab vagyok, rab vagyok, szabadulást várok...*”, s csak ezután következett két vidám népdal.

Bizonyára nem volt véletlen ez a dalválasztás. Éva úgy érezte, hogy tartozott ezzel édesapja emlékének.

A népdalvetélkedő után a Kaláka együttesel és a Honvéd Művészegyüttessel lépett fel országszerte.

Felvételt nyert a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskolába, majd a Színművészeti Főiskola operett tanszakán folytatta tanulmányait. 1977-ben végzett. Ebben az esztendőben jelent meg az első lemeze is *Világ békessége* címmel.

Színészi pályáját vidéki színházakban kezdte. Szeged, Békéscsaba, Szolnok, Debrecen voltak életének főbb állomásai. Prózai, musical és operett műfajban egyaránt jelentős sikereket aratott. Valamiért mégsem találta a helyét ebben a világban. 1981-ben megpályázott egy színészi állást Ausztriában, Sankt Pöltenben, ahol 1987-ig dolgozott.

Miután hazatért s szabadúszó lett, teljes szívvel visszafordult a népművészethez.

1992-ben férjhez ment Kovácsi Aladár öttusázó olimpiai bajnok, szülész nőgyógyászhoz, mint nyilatkozta valahol, a „*nagy Ő-höz*”.

1993-ban elvesztette az édesanyját, óriási tragédiaként élte meg, évekig vigasztalhatatlan volt. „*Édesanyám halála után, ami-*

kor emberileg minden besötétedett számomra, nem találtam helyemet sem a világban, sem a színpadon, s nem láttam a kiutat sem, Isten utánam nyúló szeretetét éreztem abban, hogy egyik napról a másikra teljes fordulatot vehetett az életem.” Dr. Erdélyi Zsuzsanna, a néprajztudományok fejedelmasszonya meghívta, hogy legyen előadásainak állandó közreműködője. Ettől kezdve tizenöt esztendőn át volt az Európa-díjas etnográfus oldalán a magyar népköltészet legarchaikusabb imáinak, népekeinek, nyelvemlékeinek hiteles tolmácsolója.

Erdélyi Zsuzsanna így idézte fel közös szerepléseik emlékét Ferencz Éva Magyar Örökség-díjra való felterjesztésében: „*S mi Ferencz Évával, mint a középkor vándor igricsei, lantpengető rapszodoszai jártuk az országot, s mindenhová elmentünk, ahová hívtak minket, ahol igény volt szép szóra, égi hangra, a kereszt fényére vagy Mária könnyeire. Nagy volt az igény. Mert rengeteg helyre hívtak. Idehaza éppen úgy, mint külföldi magyar körökbe. Székesegyházakba és jéghideg kicsi templomokba, pompás palotákba és rogyadozó, gyertyával megvilágított művelődési házakba. Tudományos intézményekbe, akadémiákra, főiskolákra és falusi elemikbe.*”

Erről az időszakról Ferencz Éva így vallott: „*A vallásos néphagyomány világában végre megtaláltam a helyem, itt éltem át a legtitizsabb és legősintébb művészi békességet.*”

Férje támogatásával sorra jelentek meg lemezei: *Világ váltásáért* (1998), *Idvezlég, Bódog Szent István királ!* (2000), *Tündérvilág* (2002), *Testi-lelki kenyerünk* (2003), *Szót mond a Fiuústen* (2006). Jótékonyági műsorok sokaságát mutatta be templomokban, művelődési házakban, helyi és országos eseményeken. Keresztény és nemzeti ünnepek állandó meghívottja volt. Fáradásait különböző elismerésekkel köszönte meg a világ: Magyar Örökség-díj, A Magyar Kultúra Lovagja, a Széchenyi Társaság díja, Tinódi-lant díj, Klebelsberg Kuno-díj, II. Kerületért Emlékérem.

Ugyancsak Erdélyi Zsuzsanna írta róla: „*Az imádkozó, zsolozsmázó, Máriát tisztelő elődök hite, a határőrzésre rendelt székely fölmenők hazaszeretete hitelesíti Ferencz Éva előadó-művészetét. A kereszténységbe ágyazott nemzeti érzése révén úgy idézte a hittel átélte-átvészelt magyar múltat, hogy a jelen, sőt a jövő nemzedékének is fölmutatja a krisztusi fénynek és a »Boldogasszony Szűz Mária Édesanyánknak« védelmező erejét, fölillantva ezzel újabb ezer év távlatát.*”

Nyugodjék békében!

Kóka Rozália

Elhangzott a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület megemlékezésén, 2013. november 6-án. Fotó: Solyom László, 2005.

FELÜTÉS

Jávorszky Béla Szilárd: Muzsikás 40

Kossuth Kiadó, Budapest, 2013.

Tavaly töltötte be a negyvenet a szűk, fővárosi értelmiségi kezdeményezésésként induló, ma világszerte százezreket vonzó táncházmozgalom (lásd: *A magyar folk története*, Kossuth Kiadó, 2013), idén pedig ugyanezt a szép kort érte meg a „népzenei újhullám” egyik legfontosabb oszlopának számító Muzsikás együttes.

Az a zenekar, amelynek tagjai a kezdetektől az eredeti paraszttzene művelőitől („a muzsikásoktól”) igyekeztek eltanulni, ellesni a hiteles zenélési módot. S akik azóta a világ legpatinásabb koncerttermeibe juttatták el a magyar népzene szépségét, hírét, erejét.

Hogy az elmúlt negyven évben ennyire kiemelkedtek a magyar mezőnyből, annak oka számos és összetett. Egyrészt volt honnan meríteniük, hisz a tagok családi hátterében roppant komoly szellemi erők álltak. Másrészt rendkívül tudatosan állították össze műsoraikat, keresték meg az „üzenethez” a megfelelő zenei környezetet. Többek között olyan korszakos „folklágereket” jegyezve, mint az *Indulj el egy úton*, a *Hulljatok, levelek*, a *Hidegen fűjnek a szelek* vagy az *Azt gondoltam, eső esik*. Az együttes sikeréhez pedig zenei tehetségük mellett nyilván az is hozzájárult, hogy mindannyian jól beszélnek idegen nyelveket, Hamar Dániel pedig kitűnő szóvivő. S ha egyénileg esetleg akadtak is náluk jobb zenészek, csapaterőben verhetetlenek. Abban ugyanis, hogy a Muzsikás ilyen hosszú távon, ekkora magasságokat járasson

be, minden tagnak megvolt a maga egyéni és pótolhatatlan szerepe.

Az elmúlt negyven évben számos területen „törtek utat”. 1973 őszén az FMH-ban indított, táncitanítással egybekötött táncházuk később etalonná vált. Koncertszámaikban merészen házasítottak tudományosan nem összeillő szövegeket és dallamokat. A revival mozgalomból elsőként jegyezhettek tisztán népzenei nagylemezt. Javarészt ők kísérelték ki, miként lehet a színpadon népzene hatáson előadni. Mi több, konferálásokkal, rövid magyarázatokkal – ha kell, szofisztikált show-val – a közönséghez közelebb vinni azt. Velük történt meg elsőként, hogy megfordult a szerep: nem ők kísérték a táncosokat, hanem az ő számaikból született egész estés, néptáncos koreográfia.

A magyar népzene külföldön az első között ismertették és szerették meg a nem magyar anyanyelvűekkel. A nyolcvanas évek második felétől Európa- és Amerika-szerte forgalmazták nagylemezeiket. A világ számos komolyzenei szentélyében általuk szólalt meg elsőként magyar népzene. Nem véletlen hát, hogy 1999-ben – a revival mozgalomból elsőként – megkapták a Kossuth-díjat. 2008-ban pedig – első európai zenekarként – a legrangosabb nemzetközi világzenei elismerést, a WOMEX Díjat.

Ez a könyv tehát az ő történetük. Élményeket felidézve, fotókkal, adatokkal tarkítva. (*Jávorszky Béla Szilárd*)

A tudós, aki a táncot írja

Beszélgetés Fügedi Jánossal, hatvanadik születésnapja apropóján – 2. rész

Fügedi János, az ország egyetlen hivatásos táncírója nyáron töltötte be hatvanadik életévét. Egy születésnapi interjú kérvé még tavasszal kerestem fel munkahelyén, az MTA Zenetudományi Intézetben. Beszélgetésünk az estébe nyúlt. A Budai Várnegyedben távoli térzene szólalt meg, így aztán bezártuk az ablakot és egy kis szünetet tartottunk. Az interjú második felében a néptáncgyűjtésekre, azok feldolgozására, valamint a számítógépes alkalmazásokra igyekeztem a szót terelni.

– Ugorjunk időben vissza oda, amikor a táncok filmről lejegyzését tanultad! Mestered, Lányi Ágoston hogyan tanított?

– Sajátosan, de sajnos csak nagyon rövid ideig. Amikor először tanítottam táncírást a B-kategórián, Csatai László „Csidu” hívta fel a figyelmem, hogy az Akadémián van egy „táncírásovéda”, ahogy ők nevezték, és hogy én miért nem jövök el. Az „óvodát” Guszti bácsi vezette, ő tanította táncírni azokat, akik már végeztek a Balettintézetben. Ott volt Farkas Zoltán „Batyú”, Zsuráfszky Zoltán „Zsura”, és még páran, általában öten, hatan.

Nekem semmiféle tapasztalatom nem volt a filmről való leírásról, mert Marcsi néniél lejegyzési gyakorlat nem volt, ő csak az írott mozdulat fölismerését és visszatáncolását tanította, fordítva nem: a valós mozdulat megfogalmazásával és leírásával nem foglalkoztunk.

Guszti bácsi viszont azzal kezdte, hogy felrakta a filmet a vetítógépre, nekünk pedig mozdulatról mozdulatra haladva meg kellett mondanunk, mit látunk, majd azt jelekkel leírni. Ez meglehetősen nehezen ment mindannyiunknak. Már maga a technika is rettenetesen nehézkes volt, a filmet állandóan előre és hátra kellett tekerni. Ha Guszti bácsi véletlenül téves sorrendben kapcsolta a világítást és a filmtovábbítást, csak annyit láttunk, hogy a kocka, huss, eltűnt, mert olyan erős volt az égő, hogy csak akkor nem égette ki a filmet, ha az folyamatosan mozgott. Idővel egyre kevesebben jöttek, majd az „óvodák” táncírási-elméleti vitákká alakultak, amiket többnyire Guszti bácsi és én folytattunk. Néha idegesen előrántotta Knust könyvét, és mutatta, hogy márpedig ez így van. Jé, mondom, tényleg így van, Marcsi néni meg másképp tanította. Akkor kezdett lassan kiderülni, hogy Marcsi néni „harmadik utas”, tehát sem az amerikai irányzat, a Hutchinson-féle Labanotation, sem a német Knust-féle kinetográfia követője, hanem egy harmadik, saját fejlesztésű táncírási-dialektus képviselője. Most tapasztaljuk meg közösen, hogy mennyire igaza volt a másik kettővel szemben szinte mindenben.

– Szentpál inkább elméleti volt, Lányi pedig gyakorlati?

– Dehogy! Marcsi néni hihetetlen gyakorlati volt, csakhogy a színpadi néptánc gyakorlatát ismerte közelről. Számára a mozdulat mint kifejezési forma volt lényeges. Guszti bácsi rendkívül leleményesen tudta absztrahálni a mozgást, de szinte mozdulatról mozdulatra tükrözte a táncot. Gondolj el egy maroszléki forgatóst, amelyben a nő ugyan folyamatosan forog, de a zenei nyolcadokra csak egy negyed vagy egy fél forgása esik! Ha a forgatóst ilyen kis ritmikai egységek szerint jegyezzük le és minden forgásfázis után az új front szerint határozzuk meg a lépésirányt, az ugyan tükrözi a táncot, de jószérivel leolvashatatlan lesz. Ez egy negatív példa, ettől függetlenül Guszti bácsitól a mozdulat pontos felismerését és egyszerű lejegyzését lehetett megtanulni. Egy idő után már külön jártam hozzá, és tanítgatás közben jókat nevetgéltem az – úgynevezett – precízkedésemen, amit persze Marcsi nénitől örököltem. Mindenesetre érdekes volt, hogy ő – a kicsit nagyvonalú lejegyzésével is – nagyon pontosan rátalált a mozdulat lényegére.

– Mennyire sziszifuszi munka a tánclejegyzés?

– Nagyon, de csak akkor, ha nem érted a táncot. Hosszú-hosszú idő után arra kellett rájönnöm, hogy hiába tudod a lépés, az ugrás, a forgás definícióját, a notáció bonyolult érvényességi szabályait, a szinonim írásmódokat, vagy miként használj különböző viszonyítási rendszereket, ha nem érted a mozgást. Más szóval, azért nehéz a táncírási szinte mindenkinek, mert többnyire fogalmuk sincs, hogy mit táncolnak. A mozdulat megértése pedig legkönnyebben akkor alakul ki, ha nagyon sokat jegyzel le azonos jellegű táncokat.

– Amikor idekerültél, a Néptánc Osztályra, Lányi Ágostontól megörökölted a lejegyzések hatalmas munkáját. Voltak emlékeztető filmek, amiket lejegyeztél?

– Mint utólag kiderült, azért vettek fel hamarjában, mert ki kellett adni a Magyar Néprajz hatodik kötetét, benne rengeteg táncírással. A táncokat Pesovár Ernő válogatta, részben olyanokat, amik még nem voltak leírva, részben, amik már rendelkezésre álltak lejegyzésben, de azokat újra kellett szerkeszteni és ellenőrizni. Ernő töb-

bek között kiválasztotta ifjabb Fekete János „Poncsa” egyik legényesét. Hogy jól megfigyelhessem, a Néprajzi Múzeumból hoztuk át az egyik nagyképernyős, 16 mm-es montázsasztalt. Akkor derült ki, hogy „Poncsa” nem a szokásos, váltott kezes ostinato pattintás-szólammal kísérte a táncát, hanem egyéni ritmusokkal, tehát tudatos pattintás-szólamot koreografált. Az öt-hat pont lejegyzése vagy két emlékeztető hónapig tartott.

Sokat foglalkoztam a legényes ritmikájával. Kutatói körökben ismert a Martin-Szentpál vita a legényes ritmikájáról, miszerint a tánc zárata negyedes avagy nyolcados. Martin negyedeket jelölt és ennek megfelelően elemzett, Marcsi néni pedig úgy vélte, a zenei zárati helyen nem áll meg a táncos egy negyed értéknyit, épp hogy összekocantja a bokáját, aztán „elszáll” onnan. Egyelőre nem sikerült a kérdést kielégítően megválaszolni, mert szinte minden táncos másképp adja elő ezt a táncot. Csak a pont utolsó negyedének kezdő pillanata és a nyitó figura második, kontrasztos nyolcada tiszta ritmikailag, közte ritmikailag homály és elmosódottság van. Valószínűleg éppen emiatt olyan légies és utánozhatatlan a jó legényes táncos.

– Új ritmikailag megfigyeléseid voltak a gyimesi táncokkal kapcsolatban is.

– A kettős sírulójében az tűnt föl, hogy a régebbi felvételeken a táncosok nem követik pontosan a gardon szinkópás ritmusát. Ez úgy derült ki, hogy megpróbáltam annak megfelelően leírni, ahogy engem is tanítottak táncolni, csak nem fért el a sok mozdulatfázis jelölése azon a kis ritmikailag helyen, ahol elvileg meg kellett volna jelenjen. A részletesebb elemzés megmutatta, hogy más ritmusban lépnek. Először megrettenem: biztosan tiszta hülye vagyok. Megmutattam egy csomó embernek, és ha hiszed, ha nem, senki nem hitte el, olyan erőteljesen bennük volt a betanított ritmus, pedig a vak is láthatta, hogy másként adják elő a lépést. Halmos Béla volt az első, aki felismerte, hogy a lépések tényleg nem a gardon ütéseit követik.

– Egyébként könnyebben megy a lejegyzés, ha ott voltál a helyszínen a filmezéskor?

– Látod, ez alapvető kérdés, mert ha ott

vagy a tánc keletkezésének pillanatában, könnyebben érted meg a mozdulatokat, még akkor is, ha nem is ismered épp azt a táncot. Eleinte csak részt vettem a gyűjtéseken, később már én vettem filmre a táncokat. Aközben szinte semmi egyebet nem láttam, csak a fókusz, aztán mikor hazahoztam, akkor derült ki, hogy milyen fantasztikus anyagot gyűjtöttünk. A gyűjtés pillanatai olyan koncentrált, intenzív pillanatok, hogy elvisznek minden figyelmet. De a személyes kontaktusból, a környezetből, a milióból átsugárzik valami, amitől megérted a mozdulatokat és a táncot. Vagy csak úgy véled, hogy megérted, és ez is hihetetlen sokat számít lejegyzéskor: hogy el mered hinni, amit a filmen látsz.

– *Merre vittek gyűjtőútjaid a Kárpát-medencében?*

– Főleg Erdélyben jártam, a nyolcvanas évek közepétől. „Csidu” ismertetett meg Könczei Csillával Kolozsváron. A Könczei család nagyon nyitott volt, mindenkit szeretettel fogadtak. Csilla már egészen fiatalon sokat gyűjtött, akkoriban főleg a Küküllő mentén, és én is mentem vele. Majd ’87–’88 tájékán már a magam útját jártam, többnyire ugyancsak a Küküllő, tehát a pontozó vidéke volt a cél. Egy idő után már megkaptam a hangos kamerát is. A hangosfilm-felvételbe aránylag könnyű volt beletanulni, nem nagy ördögösség, csak a teljes felszerelés, lámpákkal, állványokkal, magnókkal és kábelekkel nagyon súlyos. Rendszerint a Skodám hátsó ülése alatt vittük át a határon.

Én azt szerettem, ha egy kisebb vidék minden faluját felkeressük. Többnyire a Malozsa völgyében, tehát Magyarózd környékén gyűjtöttünk, vagy Magyarlapád környékén, de ott elsősorban a lapádi tánc-háztáborokba mentünk.

Egy másik nagyobb terület a kalotaszegi Alszeg és Felszeg volt. Ott az derült ki, amit meg is írtam a folkMAGazinban [1995/2. 4. oldal], hogy a kalotaszegi csárdást lenthang-súlyosan járók. A „hozzaértők” szerint ez csak a székely tanítónénik hatása. De Körösfőtől Nyárszón, Jákótelkén, Kalotadamoson keresztül Kalotaszentkirályig mindenütt székely tanítónénik tanították volna át az embereket, valamennyit? Ez meglehetősen valószínűtlennek tűnik. Ott találkoztam először a körben táncolt kalotaszegi legényessel. A nádasmenti legényesek alapján úgy tudtuk, a legényes szólótánc. A Küküllő mentén a pontozóban, vagy a Mezőségen a sűrű legényesben megmaradt körforma Kalotaszegen alighanem a gyorsabb polgárosodás miatt tűnt el.

– *Könnyű volt táncra bírni az embereket? Milyen élményeid vannak erről?*

Németh István és Fügedi János táncfilmzés közben. Bálványosvárálja, 1994.

– Amikor először állítasz be egy faluba, jószerivel alig ismeresz valakit. Ha mégis tudsz egy táncosról, akkor meglátogatod, elbeszélgetsz vele. Általában nagyon kedvesek ott az emberek, és könnyen ráállnak: „Persze, csináljunk gyűjtést!”, és megbeszéljük, hogy eljövünk két hét múlva. De hiába ígér meg a szervezést, többnyire semmi sincs előkészítve, kezdheted az egészet előről. Igaz, akkor legalább már tudnak az eseményről és általában el is jönnek táncolni. Ugyanakkor megesk, hogy elmész a szomszéd faluba, és vért izzadhatsz, akkor sem akar senki kötélnék állni, nem táncolnak. Talán van a falvaknak is egy szelleme, hogy melyik a táncos, mulató falu, és melyik a kissé zordabb, visszahúzódóbb.

– *Meséltél egy kalandos gyűjtésről a románok között.*

– Igen, ez Cintoson volt – románul Ațintis –, ahova Felföldi Lacival mentünk. Marosludas felől a Malozsa völgyén elindulva Cintos az első falu, majd jönnek a magyar, román és vegyes lakosú falvak változva. Cintos tiszta román. Nem ismer-

tünk ott senkit. „Mi is legyen? Menjünk a Primaria-ra, a polgármesteri hivatalba!” Ez már a rendszerváltás utáni idő, tehát a ’90-es évek, a Vatra Românească, a vadul nacionalista román párt fénykora. A Primaria folyosóján Vatra Românească plakátokkal találkozottunk szembe. A polgármester közölte, szóba se jöhet, hogy ők táncoljanak nekünk, és értsük meg, itt nem is tud senki táncolni. Nem értettük, mert a szomszéd falvakban nekünk azt mondták, hogy ide érdemes lenne eljőnnünk. Fúrta az oldalunkat a kíváncsiság, nem hagytuk annyiban a dolgot.

Néhány hónap múlva már Anca Giurchescuval mentünk vissza, a Martin György generációjába tartozó román kutatónővel, akivel a mai napig nagyon jó a szakmai kapcsolatunk. Ő ráadásul Küküllő menti származású. A „primar” persze éppúgy el akart tessekkelni minket, mint korábban, de Anca egy órán, két órán, három órán keresztül gyözködte, körülbelül reggel kilenctől délig, úgyhogy a végén már csak annyit tudott kétségbeesetten mondani, hogy „De miért pont itt?”. Innentől kezdve, pazar táncosok-

kal valami eszméletlen jó román táncrendet gyűjtöttünk, benne a lakodalmi zászló táncoltatásával, amit korábban még sosem láttam. A táncosok a zászlót végül egymás kezéből kapkodták ki, azon versenyeztek, ki üt különb ritmusokat a csengős-szalagos zászlóval.

– *A Küküllő mente táncait jól ismered, a pontozót birtoklod a legjobban. Ez kiderült a Legényesversenyeken is. Én nem láttam még olyan olvasható, táncolható írásképet, mint az ottani, 1999-es kiadványodban, másrészt nem hallottam olyan egzakt értékelést, mint ahogy ott 2005-ben zsűrizted a táncosokat, konkrét szempontok szerint. Sokat készültél erre a zsűrizésre?*

– Készültem, hogyne, de tudtam is előre, hogy melyek azok a kritikus tánctechnikai feladatok, amelyek csak a pontozó sajátosságai, és ha azok nincsenek meg, akkor az a tánc nem pontozó valójában, hanem valami „generál legényes”. Ilyen a négyolcadados motívumokat lezáró kettős bokázó, a motívumkezdő, trükkös csúztatott kopantás, vagy a pattintások, amelyek miatt többszólamú lesz a tánc.

Van egy egészen különleges technikájú figura, ahol részleges súllyal forgatott lábbal lépve szinte áthúzza magát a táncos a másik, támasztó lábára. Ezek olyan gyönyörűségek, amiktől a tánc megkapja a savát-borsát. Ha a kettős bokázó helyett csak egyet bokázol és a következő nyolcadon már lépsz, akkor közhelyes és lapos lesz az előadásmód.

Szóval, összeírtam ezeket a szempontokat, és azt néztem, kinél vannak meg, kinél nincsenek. Hát, jószíval senkinél nem voltak meg. Persze, senkinek nem tetszett, hogy ezt így számon kértem, meglehet, nem is értették, miről beszélek. Pedig olyasmi ez, mintha Petőfi versét úgy idéznék, hogy „Ej, mi a kő! lúdanyó, kend...”. Nagyjából stimmel, de...

– *A doktori disszertációdban is a pontos vizsgatáncolást vizsgáltad. Milyen kísérletet végeztél?*

– Arra voltam kíváncsi, hogy lesz-e különbség, ha összevetjük azokat a táncát, akik a motívumokat táncírásból olvasva adják elő, azokéval, akik ugyanazon motívumokat videóról tanulják meg. Két mérési módszert használtam, az egyikben pontosan, mozdulatról mozdulatra megvizsgáltam a két rekonstrukció közti különbséget. A másikban szakértőket, a Zenetudományi Intézet kutatóit és a Táncművészeti Főiskola tanárait kértem fel, hogy ránézésre értékeljék a táncokat, melyik tetszik jobban mint előadás, mint műélvezet. Mind a két tekintetben azok lettek eredményesebbek, akik táncírásból táncoltak. A kísérletet videóra vettem, és most ezzel lelkesítem a táncírást tanulókat.

– *Egy táncos mennyire tudja szavakkal elmondani táncának belső képét? Paraszttáncosra ugyanez a kérdés. Mennyire lehet sikeres egy interjú a táncossal a gyűjtés során? Mennyire tud beszélni a táncos a mozgásról?*

– Az én tapasztalatom szerint semennyire. A valamelyest tudatos táncos is csak a tánc magasabb szerkezeti egységeit azonosítja magában, esetleg egy-egy figurát, tehát két, három vagy négy ütem terjedelmet. Ennek ellenére a mozdulat szintjén is nagyon tudatosak, csak ezt nem tudják elmondani. Amikor egy legényes táncos új figurát csinál, akkor mi a csuda lenne, ha nem tudatos? Tudja, hogy mást akar, próbálgatja, sikerül is neki, de semmi szüksége arra, hogy ezt szóban meg is fogalmazza.

– *Tehát, ha ő nem tudja elmondani, akkor kénytelen vagyok a tánc külső formája alapján vizsgálatokat végezni, ugye?*

– Igen. Megfigyelem a táncát vagy leírom, és igyekszem a rendelkezésünkre álló elemzési eszközökkel, fogalmakkal megállapítani, hogy mit akart előadni. A kérdés az, hogy vajon az eszkörendszerünk, a nekünk megtanított mozdulatelemzési módszer fogalmi megfelelnek-e ennek a célnak. Erről nyilván nyithatnánk vitát, de egyelőre nincs sem más eszköz, sem olyan kutató, akivel erről vitatkozni lehetne. Bárcsak lenne!

– *Végignézted a ZTI filmarchívumát a kutatásodhoz, mint ahogyan Lányi Ágoston a bukós típusmonográfiájához. Azaz nem kistáj, falu szerint tekintetted át a táncokat, hanem a mozgás szerint. Struktúrákat ismertél fel a motívum alatti szinten, amiket úgy hívsz, hogy „motivikus mikrostruktúrák”. Mik ezek?*

– Hogy végignéztem volna a filmarchívumot, az kissé túlzás, de aránylag sok filmet láttam. Azt vettem észre, hogy nagyon gyakran ismétlődnek olyan mozdulatpárok, ahol az egyik mozdulat rögtön egy ellentétes mozdulattal folytatódik. Hosszas vívódás után kontrakinézisnek neveztem el a jelenséget, és mondhatnád, hogy kicsit fellelengzős ez a latin-görög szóösszetétel, de tömör. Magának a jelenségnek a kapcsán mindenestre az az érdekes dolog derült ki, hogy ez a rögtön ismétlődő ellentétes szerkezet mintha csak a Kárpát-medencére lenne jellemző. Független a nemzetiségtől, a román, cigány, magyar táncokban egyaránt, mindig megjelenik, de ha kilépünk erről a területről és elmegyünk északra, keletre vagy délre – nyugatra már nincs hova, ott eltűntek a néptáncok –, az ott található táncokban nincsenek, vagy jóval ritkábban jelennek meg az ilyen szerkezetek.

– *Mozdulat-ellentétpár gondolatodnak mégsem volt szerintem kellő visszhangja. Vagy kevesen ismerik, vagy kevesen értik. Vagy túlságosan újszerű?*

– Egyrészt újszerű, másrészt le kellene írni most már végre alaposan is. Az előadásom szövege megjelent egy konferencia-kiadványban és egy ismeretterjesztő szintű tanulmányom a folkMAGazinban [2006/3. 38. oldal].

– *Ugyanakkor az elv működik. A táncosok, ha nem is értik, tudják, de – szerintem – érzik és alkalmazzák az ellentétes mozdulatokat, amikor improvizálnak.*

– Nézd, a kontrakinézis nem táncalkotási, hanem motívumalkotási elv, ezért csak az autentikus előadók használják, amikor esetleg egy-egy új motívumot létrehoznak. A revival mozgalmi néptáncosok nem alkotnak motívumokat, csak másolnak, és a másolt motívumokból improvizálnak újabb és újabb táncszerkezeteket. A modern műfaj táncosai viszont ténylegesen improvizálnak mozdulatsorokat, de mintha szándékosan kerülnek a kontrakinézist. Azt is mondhatnánk, hogy a kontrakinézis tudatos koreográfiai használatával automatikusan néptáncot kapunk.

– *Amikor a mozdulat-ellentétpár gondolatát előadtad Kolozsváron a Nemzetközi Népzenei Tanács (ICTM) tánckonferenciáján, rögtön meghívtak Norvégiába. Ez akkor mégis csak túlmutathat a Kárpát-medencén.*

– A norvég néptánc kutatás doyenje, Egil Bakka nem ezért hívott meg, hanem azért, mert valami olyan új gondolat tűnt fel, ami még eddig nem, és kíváncsi volt, hogy vajon tudnánk-e új vért önteni a formai elemzésbe. Egyelőre annyi folytatása lett a kezdeményezésének, hogy az ICTM Néptánc-kutató Csoportján (ICTM Study Group on Ethnochoreology) belül megalakítottuk a Mozdulatelemző kutatócsoportot (Sub-Study Group on Movement Analysis), hogy ne zárjuk le a formai elemzést a pár éve megjelent „Dance Structures” kötettel, hanem valami újat, új utat keressünk.

– *Az ICTM Néptánc-kutató Csoportja főként arra lenne hivatott, hogy a népek táncaihoz elemzési módszereket találjon. De mintha ma nem lenne trendi kutatási irány az általad is képviselt szerkezeti elemzés. A mai kutatók más szemlélettel jönnek. A kolozsvári Művelődés periodikában 2009-ben megjelent előadásodban, tanulmányodban elég éles kritikái hangot is ütöttél meg.*

– Élesnek mondható, de általános kritika volt, nem csak a néptáncosoknak szólt, az ICTM pedig csak a néptánc-kutatás szervezete. Az ott tevékenykedő kutatók a néptánc számos aspektusát kutatják, ma főként a kultúrantropológiai megközelítés divatos. Én elsősorban azt hiányolom, hogy nem partitúra alapú a kutatás, így elveszíti tárgyyszerűségét, maga a tánc állandóan kicsúszik a kézből. A kutató meg sem pró-

bál a tárgyyszerű lenni, mert vagy unalmasnak tartja, vagy nincs olyan elemzői szinten, hogy tárgyyszerű lehessen. Az élesnek tűnő hang ennek szól: hogyhogy a zene képes tárgyyszerű lenni, hogyhogy az összes többi művészettel foglalkozó tudománynak megvan a maga eszköze, anyagának a tárgyyszerű vizsgálatára. Nekünk is van, csak rá kellene szánni az időt arra, hogy megtanuljuk megfelelő szinten használni.

– *Tanítótól Spanyolországban, Csehországban, Szerbiában, Törökországban, számos nemzetközi kurzust tartottál idehaza. Leginkább közép-európai összefogást sürgetsz, azaz hogy itt kellene összefogni a táncutatást. Itt találkozottál hasonló szemléletmódokkal?*

– Itt van az anyag. A Kárpát-medencében most már többnyire csak filmen, ha keletrebbre, délebbre megyünk, akkor talán még élőben is. Mondhatnánk inkább azt, hogy többé-kevésbé élő anyagot a perifériákon találunk. Ez lehetne egy új kutatási trend, a perifériakutatás. Skandinávia, a mediterrán országok elmaradottabb részei, a Balkán tipikusan ilyen, Törökország tipikusan ilyen. Ha nekiállnánk végre, mozdulatelemzésen alapuló kutatást végezhetnénk, ami különleges történeti eredményeket hozhatna. A modern kultúrát persze mindenütt áthatja a hagyományörzés, tehát a tánc hagyomány mesterséges életben tartása és ápolása, ami azonban már nem a valós tánc hagyomány.

– *Kicsit más téma. Műszaki ember vagy, a számítógépet hamar kezdted használni. Megismerted, Nyugaton milyen alkalmazásokat fejlesztenek a tánchoz: például az animációt, ahol a táncírást pálcaember kelti életre a képernyőn. Aztán a motion capture-t, tehát a háromdimenziós mozgásadatok rögzítését. Te egy harmadik utat választottál, keresőprogramot írtál a saját táncírást-szerkesztőhöz, és ebben világlétszó voltál. Ez volt a DanceStruct. Mi a program célja?*

– Itt van a hatalmas lejegyzett anyag. Gondoltam, ha írunk egy olyan programot, ami elemzi a lejegyzéseket, akkor sokkal jobban át tudjuk tekinteni a forrásokat. Már akkor arra gondoltam, ha majd akarunk írni egy táncíráskönyvet, és egy adott mozdulatsituációt keresünk ebben az anyagban, könnyen rátalálunk. Végül, ha a táncokat formailag szeretnénk elemezni, helytálló következtetést csak nagy mennyiségű anyagból vonhatunk le, nem csak egy-egy tánc elemzésével. De az első kezdeményezés ebben az irányban dugába dőlt, mert mire a Windows 3.1 operációs rendszerre elkészült a program, megjelent a Windows95, majd a Windows98, ami már „természetesen” nem volt kompatibilis a korábbival.

– *Akkor átálltál AutoCAD-re, ami platformfüggetlen.*

– Igen, de ennek is megvan a maga kockázata. Az alkalmazás ugyan a platformtól nem függ, de egy kereskedelmi szoftveren alapul. AutoCAD-re én már csak a táncírást-szerkesztő alkalmazást írtam meg, az elemzőt már te. Az érdemem talán annyi, hogy lényegesen gyorsabban lehet a táncírást szerkeszteni a LabanGraph-fal, mint bármely más programmal. A táncírást grafikák minősége pedig elsősorban az AutoCAD érdeme. Most a 2011-es ICKL jegyzőkönyvet jelentetjük meg, majd a nagy ugrós-kötetet [Fügedi János – Vavrincez András: „Régi magyar táncstílus – Az ugrós” – folkMAGazin 2013/4. 40. oldal], amelyekhez a táncírást-grafikák evvel készültek.

– *A filmarchívum is digitálissá kezd válni a vezetéseddel. Tudott, hogy a celluloid szalag sokáig tart. Megéri átállni manapság a folyton cserélődő eszközök, formátumok egyikére?*

– Nincs választásunk, ráadásul a celluloid szalagok is kezdenek tönkremenni. Légkondicionálva tároljuk ugyan őket, de mégsem a legideálisabb körülmények között, mint amilyen az igen alacsony hőmérséklet, az állandó páratartalom biztosítása, a tűzárás, a zsílpelt elérés, mert annak kiépítése vagyonokba kerülne. És még úgy tárolva sem tart örökké a film, tehát előbb-utóbb el kell indítani a digitalizálást. A kérdés inkább az, hogy milyen technológiával digitalizáljuk. Most jutunk olyan lehetőséghez, hogy sikerül beszerezni egy méregdrága eszközt, amivel meg lehet oldani a filmek magas felbontású kockánkénti szkennelését. S hogyha sikerül hosszú távra biztosítani a digitális anyag megőrzését is, akkor megmaradnak felvételek.

Sokan azt mondják, hogy vissza kell írni celluloidra, mert az a legbiztosabb. Meglehet, csak hogy ma már a celluloid szalagot alig gyártják.

– *Ezekből a digitalizált filmekből adatbázisokat lehet építeni. Készítetted is egy TáncFA adatbázist. Azt vallodd, az interneten hozzáférhető, kereshető legyen az adattár.*

– Két külön szál fut, az egyik a TáncFA, a másik a Néptánc Adatbázis. A TáncFA alapötlete az lett volna, hogy akinek van saját gyűjtése, adja be, és csinálunk egy olyan kört, amelyben a résztvevők egymás gyűjtését megismerhetik. De ez nem jött össze, érdektelenségbe fulladt. Sokan sajnálják átadni a sajátjukat, de ahogy látom, a ZTI filmtárát ugyanakkor igen szívesen másolgtatják maguknak.

A legújabb témánk a Néptánc Tudásbázis gyűjtemény közreadása. Nem csak filmeket, hanem táncírást, motívumokat, kéziratosokat, fotókat teszünk ingyenesen elérhetővé az interneten a meta-adatokkal, azaz a dokumentumokat leíró adatokkal együtt.

– *Az interneté a jövő a kutatásban és az oktatásban is? Milyen lesz a tanár-diák viszony?*

– Jót kérdezel, de nem tudok válaszolni. Nem hiszem, hogy a személyes kapcsolatot ki lehetne valamikor is iktatni, mert egy tanáregyéniség mindnyájunk számára meghatározó. Ennek meg kell maradnia. De az interneten mindent elérsz azonnal, nem kell elmenned az archívumba, nem kell azzal vacakolnod, hogy hol találd meg a kéziratos, hol a könyv, hol a film, hol a zene. Csak kattintgatsz egyet-kettőt, és ott van. Hatékonyabbak leszünk.

– *Egyáltalán nem mondható, hogy te elefántcsonttoronyba zárkóztál a diákok elől. Mindig nyitva állt a szobád, és nem csak szakdolgozatuk kapcsán segítetted őket önzetlenül, apró-cseprő ügyekben is.*

– Ez természetes.

– *A fővárosban és vidéken is tanítasz. Előadásokat tartasz a népszerűsítő tévéműsörtől a legmagasabb szintig mindenhol. Napi, heti hány órát foglalkozol táncsal? Jut idő energiád valami másra, hobbira a megmaradó időben?*

– Hogy napi, heti hány órát dolgozom? Könnyebb lenne azt összeszámolni, mikor nem. De valószínűleg nagyon alacsony szám jönne ki erre az utóbbira. A hobbim talán az, amikor mondjuk este tizenegykor végre írogathatom a táncírást-szerkesztő programot, az nagyon meg tud nyugtatni. Ugyanakkor kihívás is, vajon meg tudom-e oldani például a jelek intelligens tükrözésének problémáját, mert a táncírást-grafikát nem lehet egyszerűen tükörbe fordítani, gondold csak a magas irányjelek jobbra dőlő vonalkázására.

– *Szépirodalmat olvasol, hangoskönyveket és klasszikus zenét hallgatsz.*

– Igen, most leginkább a romantikus opera állítja helyre az esetleges túlterhelési zavarokat.

– *Mit tervezel a következő tíz évre, húsz évre?*

– Az egyik álmom, hogy azt az elemzési rendszert, amit most kezdek csak kapiskálni, kidolgozzam. A másik egy Küküllő-vidéki pontozó-monográfia, de ez szinte beláthatatlanul nagy feladat. A harmadik egy európai néptánc-notációs műhely létrehozása, szintúgy kissé utópisztikus terv. De az utódlás biztosítása halaszthatatlan. Át kell adni a szellemet, a tudást, amely csak tapasztalati úton szerezhető meg. Ahogy Marcsi néni adta át a „Szentpál féle szellemiséget”, a mozdulat alapú kutatói szemléletet. Jó lenne őt alaposan, a széleskörű rendszerismeretben és elhivatottságban egyaránt követni.

– *Jó munkát és jó pihenést! Köszönöm a beszélgetést. Isten éltesse!*

– Köszönöm, köszönöm, köszönöm.

Kép és szöveg: Misi Gábor

Apám mesélt

Ott futkároztunk a temetőkert alatt a réten, pikóba font hajjal, egy szál ingben, mezítláb.

– Né, gyertek! Jönnek apámék haza a mezőről.

Ucca neki, elejébe, ki éri el hamarabb? Apám vállán kapa van, hátul a kapa nyelébe csicses korsó akasztva, mellette ott csüng a fehér ruhatarisnya. Mi van a tarisnyában? Madárlátta kenyér? Mint a kismadarak, csipegetjük, eddegéljük, hogy tovább tartson.

Most apám mesél. A tornácban ülünk estéknént. Foltos a csizmája, foltos a lájbi, a nadrág rajta. Fején esőmosott, szürke kalap. Csak a kékítő fehér ing vigyorog rajta. Sovány, magas ember. A hátát pihentette a kajsza ládának támasztja, hatalmas nagy bajuszát meg-megpörgeti. Oly sokat viccel, nevet nekünk.

Körül üljük. Én az ölében. Magához ölel, és úgy súgja a fülembbe:

– Te, kicsi érzékeny!

Újságba facsart szivarját kérges, füstös ujjai közé fogja, a szája, mint a kémény, úgy fújja a füstöt. Én azt lesem, mikor csókolhatom meg. Ő pedig felrikkolt:

– Félre, bajszi, csókot kapsz!

Nagyokat kacagunk a testvéremmel. Ketten a két térdére ülünk: „Gyí, te lovam, gyí, gyí, gyí!” – fújjuk.

– Jaj, gyermekeim, fáradtak a lovak, egész nap káptam.

Szorosabban az ölébe kuporgok.

– Ha nem megy a ló, nem baj, nem számít! Mesét mondjon ked', édesapám! Hogy volt az orosz fogságban? Azt mondja ked'!

– Négy évig voltam Szibériában, ott, ahol a madár sem jár – kezdte apám.

Én lélekben az apám térdein ott utazgattam, amerre ő járt. Láttam a véres csatát, most újból összeütököztek. De mennyi katona van elesve a fehér havon! Tócsákban piroslik a fagyos vér. Ki nem mozdul, az most meghal, idefagy. Halk sóhaj, nyöszörgés közt kihallik egy hang:

– Testvér, Márton barát, hol vagy? Gyere már!

Apám jól ismeri ezt a hangot. Visszatér, lehajol. Saját véres köpenyével van letakarva egy alak. Kitakarja.

– Itt vagyok, barát! Nagyon fáj? Jobban leszel! – két kezével melegengeti a haldokló arcát.

– Nem fáj nekem semmim, barát. De tudod, ott messze, Erdélyben van a gyermekem, a feleségem, a házam. Istenem, légy velem! Most apámat látom vergődni. Könnyes szemmel takarja be a hóval egyetlen barátját, és belekiált a fagyos Szibériába. Senki nem hallja. Felkiált a napnak, lesúgja a véres hónap, felkiált a csillagos égnek, a holdnak, halottaknak:

– Engem is vár három gyermek, a feleségem, Erdélyország, a házam. Te légy velem, Istenem!

Papírból csináltak maguknak mellényt a katonák, úgy bújtak a hó alá, ami meleg takarót jelentett számukra, mondta apám.

Újabb ütközet. Hallom apámat jajgatni:

– Jaj, a lábam! Itt a lábszárán ment át a golyó!

Hátravitték, és én látom, amint ráírja a kórház falára a nevét. De belevészte a falba, ráírta a láger ajtajára.

Itt, ahol kopasz deszkákon feküdtek takaró nélkül, nem volt elég az éhség, hanem a féreg is rágta őket. Még kívül, a láger falára is ráírta, hogy Kocsis Márton, de nem mondott senkinek semmit ez a név.

– Oh, de messze a hazám, légy velem, Istenem!

Édesanyám kikiált:

– Kész a vacsora!

Én még mindig ott kuporgálok az apám ölében, szememet törölgetem. Apám hatalmas nagy bajszával csiklandozza a nyakam, orcám, fülelem, orrom.

– Kacagj már, hadd annyiba a sírást! Meg ne lássa anyád, mert többet nem mesélek! Nézd meg, hogy futnak a lovak! – lendítet rajtam egyet a térdével.

– Gyí, te lovam, gyí, gyí, gyí! Most érkezünk meg Szibériából.

Anyám újból kikiált, de most jó hangosan:

– Kész a vacsora!

Apám megcsókol, magához ölel, és a fülembbe súgja:

– Te, kicsi érzékeny!

Leenged az öléből, kézenfogva megyünk vacsorázni.

Kocsis Rózsi

Közreadja: Juhos Kiss Sándor és Juhos-Kiss János

Illusztráció: Juhos Kiss Sándor

Néptáncaink a korai mozgóképeken

Több okból érdemes elidőznünk a néptáncfilmzés korai, 1945 előtti korszakánál. Ezek a korai filmek egy olyan időszak forrásai, amelynek táncagyományáról a magyar néptánc kutatás 1950-es évektől induló klasszikus korszaka elsősorban a második világháború utáni filmes és szöveges táncgyűjtések anyagaiból kiindulva, visszamenőleg rajzolt képet, ugyanakkor a filmek a néptánc különböző célú korabeli megjelenítésének szemléletes „hordozói”.

A hagyományos táncainkat megörökítő korai filmfelvételeket lényegében három csoportba sorolhatjuk: híradófilmek és kultúrfilmek; néprajzi dokumentációs céllal készült filmek – ezek az úgynevezett néptáncfilmek; játékfilmek.

Mindenekelőtt meg kell említenem, hogy már az első önálló magyar némafilmként számon tartott alkotás (*A táncz.* 1901.), mint címe is mutatja, táncos vonatkozású. Zsitkovszky Béla és Pekár Gyula műve, amely az Uránia Magyar Tudományos Egyesület ismeretterjesztő előadásához készült illusztrációnak, történelmi társastáncokat és népies műtáncokat, például palotást, körmagyart, valamint csárdást is megörökített. A filmen az Operaház táncosai és neves színészek szerepeltek, többek között olyan hírességek mint Márkus Emília, Blaha Lujza vagy Fedák Sári. Maga a mozgóképek nem maradt fenn, csak egykorú újságcikkek, riportfotók és plakátok tanúskodnak róla.¹

Első, paraszttáncosokat megörökítő felvételeink a nagyközönségnek szánt korabeli filmhíradóknak és néprajzi tematikájú kultúrfilmeknek, a korai ismeretterjesztő filmeknek köszönhetőek. Az általam ismert legkorábbi ilyen, máig fennmaradt, magyar falusi táncokat rögzítő felvétel egy 1912-es, mezőkövesdi lakodalmat bemutató film (*Un mariage chez les tartares de Bathé-Khan à Mezo-kovesd – Hongrie. [Lakodalom Batu kán tatárjainál Mezőkövesden – Magyarország.]* 1912.), amelynek kockáin a különböző jelenetek között díszes helyi viseletbe öltözött férfiak énekelve mulatnak, majd rögtönzött csoportos táncuk látható, amikor is kisebb-nagyobb csoportokba összekapaszkodva táncolnak. A korabeli dokumentumok tanúsága szerint az 1920-as évek második felétől már sorra készültek külföldön és nálunk a vidéki Magyarországot bemutató, népszerűsítő filmek, amelyeknek állandó szereplői a szabadban táncoló-mulató falusiak. Ilyen a magyar falusi lakodalmat bemutató, 1927-es *Peasant Wedding in Hungary*, amelyen táncoló rábaközieteket láthatunk, az angol filmhíradó 1931-es filmje, az *A wedding in Hungary*², amely újabb mezőkövesdi lakodalmat mutat be, vagy a szereplői jeleneteket megörökítő *Miss Hungary marries [Miss Hungary férjhez megy]*³ (1932).

Az 1930-as évek elejétől, a Gyöngyösbokréta-bemutatók elindulásával a magyar kultúrfilmeknek és filmhíradóknak rendszeres szereplői lettek a népviseletbe öltözött, népszokásokat bemutató vagy táncoló falusiak. Számunkra különös jelentőséggel bírnak Paulini Béla *Magyar táncok és népszokások* (1931) és *Szanyi búcsú* (1933) című, a gyöngyösbokrétás hagyományokra építő, falusi életképeket

Bátaiai tánc üveggel. A jelenet több korabeli filmen is látható.

Forrás: Paulini Béla (szerk.): *Gyöngyösbokréta*. Bp., 1937.

bemutató filmjei. A korabeli híradók is rendszeresen beszámoltak a bokrétás falvak népművészeti bemutatóiról. A közönség viseletnapokról, szokásbemutatókról, falusi táncelőadásokról készült felvételeket láthatott, amelyeken feltűnnek például Bugac, vagy a Kalocsa vidéki Szakmár bokrétásai.⁴ Egy Szekszárdon készült felvételen a „filléres gyorsal” nagy tömegben érkező utasoknak tartanak néptáncbemutatót, amelynek keretében a gazdag viseletű sárközi lányok körtáncot adnak elő.⁵ Szatmárköri néptáncbemutatót rögzített egy 1938-as híradó, amelyen feltűnnek híres „fergetegsükkal” a helybeli gyöngyösbokrétás táncosok.⁶ Sorolhatnánk még az ehhez hasonló, városi és falusi népművészeti bemutatók egy-egy táncos jelenetét is rögzítő híradófilmeket.⁷

Ugyanezekben az évtizedekben indult el hagyományos táncaink néprajzi, dokumentációs céllal való rögzítése is. Az első magyar, néprajzi témájú, szokás- és táncfelvételeket a Néprajzi Múzeumban található kéziratosszal visszaemlékezése és munkajelentései szerint Gönyey Sándor készítette az 1920-as évek közepétől. Ő, a Gyöngyösbokréta történetét feldolgozó kéziratában a mozgalom előzményei kapcsán beszámol arról, hogy az 1920-as évek második felében több falusi népművészeti bemutatót filmezett.⁸ E korai felvételek sajnos elvesztek.

Az 1930-as évek elejétől Elisabeth Rearicktól és Gönyey Sándortól maradtak ránk népviselet, népszokás és néptánc témájú dokumentumok. Az amerikai Rearick az 1930-as évek legelején érkezett Magyarországra, ahol több faluban készített néprajzi felvételeket.⁹ Ezekből állította össze 1932-ben *Glimpses of Rural Hungary [Pillanatképek a vidéki Magyarországról]* című filmjét, amelyen a már jól ismert jeleneteket látjuk viszont: mezőkövesdi, boldogi, csömöri, érsekvadkerti, örhalmi életképeket, utcán sétáló, templomba siető embereket, ünnepi viseletet, a vasárnapi falu látképét, játszó, táncoló falusiakat. Rearick, itteni tapasztalataitól, élményeitől inspirál-

Elhangzott a Martin György születésének 80. évfordulója alkalmából rendezett emlékülésen, 2012. november 8-án, az MTA BTK Zenetudományi Intézetében, „Hagyományos táncaink korai filmes forrásai” címen. A kutatást az OTKA NK 77922. számú programja támogatta.

va, később könyvet is írt a magyar néptáncokról, amely 1939-ben jelent meg *Dances of Hungarians* címen.

Gönyey már a paraszttáncosokat, falusi előadókat felléptető Gyöngyösbokréta-bemutatók születésekor ezek egyik segítője, „filmese” lett, és mint ilyen rendszeresen és módszeresen rögzítette a gyöngyösbokrétás falvak táncait. Keszi Kovács László visszaemlékezéseiből¹⁰ tudjuk, hogy Gönyey a budapesti fellépések közötti időben a falusi csoportokat a Néprajzi Múzeum udvarán és más helyszíneken vette filmre. Ily módon részben a Gyöngyösbokréta-bemutatókra koreografált táncokat, részben improvizált táncfolyamatokat sikerült megörökítenie. Ezen kívül, mint arról a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában őrzött kéziratai, gyűjtőfüzetei is tanúskodnak, Gönyey a falvakban is végzett szöveges és filmes gyűjtéseket. A felvételeket számba véve jól látszik, hogy leggyakrabban a bokrétás falvak táncai kerültek rögzítésre. A filmekben sorra láthatjuk Kunszentmiklós, Bugac, Cigánd, Kiskunhalas, Törökkoppány, Órhalom, Szada, Nagyréde, Galgamácsa, Kazár, Bag, Tard, Gyöngyöshalász, Tura, Somogyudvarhely táncait. Csak néhány olyan falu bukkan fel, amelyek mostani tudásunk szerint nem voltak a Gyöngyösbokréta Szövetség tagjai.

Az 1940-es évek elején Gönyey mellett más kutatók is megkezdték a néptánc mozgóképes rögzítését, így a táncos-koreográfus Molnár István és a néprajzkutató Keszi Kovács László. Utóbbtól az 1940-es évek elejéről egy Kolozsorsán, a Borsa-völgyi kutatások keretében készített film maradt ránk (*Kolozsorsai táncok*. 1942). Ezt a későbbiekben sorra követték Keszi Kovács más néprajzi témájú filmjei mellett táncokat megörökítő felvételei is.

Molnár István elsősorban gyakorlati céloktól vezérelve látott a táncok filmezéséhez, lejegyzéséhez és elemzéséhez. E munka eredményeként született meg *Magyar tánc hagyományok* című könyve 1947-ben. Gönyeyhez hasonlóan, részben a gyöngyösbokrétás csoportok táncaira figyelt, de más falvakban és területeken is végzett feltáró munkát.

A hagyományos táncokat megörökítő mozgóképek harmadik csoportját a korabeli játékfilmek jelentik. Az ezekben található anyag, az előzőekkel szemben nem tudományos, dokumentációs célú, hanem a film történetét valamilyen módon illusztráló, néha csak villanásnyi táncos jelenet. Ennek ellenére, mint hagyományos táncokat megörökítő forrásokra, egyfajta folklorizmus-jelenségre érdemes kitérni ezekre is.

Az 1930-as évek elején, akkor, amikor folklórtáncaink színpadi pályafutása is kibontakozóban volt, játékfilmjeinknek népszerű kellékét jelentették a falusi táncok. A korszak leginkább kedvelt, olykor a polgári, még gyakrabban a dzsentri életből merítő, legtöbbször szerelmi bonyodalmakra épülő történeteiben egy-egy vidéki utazáskor, vagy a vidéki birtokról kimozdulva, a falusiak multságába csöppenne kerülnek főszereplőink „mögé” a paraszti táncosok. Ritkábban a történetek eleve paraszti környezetben játszódnak, ahol egy-egy multságra is sor kerül. Különösen, a színpadi megoldásokhoz hasonlóan, a népszínművek filmes változataiban láthatunk táncokat a történetek kötelező multságjeleneteiben. A játékfilmekben a néptáncok megjelenítése elsősorban a falusi miliő megteremtését célzó eszköz a parasztházakhoz, viseletes emberekhez, legelő libákhoz hasonlóan.

Székely István 1937-es, Mikszáth Kálmán regényéből készült *A Noszty-fiú esete Tóth Marival* című filmjében egy kalocsai szüreti bálban vallja meg szerelmét Noszty Feri és Tóth Mari, itt fedik fel az álruhás (kalocsai viseletbe öltözött) Tóth Mari kilétét. A filmen hosszan, szinte folklórshow-szerűen követik egymást a táncos jelenetek. Például az egymásnak udvarló szerelmesek, akiket Jávor Pál és Szörényi Éva alakít, a gyerekbálba csöppenne nézik végig a helyi kicsik táncát. A film jeleneteiben feltűnnek géderlaki és (valószínűleg) szakmári gyöngyösbokrétások is.

Egész kis „néptáncbemutatót” élvezhetett a közönség a *Rákóczi induló* című 1933-as filmben (rendező: Székely István, alapmű: Herczeg Ferenc: *A dolovai nábob leánya*), amikor a püspökbogádi táncosok ugróst, lassú és friss csárdást táncolnak. Ekkor a Bokréta korszakát éljük, így nem is csodálkozhatunk rajta, hogy a játékfilmekben sorra bukkanak fel a gyöngyösbokrétás csoportok és a „bokrétás” szellemben bemutatott táncok. A Szeged környéki tápéiak emblematikus és a későbbiekben mozgalmivá váló „darudöbögőjükkkel” tűnnek föl az 1943-as *Sári bíró* című alkotásban (író: Móricz Zsigmond, rendező: Hegedűs Tibor). A láthatóan megszerkesztett táncos jelenetek mellett előfordulnak valóban spontán, rögtönzött táncokat bemutató képsorok is. Ilyenek például a Nyíró József regényéből készült *Uz Bence* című film (1938, rendező: Csepreghy Jenő) részletei, amelyekben a rögtönzött csárdás

Táncosok a *Sári bíró* című film forgatásán, 1943.

mellett szintén improvizált, csoportos székely verbunkot is láthatunk.

Különösen izgalmas dokumentuma a magyar népzene- és néptáncutatásnak a *Hortobágy* című film 1936-ból.¹¹ Az osztrák filmrendező, Georg Höllering 1934-ben kereste meg Móricz Zsigmondot, hogy írjon történetet a Hortobágy életét dokumentáló filmfelvételeihez. Ekkor készült a „Komor ló” című elbeszélés. A film zenéjének elkészítésére Lajtha Lászlót kérték fel. Lajtha helyben gyűjtött zenét a film jeleneteihez, amelyeken így eredeti népzenei felvételeket is hallhatunk. A *Hortobágy* mára legendássá és népszerűvé vált jelenetei a híres számadó, Czinege János, egyébiránt szintén bokkrétás táncos, és más helyiek mulatozását jelenítik meg. A filmen nótát húzató, vigadó, táncoló férfiakat és az őket kísérő zenészeket láthatjuk és hallhatjuk. Höllering filmje a vidék korabeli csárdásának is értékes dokumentuma.

A sort folytathatnám más, hasonló, a két világháború között készült, paraszttáncosokat is szerepeltető játékfilmekkel. Ezúttal azonban csupán egy zene- és táncfolklorisztikai szempontból jelentős példát szeretnék kiemelni. Rodriguez Endre *Kalotaszegi Madonna* című 1944-es alkotásában Kalotaszeg az események egyik fontos helyszíne, amelynek korabeli „képéhez” a lakodalmi jelenetek, a viselet, a népzene és néptánc is hozzátartozott. A filmben a kolozsvári színészek mellett kalotaszegi táncosok is felbukkannak, szerepel benne a bánffyhunyadi cigányprímás, id. Varga Ferenc „Csipás” is.

*

A néptáncainkat megőrkítő korai mozgóképfelvételek, attól függően, hogy milyen (hírközlő-tájékoztató, tudományos dokumentációs, művészi-szórakoztató) céllal készültek, eltérő funkcióban használták a néptáncot. A filmhíradós felvételek ünnepi viseleteinkkel, látványos ünnepi szokásainkkal együtt, mint valamiféle egzotikus és rusztikus látványosságot ábrázolták. Az ily módon itthon és külföldön bemutatott „vidéki Magyarországhoz” szinte kötelező kellékként hozzátartoztak népi táncaink is.

A tudományos felvételek hagyományos táncainkat a maguk változatosságában, néprajzi hitelességgel akarták rögzíteni, időnként gyakorlati célokat is szem előtt tartva, gondoljunk például Molnár István koreográfusi, táncosi, pedagógusi tevékenységére. A két világháború közötti magyar játékfilmek a kor politikai történéseivel is összefüggésben, mint egyfajta népi miliót megteremtő „kellék” használták népművészetünket, népszokásainkat, néptáncainkat. Ugyanakkor érdemes megemlítenünk, hogy egyes, híressé váló táncos falvak egyszerre voltak jelen a színpadon, a Göngyösbokréta-bemutatókon, szerepeltek a filmhíradókban, játékfilmekben, és a tudományos célú néptáncfilmzés tárgyává is váltak.

Dóka Krisztina

Jegyzetek

1. Korabeli képanyagot közöl: Gyürei Vera – Lencső László – Veress József (szerk.): *A magyar film képeskönyve*. Osiris Kiadó, Bp., 2007. 18. oldal
2. www.britishpathe.com/video/a-wedding-in-hungary
3. www.britishpathe.com/video/miss-hungary-marries
4. Magyar Világhíradó 639/4. 1936. V. *Bugac*; Magyar Világhíradó 854/6. 1940. VII. *Tíz éves a Bokréta Szövetség*
5. Magyar Világhíradó 437. 1932. VII.
6. Magyar Világhíradó 760/2. 1938. IX.
7. ld. www.filmhíradokonline.hu
8. Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattár 5771.
9. Tari János: *A néprajzi filmzés Magyarországon*. Európai Folklor Intézet, Bp., 2002. 92. oldal
10. *Filmes néptáncgyűjtők*. In: Krámos Zsolt – Szabó Gyula – Tari János: *Keszti Kovács Mozgóképek*. Bp., 2008. (DVD)
11. Solymosi Tari Emőke: *Két világ közt. Beszélgetések Lajtha Lászlóról*. Hagyományok Háza. Bp., 2010. 45-46. o.

Forrásvidéken Beszélgetések erdélyi adatközlőkkel

Az elmúlt kilenc hónapban a Háromszék Táncegyüttes megbízásából a hagyományörzőknek egy olyan reprezentatív csoportját kerestük fel otthonában, akik idős koruk ellenére még tanítanak tánc táborokban, fellépnek fesztiválokon, különböző hagyományörző rendezvényeken itthon és a nagyvilágban. Jelen kiadványban Szilágyságtól a gyimesi és a moldvai csángóig, Felszegtől Patakorszáig, Kalotaszeg, Szék, Nyugat-Mezőség, Székely Mezőség (Marosszék), Küküllő mente, Székelyföld hagyományörző vidékein át – nyugatról kelet felé haladva – harminckét településről közel hatvan beszélgetésben vallanak adatközlők életükről, az egykori mulatságokról, a táncos-muzsikusi példaképekről, a háborús évek szörnyűségeiről, a kommunizmus alatti tiltásokról, az 1990 utáni fesztiváljárásról, táborokról, a fiatalok hagyományörző szándékáról vagy éppen érdektelenségéről. Az utolsó fejezetben pedig arra kapunk választ, hogy mit jelentett a Háromszék Táncegyüttesnek a gyűjtésekből adódó forrásközeliség.

Ez a beszélgetésgyűjtemény nem tudományos munka, csupán a sokszínű hagyományvilág felé forduló, a hetvenes évek végén indult táncművelés szellemiségéből táplálkozó két újságíró terepútjának gyümölcse. Az alulírott által készített és szerkesztett beszélgetésekből összeállt szövegfűzért Ferencz Csaba terepfotókkal, ötletekkel, a tájegységekről szóló bevezető szövegekkel gazdagította. Köszönet a Háromszék Táncegyüttesnek, Deák Gyula igazgatónak, aki a XXV. Népzene- és néptánc találkozó alkalmából kezdeményezte e könyv megírását, köszönet családomnak, minden segítőnek, de leginkább a megszólalóknak, akik olykor a megélhetésüket biztosító háztáji munkát is félbeszakították, vagy a megbeszélte időhöz igazították, mert tudják – és ebben éppen a gyűjtőmunka erősítette meg őket –, hogy amit ők képviselnek, az felmérhetetlen kincs számunkra és az utókor számára. Tisztelet és hála érte. [Részlet *Fekete Réka előszavából*]

Fekete Réka – Ferencz Csaba

Forrásvidéken. Beszélgetések erdélyi adatközlőkkel.

ARTprinter Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy, 2013.

Megvásárolható: a *MesterPortán* (1011 Bp., Corvin tér 7.; tel.: +36.70.244-8432) és a *Fonó Budai Zeneházban* (1116 Budapest, Sztregova u. 3.; tel.: +36.1.206-5300)

FOLLINUS ANNA VERSEI

NAPÓRA

Szilánkosan földre hull a felhő, amikor megreped. Zuhanás közben ráfeszít testedre izzó jeleket.

Hasad: domború napóra – magzatod íve időt mutat. Fénye tojásként kikelti mégis belőled nyíló utad.

A költő úgy ír szüntelen, mintha esőerdőt ültetne. A fák megtanítják újra figyelni belső csenedre.

MAX ERNST: NAPÓLEON A VADONBAN

A hódító elvetődhet bárhova – kutyafejével körültekint a tájon, merevvé fagy előtte minden csoda: e két világ között holt szakadék tátong.

A nő téglaszín cseppköruhát visel, de – mint szaxofonján – egy sárkányon játszik. Aki a csendből ilyen zenét kiszel, már csak a pokol szörny-hangjaira vágyik.

A máshol szép itt fájdalomba fordul. Tengereljat nyit rád korallós tekintet. Ellenszegülnél? – Kés élén kicsordulsz,

ha beléd kövülni nem hagyod a *kintet*. E szigetről el nem hajózhatsz többé, túl sok idő, míg elhagy az örökké.

MINT EJTŐERNYŐ

Hányszor ültél már egymagad – szeretkezés íze szádban kibomlik, mint ejtőernyő lelassított időtávban.

Ezerkétszáz kilométer két végpontján *egy* képzelet: bőrének füstös zamatát kamerán át issza szemed.

Végre feloldoz a hangja, beirdalja lélegzeted. Együtt mozdul a másikkal a zárt zengésű élvezet.

Ahogy rajtad átszivárog a messzi társ, a veled-egy; földrésznyi burkot von rátok – vele együtt felmelegedj.

ÁRNYÉKOK UTISZ FÖLÖTT *Orosz Istvánnak*

A múlt fonákja jobbra dől, háttal ha állsz önmagadnak. Közelítesz a fény felől, pupillányi alkonyat vagy.

Agrigento szomjúsága cserepesedik a szádon. Úgy siklasz oszlopsorába, mintha magad volnál Kháron.

A nemlét antik temploma csarnokával föled borul. Hiába Dürer, Sodoma –

időnk nyakán hurok szorul. Árnyék nélküli képzelet vitorláidba hajt szelet.

SZÜLETÉS

Szeretnéd-e látni, ahogy szül az anyád? Arcán a szenvedés csillehúzó ráncát, izzadó testében a vad kohótüzet, a csendet szaggató állati ordítást. Te, akit nem emel a légzés hulláma, s nem érzed a benne meginduló mozgást, mondd, mit látsz mindabból, hogy életet adni – hinni a teremtést – tárt ima-aktus?

*

Mindennap nevelem övele magam is. Ha leszidom, félek, szidalmam jogtalan, s szégyellem, ha nyerni játékban nem hagyom. A kétség nap mint nap jelen van – végül is falhoz állít, kérdez: hogy látnád akkor, ha te szülnéd volna őt? Más lenne fiadként? Félnéd-e, hogy holnap gonosszá növekszik, él csak és herdálja, ami érték benne? A szülő: kérdések sose múló lánc. Nem ám a gyerekekkel – veled hadakozol! Terólad szól ez is: hogy egy nem várt percben felülkerekedik rajtad az örök vágy, feltételek nélkül lenni szeretve.

KÜLÖNÖS UTAZÁS

Gínek

Míg úszik a kék vaporetto,
vízszínhez, időhöz arányul.
Zárt alkonyi fényt hoz a ghetto,
és rávetül ércszerű árnyul.

Átleng a Canale fölött, mint
gázos lufi, múlt fele ingó,
távolba siet, fura jöttment –
Rio de Santa Maria Zobenigo.

Egymásra ha csúsznak a síkok,
nincs senki, akit befogadna.
Bár érzed, a ház falain sok

rést üt, beletágul az akna,
nem hullik a mélybe Velence.
Még felnevel, árva lelence.

TRISZTÁN

Thomas Mann-nak

Mikor a léleknek zene kell,
zene, amelyik felemel,
és hív a zongora fekete teste,
jobban, mintha a szeretőd lenne,
nem tehetsz semmit ellene,
örvényként ránt testébe a zene,
s adnod kell, mit követel belőled,
hiába, hogy vágyad legyőzted,
a vágyat, hogy általa magad légy,
már a billentyűk közül fakad fény,
és amint beléd is átszivárog,
nő közted s e föld között az árok,
lebegsz a zongorával együtt,
a múlt, a szökökút, minden eltűnt,
köröttes csupán légüres tér,
a mély, ha húz, le már nem esnél,
le a sekélyes tüdőbeteg létbe –
aki lehettél, visszaolvad a Fénybe.

GAÁL IMRE: ZÖLD PANOPTIKUM

Lehámlik, ég aranyló pikkelye,
föled magaslik, nézd, a sebhelye;

kohók és golgoták, a nincs-tovább,
panoptikumra tárt, nyitott szobád.

Az elmosódni kényszerült kezek
ha átölelnek, érzed, istenek

e furcsa testű, tört alakzatok –
riadt viaszba mit kavartatok?

Az út, amelyik innen elvezet,
sosem volt más, mint túlvilág-szelet;

kilépnek rá, a fény beljük ég,
mert hangod viasz, nem hallják: „ne még!”

TITKOK

Fogadáson voltunk előző este,
s hogy retikült vigyek, előkereste

kicsiny fésűjét, amely még belefér –
a történet vége sok kinnal felér:

reggel, mikor a szobájába léptem,
épp egy hosszú levelet írt a gépen,

s észlelve jöttöm úgy kapkodni kezdett,
hogy a tárgyak nem engedelmeskedtek

többé – kacér sorai odafagytak,
mint akit télidőn az utcán hagynak.

Pár pillanat, s kitérultak a titkok –
bezárt szobákhoz vezet el így Hitchcock.

Vajon hány másodpercbe telt bele,
míg eszmélni kezdett megszedült feje,

s rájött, hogy csak a fésűt hoztam vissza,
de már késő, szemem sorait issza

és a címzett nevét: bizonyos Zs. M. –
szőke magányát az iWiW-en nézem.

(Dicső, nagy urától el miért vágyik,
nem jöhetek rá hajnalhasadásig.)

Végül is mindegy. Csak egyre nehezebb,
hogy hazugságtól hazugságig vezet,

és saját mocskát átragasztja rám is –
de csak bírjam ki a feltámadásig.

Védik a magyar népdalt!

Írta: Balázs Béla

A budapesti ébredő magyar muzsikusok most védik a magyar népdalt. Jól odafigyeljünk és jól megértjük, mert ilyet még a világ nem látott, mert ez külön dolog annál, mint mikor a románvezető fehér tisztiek a magyar integritást védik, vagy Osztenburgék a magyar becsületet, vagy a keresztény nemzeti párt a demokráciát. Mert most Hubayék megvédik a magyar népdalt. Vajon ki és mi ellen? Talán Lehár ezredes bátyjának a nótái ellen, melyeket miveltszolgabírák lányai hoztak divatba faluhelyen is? Vagy megvédik a cigánymuzsika kultusza ellen, mely, mint az aranka a vetést, elnyomta az igaz magyar népdalt, annyira, hogy olyan komoly muzsikus mint Liszt kijelenthette, hogy magyar muzsika nincs, csupán cigánymuzsika van? Mert Liszt Ferenc csak berugott urakat hallott énekelni, nem pedig markotverő parasztlányokat. Vagy talán megvédik az őseréjű csodaszép magyar népdalokat a Fráter Lorándok, Dóczy Józsefek, Dankó Pisták és, last not least, Hubay Jenő népdalimitációi, cigányosan limonádés magyar dzsentridalai ellen, melyeknél banálisabb, üresebb, tehetségtelenebb kuplékat semmiféle zenéskávéháza a világnak nem termett? Vagy talán megvédik a Kisfaludy-társaság műveletlensége és ostobasága ellen; amely roppant költséggel, nagy munkával gyűjtötte a magyar népdalok szövegeit – de a melódiákat elfelejtette. Azok nem érdekelték. Bizony van mit védeni a magyar népdalon, melynél értékesebb nemzeti kultur-kincsünk alig van. Vajon mi ellen védik meg Hubayék, ki ellen védik meg? Megmondjuk. Nem várunk vele tovább. Bartók Béla ellen.

Hogy mért éppen ő ellene védik máma a magyar népdalt? Azt is megmondjuk. Mert Bartók Béla volt az első magyar muzsikus, aki tíz év előtt elindult barátjával, Kodály Zoltánnal, gya-

A Bécsi Magyar Újság II. évfolyam 139. számában („Bécs, kedd, 1920 június 15”) megjelent írást az eredeti írásmódban közöljük.

log, felvevő fonográffal a hátán, faluról-falura, tanyáról-tanyára, hogy komoly, zenetudományilag pontos és hiteles gyűjtését kezdje meg a magyar népdaloknak. Mert Bartók Béla volt az, aki hét éven keresztül, télen-nyáron járta a Nyírség és Kunság pusztáit és a székely havasokat, feneketlen sárakban gázolva, szénapadláson pihenve, vagy kocsmapadokon. Filigrán gyenge testén sár és piszok kérgesedett, gyönyörű művészarcán bozontos szakáll nőtt és minden gyűjtőexpedícióról betegen tért meg. Aztán felkelt az ágyból és újra elment gyűjteni. Nekiült és nyelvtannal, szótárral megtanult tótul és románul. Csak azért, hogy kutathassa a magyar népdal útját az idegenajkuakkal érintkező területeken. Zenefilológiai és folklorisztikai szaktudóssá dolgozta magát csak azért, hogy legjobb szakértelemmel végezhesse munkáját. Életének legszebb hét esztendejét áldozta fel. Tudatosan feláldozta, mert hiszen értsük meg: Bartók Béla nem zenefilológus és nem néprajztudós és soha ilyen kedvei és ambíciói nem voltak. Mert Bartók Béla Európa legzseniálisabb zeneszerzője máma, aki csak ebben látja élete hivatását, csak ebben érzi élete örömét. És Bartók jóformán félretette hét évig a saját muzsikáját a magyar népdalért. Nagy áldozat volt és nagy szenvedés. Gyakran kérdeztük, mért gyűjtesz, mért zenetudóskodol, mért nem komponálsz inkább? Azt felelte szent, naiv egyszerűséggel: „Mert valakinek meg kell végre ezt csinálni! A tótoknak már régen van kitünő, tudományosan pontos népdalgűjteményük, a szerbeknek is, a sváboknak is. Csak nekünk magyaroknak nin-

csen. Pedig ha nem sietünk, nemsokára nem lesz mit gyűjteni. Mert a java régi dalokat már nagyon kezdik felejtetni. Már operettet énekelnek falun is és ostoba dzsentri-műdalokat. Sietni kell. Más nem vállalkozik a munkára, hát magamnak kell csinálnom.”

És Bartók Béla, egyetemben Kodály Zoltánnal, összegyűjtötte a magyar népdalkincset. Tízezer (10.000) népdalt, összes variánsaival, helyük és vándorlásuk szerint rendezve, rendezve típusok szerint és egymásrahatások szerint. Ez a mű remeke a zenefilológiának és remeke a zenének magának, mert hiszen a magyar nép muzsikáját tartalmazza. Ez a mű Bartók Béla műve. És ezért kell megvédeni a magyar népdalt ellene – Hubaynak.

Hubay mentségére felhozhatjuk, hogy csak jó magyar tradíciót követ. Nem ma kezdik védeni Bartók Béla ellen és népdalgűjtő munkája ellen a magyar népdalt. Mert mikor Bartók ki akarta adni ezt a legnagyobb monumentumát a magyar népkulturának és magyar népszellemnek, sem az Akadémia, sem a Kisfaludy-társaság, sem a vallás- és közoktatásügyi minisztérium, sem más testület, kiadó cég avagy magánember nem akadt, aki ezt az egyetlen zenetudományilag komoly magyar népdalgűjteményt kiadja. Megvédték ellene a magyar népdalt. Ez a gyűjtemény máig sem jelent meg. Bartók legalább énekeltetni szeretne volna otthoni koncerteken. Az énekesek nem vállalták ezeket a dalokat: „Kocsmába való ez kérem,” mondta megboldogult Takácsunk, „nem koncertpódiumra.” Megvédték a magyar

népdalt. (Bécsben gyakran énekeltek, énekelnek most is a gyűjteményből koncerteken.)

Bartók székelyföldi gyűjtése közben felszedett néhány román népdalt is. Ezeket, mivelhogy neki nem kellett, elküldte a bukaresti zeneakadémiának. Boldogan köszönték, rögtön kiadták, Bartókot meghívták tanárnak Bukarestbe. Bartók ellen akkor már annyira védték a magyar népdalt és a zenét általában, hogy komolyan gondolt a kivándorlásra. De itt-hon akart maradni, tovább dolgozni, tovább szenvedni a magyar muzsikáért. Most végre sikerült nekik Bartók Bélát egészen kivédeniök. Kiparirozták az országból. Most már csak Párisban játszanak nagy sikerrel Bartók-muzsikát, magyar muzsikát. Mert Zichy gróf és Hubay és Buttkay muzsikája nem is muzsika és nem is magyar. Kurzus-szellem talán leng benne, de a zene szelleme nem és a nép szelleme sem. Mert a magyar nemzeti szellemhez csak az uraknak volt valami közük, a parasztnak soha. (Ugy is nézett az ki.) De hagyján. Mi történt tulajdonképpen? Bartók Béla egy német zenetudományi lapban értekezést közölt a magyar népdalról, melyben megemlíti, hogy itt-ott román hatások mutatkoznak rajta. Ezt Hubay hazaárulásnak bélyegezte. De Hubay ur, az istenért, hiszen ez az első cikk, amelyet külföldi tudományos lap a magyar népdalról közöl, hiszen Bartók Béla (meg Kodály) az elsők, akik egyáltalában tudományosan foglalkoztak a magyar népdallal, hiszen ők fedezték fel a magyar népdalt, amit ön csak azért nem tud, mert tudatlan ember! Bartók ellen védik a magyar népdalt? Kolumbusz ellen védik Amerikát? Bartók ellen védik a magyar muzsikát, az első magyar muzsikust ellen, a Kossuth-szimfónia szerzője ellen, a népdalgyűjtő ellen, az „Este a széke-lyeknél” szerzője ellen, a székely mélosz-anyagon épült „Kékszakállu” szerzője ellen, az ellen, akinek minden taktusából magyar muzsikavér csurog? Mi történik itt? Muzsikában is csak az, ami a politikában. Az uri nemzeti szellemet kijátszák a paraszti népszellem ellen, a cigány-dzsenteri muzsikát az igazi népdal ellen, akár a tót aratókat a magyar paraszt ellen. Csakhogy elkéstek. Hubay már nem árthat sem Bartóknak, sem a magyar népdalnak. Hála a jó Istennek.

Balázs Béla (sz. Bauer Herbert, Szeged, 1884. – Budapest, 1949.): költő, író, a filmesztétika úttörője. A Nyugat első generációjának tagja, az I. világháború elején önként bevonult. 1919-ben az írói direktorium tagja, a Közköztársasági Népbizottság művészeti és irodalmi ügyosztályának vezetője, a színházügyek egyik irányítója. Vöröskatonaként az utolsó napig harcolt Rakamaznál. A Tanácsköztársaság megdöntése után Bécsbe menekült, ott kezdett filmelmélettel, filmkritikai tevékenységgel foglalkozni. 1927-ben Berlinbe, 1931-ben Moszkvába költözött. 1945-ben tért haza. Bartókkal való együttműködése során született *A kékszakállú herceg vára* (1910) és *A fából faragott királyfi* (1912). Kodály Zoltán 1949-ben írta meg a *Czinka Panna* balladája című daltjátékát, Balázs Béla librettójára.

Ostenburg-Moravék Gyula (Marosvásárhely, 1886 – Budapest, 1944.): katonatiszt, a Tanácsköztársaság bukása után az egyik hírbeldi tisztii különítmény parancsnoka. Őrnagyi rangot ért el. Különítménye gyilkolta meg – többek között – Somogyi Bélát és Bacsó Bélát. A második királypuccs alkalmával (1921. október 20–23.) Károly királyhoz csatlakozott, aki Sopronban ezredessé nevezte ki. A puccs leverése után rövid ideig fogságban volt, de amnesztiában részesült.

Hubay Jenő (Pest, 1858. – Budapest, 1937.): hegedűművész, pedagógus és zeneszerző. Huber Károly hegedűművész fia, Berlinben tanult, majd 1878-ban Párisban aratott sikereket. 1882-ben a brüsszeli konzervatórium vezető hegedűtanára. 1886-ban hazatért és elfoglalta a Zeneakadémia hegedű-tanszékét. 1919-től a Zeneakadémia igazgatója, 1920-tól 1934-ig főigazgatója.

Lehár Antal, báró (Sopron, 1876. – Bécs, 1962.): katonatiszt. Az I. világháborúban bárói címet kapott, a háborút ezredesként fejezte be. A Tanácsköztársaság bukása után együttműködött Horthy Miklóssal, csapatával részt vett a budapesti bevonulásban. A második királypuccs idején a király mellé állt, aki vezérőrnaggyá nevezte ki. A puccs bukása után letartóztatták, kiszabadulása után emigrált.

Lehár Ferenc (Komárom, 1870. – Bad Ischl, 1948.): zeneszerző, karmester. 1890-től tizenkét éven át katonakarmester Losoncon, Polában, Triesztben, Budapesten, Esztergomban és Bécsben. Zeneszerzői munkásságát operakompozíciókkal kezdte. Bécsben 1902. november 21-én mutatták be első operettjét, a *Bécsi asszonyokat*, amely világsiker lett és meghatározta további munkásságának fő területét. Életének jelentős részét az osztrák fővárosban töltötte, 1926-tól tizenkét éven át Berlinben élt, a II. világháború után Zürichbe költözött, és csak röviddel halála előtt tért vissza Ausztriába.

Fráter Loránd (Érsemjén, 1872. – Budapest, 1930.): dalszerző. Ludovika Akadémiát végzett, 1906-ban mint huszár kapitány nyugalmába vonult. Országszerte hangversenyeket adott, amelyeken nagy sikerrel mutatta be saját szerzeményű dalait, nótáit. Legtöbb nótájának szövegét is maga írta. Népszerű dalaiból háromkötetes gyűjteményt adott ki. 1910-ben függetlenségi programmal országgyűlési képviselővé választották.

Dóczy József (Miskolc, 1863. – Budapest, 1913.): nótaköltő. Debrecenben és Budapesten tanult, jogot végzett. Pénzügyi titkár volt Debrecenben, Temesváron és Nagykárolyban. Sok szerzeményét országszerte énekeltek (*Felednélek, felednélek, de nem tudlak feledni...*, *Darumadár útnak indul...*, *Mandulafa, mandulafa...*). Öngyilkos lett.

Dankó Pista (Szatymaz, 1858. – Budapest, 1903.): cigány származású nótaszerző. Első dalait Blaha Lujza tette népszerűvé. 1895-ben Pósa Lajos balatoni nótáinak megzenésítésével megnyerte az Új Idők pályadíját. Az 1890-es években daltársulattal járta be Magyarországot, háttérbe szorította a német daltársulatok népszerűségét. Oroszországban is járt. Mivel nem értett a hangjegy-írásához, dalait mások lejegyzése nyomán ismerjük. Elhatalmasodó tudóbaját San Remóba kúrálta sikertelenül. Szegeden temették el.

Takáts Mihály (Nagybánya, 1861. – Keszthely, 1913.): operaénekes (bariton). Nagyváradon volt teológus. Búbics Zsigmond szeminaryumi rektor – későbbi kassai püspök – támogatta énekesi törekvéseit. A Nemzeti Színház ösztöndíjasa lett. 1884-től az Operaház tagja volt. 1894-ben Bayreuthban vendégszerepelt. Egyike volt kora nagy énekeseinek.

Zichy Géza, gróf (Sztára, 1849. – Budapest, 1924.): zongoraművész, író és zeneszerző. 1863-ban vadászbaleset érte, saját puskája szétronsolta jobb karját. 1866-ban Pozsonyban lépett fel először, s félkezes zongorajátékával nagy sikert aratott. 1875 és 1918 között a Nemzeti Zenede elnöke. 1891-től három évig az Operaház intendánsa, a későbbiekben többször az Operaház vendége, mint zeneszerző-karnagy és zongoraművész. Az I. világháborúban igen sokat tett a rokkant katonákért, számukra írta *A félkezes ember könyvét* (1915). A félkezéssel való zongorázás technikájával a maga nemében egyedülálló virtuozitásra tett szert. Szépirodalommal is foglalkozott.

Buttykay Ákos (Halmi, 1871. – Debrecen, 1935.): zeneszerző. Weimarban, majd Budapesten tanult. 1907-től 1922-ig a Zeneakadémia tanára. 1909-ben feleségül vette Kosáry Emmi színművésznőt. Színpadi művei főként operettek, közülük néhányat külföldön is játszottak. Kísérőzenét írt Madách Imre: *Az ember tragédiájához* és átdolgozta Kacsóh Pongrác: *János vitéz*ét.

Köll-e köles?

Egy ősi gabonafajta a hagyományos és modern gasztronómiában – I. rész

A köles évszázadok óta az emberiség fontos gabonája, tápláléka. Magyar gasztronómiai múltja is a honfoglalás előtti korokra nyúlik vissza. Amellett, hogy olcsón és egyszerűen természetű, táplálkozás-élettani szempontból az egyik legértékesebb élelmezési alapanyag. Nemrég zajlott az az ételbemutatókkal, kóstolókkal is egybekötött tudományos tanácskozás, amelynek keretében a legkülönbözőbb (történeti, néprajzi, mezőgazdasági, élelmiszeripari, gasztronómiai, élelmezéstudományi) szaktudományok képviselői foglalkoztak a köles történetével, a növénytől kapcsolatos gasztronómiai hagyományokkal, jelenkori természetével, feldolgozásával és élettani hatásaival.

A Benda Kálmán születésének századik évfordulója alkalmából, az Országos Ómagyar Kultúra Baráti Társaság és a Budapesti Gazdasági Főiskola Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kara szervezésében megvalósult „Hagyomány és megújulás – a köles reneszánsza. Vetéstől tálalásig – kuktatástól az asztalig” című rendezvényen jómagam is részt vettem, sok ismeretet szereztem és mintegy húsz ételt megkóstoltam. A szervezők az ételbemutatók mellett főző szemináriumot is szerveztek, amelynek résztvevői mesterszakácsok irányításával kilencféle kölesételt készítették el. Az ételbemutatók egyik fő szakértője Nyers Csaba volt, aki már régóta szívügyének tekinti az ősi Kárpát-medencei népi-paraszti konyha ízeinek, receptjeinek, eljárásainak életre kel-

tését. A Pillangó Kiadónál már második kiadásban jelent meg a *Gabonakönyv*a című kötet, amelyben Nyers Csaba egyebek mellett számos kölesétel receptjét is közreadta.

A köles a pázsitfűfélék családjába tartozó legősibb kultúrnövények egyike, amelyet Kr. e. 8000 körül már bizonyosan termesztettek a Çatal Hüyük-i kultúrában. Vavilov szerint géncentruma Kína lehetett, ahol vad formája a Huang-ho folyó közepső folyásánál elterülő lösztalajon volt honos.

Magyarország területén már a neolitikumtól bizonyított a jelenléte, az itt élő népek egyik legfontosabb gabonája volt. Első magyar írásos említése 1190-ből, III. Béla király okleveléből ismert.

A köles az egyik legkönnyebben és leggyorsabban feldolgozható gabona. Apró, gömbölyű, sárga magvait főként kásaként – száz évvel ezelőttig még szinte mindennap – fogyasztották. A régi századokban a köles nemcsak a paraszti, hanem az úri konyhában is népszerű volt. Ezt bizonyítják a Nádasdy család XVI. századi iratai, amelyekből kiderül, hogy például 1550. október 28-án „köles Kaszat vajja”, azaz köleskását vajjal ettek.

Kölesből készült a jellegzetes ízű, sörszerű ital, a „boza”, amelynek elterjesztésében a XIII. században beköltöző kunok is szerepet

Nyers Csaba, a „Gabonaételek” című kötet szakács szerzője

A köles élettani hatásai

A köles az egyetlen olyan gabonafélének, ami a teljes értékű fehérjék mellett hét fajta aminosavat is tartalmaz és lúgos kémhatású. Emiatt ajánlott betegeknek, különösen savtúltengésben szenvedőknek, de növeksen lévő fiataloknak, gyermekeknek is. Szénhidrát tartalmának jelentős hányada keményítő, ami szervezetünk számára igen jól hasznosítható energiaforrás. Kisebb arányban vízzoldékony rostokat és cellulózt is tartalmaz, melyek elősegítik a normális bélműködés helyreállítását és fenntartását. Emiatt fontos szerepet tölthet be egyes civilizációs ártalmak, például a székrekedés és a bélrendszeri daganatos betegségek megelőzésében. Tavaszi méregtelenítésnél és fogyókúráknál is javasolt, fokozza a teltségérzetet. Vese- és hólyaggyulladásra, valamint lépbetegségeknél is ajánlott.

Vitaminokban és ásványi anyagokban gazdag. Héjában és a héj alatti részben B vitaminok, csírájában nagy mennyiségű E vitamin található. Kiemelkedő kálium-, magnézium- foszfor- és kalciumtartalma. A kálium a szívizomzatra, a magnézium általában az izomtónusra hat, a foszforral együtt a szellemi munkával járó fáradtság ellen nyújt védelmet. Magas szilíciumtartalma folytán fokozza a szervezet védekező képességét. Kvasav tartalmának köszönhetően a bőrt rugalmassá, a haját fényessé, a fogakat, körmöket erőssé teszi. Fogszuvasodást megelőző és fogszuvasodást védő hatása is ismert. Rendszeres fogyasztása tehát rákmegelőző hatású, késlelteti az öregedési folyamatokat, kiváló vashiányos állapotoknál és savtúltengés esetén. Rendben tartja az emésztőrendszert, gyulladáscsökkentő, szabályozza a vércukorszintet és a zsírsavanyagcserét, ezzel karbantartja az érulat.

Kölesétel fotója a „Gabonaételek” című szakácskönyv címlapján

játszottak. A Nádasdy család ismerte, sőt gyógyhatást tulajdonított neki. A nádor feleségéről 1554-ben tréfásan írja háziorvosa: „Az én Nagyságos asszonyom, a kunok FŐ BÍRÓNÉJA, tán a bozaivástól, oly egészségben van, hogy Matuzsálemnél is egészségesebbnek látszik.”.

És valóban, a köles fogyasztásának élettani szempontból csak hasznát ismerjük. Könnyen emészthető, lúgos kémhatású, magas tápértékű, sok szerves sót és rostanyagot tartalmazó értékes táplálék, amelynek gyógyító és szépítő hatásai is ismertek.

A köles termesztése egészen a XIX. század közepéig nagy jelentőségű volt hazánkban és az egész Európában, de a XVIII. és a XIX. században a kukorica, burgonya és rizs, illetve a kenyérgabonák (elsősorban a búza és a rozs) térhódítása miatt fokozatosan kiszorult mind a termesztésből, mind a fogyasztásból. Fogyasztásának hagyománya különösen fő termőhelyén, az Alföldön maradt meg valamennyire. Itt disznóvágáskor a hurkába köleskását használták, hétköznapiakon is gyakran került az asztalra különböző formában, és böjti ételként is közkedvelt volt.

Alföld szerzte a legáltalánosabb étel volt a vízben sűrűre főzött kása, a hagymás zsírban párolt, a vízzel felelesztett, a tejben vagy vízes tejben főtt, a hagymás zsírban párolt kásák, a vízzel felelesztett és burgonyával egybe főzött *öregkása*, a tésztával összefőzött, paprikával, borssal ízesített, vagy a birka-, ritkábban baromfihúsból készült, pörkölttel főzött változatok. A sós vízben főtt öregkását zsíros kanállal kiszaggatták, tejjel leöntötték. Tejbe szaggatott verzió általában a *karimás kása*, *gánica*, *kásapuliszka*, *szaggatott kása* nevet viselte.

Az Őrségben a *húsos kását* vagy *keménykását*, *ludaskását*, *hajdúkását*, a *gánicát* és a *köles dödöllét* kedvelték. Készítettek a kölesből még különböző levesféléket, hurka-, rétes-, káposztatölteleket. Lisztjét a lepényszerű köleskenyér készítéséhez használták.

Jelenleg hántolt kölesből elsősorban a reformtáplálkozók készítenek köreteket, süteményeket, felhasználva a régi recepteket. Amint láttuk, újabban a táplálkozástudomány is fókuszba állítja ezt a növényt, ezért lapunk olvasóinak is érdemes többféle receptet kipróbálni, amelyeknek sorát a következő részben folytatjuk. Ezúttal a Budapesti Gazdasági Főiskola tankonyhájában, a sütő-főző szeminárium keretében elkészített ételekből válogattunk – az adventi böjtlők kedvéért húsmentesen.

A cikkhez a www.koles.atw.hu honlapon található gazdag forrásanyagból merítettem, ahol számos tanulmány és további receptek is olvashatók.

Juhász Katalin

Köles körözött

Hozzávalók: 1 csésze köles (20-25 dkg), 1 késhegynyi törött bors, 1 kávéskanál pirospaprika, 1 fej vöröshagyma (10-15 dkg), 1 kisebb gerezd fokhagyma, 1 kisebb citrom leve (ez fogja megadni azt az enyhe savanykás ízt, amit a túró is ad), só, 5 dkg vaj vagy 1 evőkanál olaj.

Elkészítés: A kölest többszöri alapos átmosás és leöblítés után háromszoros mennyiségű sós vízben feltesszük főni. Miután megfőtt és kihűlt, összekeverjük a többi hozzávalóval. Hűtőben tároljuk. Másnapra az ízek összeérnek, akkorra lesz igazán finom.

Csőben sült köles juhtúróval

Hozzávalók (4 személyre): 40 dkg köles, 20 dkg juhtúró, 1 fej lilahagyma, 1 gerezd fokhagyma, só, 2 evőkanál étolaj, 1 teáskanál őrölt pirospaprika.

Elkészítés: A kölest kevés olajon megpirítjuk, majd felöntjük kétszeres mennyiségű sós vízzel. Felforraljuk, és fedő alatt, kis lángon megpároljuk. A juhtúrót zúzott fokhagymával, pirospaprikával és apróra vágott lilahagymával ízesítjük. A főtt kölest olajjal kikent tűzálló tálba simítjuk és ráhalmozzuk a túrót. Forró sütőben 10-15 percig sütjük. Fejes salátával tálaljuk.

Köleses tócsni

Hozzávalók (10 személyre): 1,5 kg burgonya, 2 db tojás, 20 dkg főtt köles, 2 evőkanál só, 3 gerezd fokhagyma, 1 kiskanál törött bors, 15 dkg mangalica zsír vagy 2 dl olaj.

Elkészítés: A hámozott burgonyát nyersen lereszeljük, majd a tojásokkal, főtt kölessel, sóval, áttört fokhagymával, borssal jól átkenjük. Mangalica zsíron vagy olajban kerek kis lepényként mindkét oldalát átsütjük.

Gombás köleskása

Hozzávalók (4 személyre): 25 dkg köles, 40 dkg csiperkegomba, 3 evőkanál étolaj, 1 db pritaminpaprika, 1 fej vöröshagyma, fél csokor petrezselyemzöld, kakukkfű, só, őrölt bors.

Elkészítés: A megmosott kölest 2 evőkanálnyi olajon átpirítjuk, felöntjük kétszeres mennyiségű sós vízzel és fedő alatt (hozzátéve az egészben hagyott vöröshagymát) megpároljuk. A megtisztított, megmosott gombát és pritamint (paradicsompaprika) felszeleteljük, és a maradék olajon teflonedényben átpirítjuk. Ízesítjük finomra vágott petrezselyemzölddel, őrölt borssal, kakukkfűvel, sóval. Fedő alatt, kevés meleg vizet hozzáöntve megpároljuk. Végül hozzákeverjük a puhára párolt kölest. Tálaláskor friss petrezselyemzölddel díszíthetjük, vagy reszelt sajtot szórhatunk a tetejére, de anélkül is finom.

Köles prósza

Hozzávalók: 1 bögre köleskása (20-25 dkg), 1/2 liter tej, 2 tojás, 2 evőkanál cukor, 2 tojásnyi vaj (kb. 10-12 dkg), csipet só.

Elkészítés: A köleskását forró tejjel leforrázzuk. Ha kihűlt hozzáadjuk a cukorral, vajjal kikevert tojássárgáját. Jól elkeverjük. A tojásfehérjét felverjük habnak, és óvatosan hozzáadjuk. Jól kivajazott tepsibe öntjük, tetejét kevés zsírral és néhány kanál tejföllel meglocsoljuk. Forró sütőben megsütjük. Nagy kockákra felvágva és cukorral meghintve tálaljuk.

A táncházmozgalom mint a népzene- és néptánckutatás társadalmi hasznosulásának megnyilvánulása

„Tulajdonképpen tagadhatlan, hogy a népdal-kultusz csakugyan hanyatlak. De ezen nem szomorodni kell, hanem örülni. Mert ez annak a biztos jele, hogy a népzene befejezte hivatását. Mi a népzene, a népdal kultúrszerepe? Hogy megteremtse a műzenét. Más földadata nincs.” Ezt írta Csáth Géza 1909-ben „A magyar népdal alkonya?” című cikkében [Élet, 1909. január 3.] .

A négy évtizedes múlta visszatekintő táncházmozgalom nyitott közössége éppen ennek a Csáth-féle alkonyának a tudatos lassítására, vagyis inkább a népdal, a népzene, a néptánc új kultuszának megteremtésére vállalkozott.

A népművészeti revival értelmiségi „találmány”, s mint ilyen, a kezdetektől magától értetődően fordultunk a tudományhoz, könyvekhez, kottás kiadványokhoz, felvételekhez, tudós kutatókhoz segítségért. Közülünk kevesen születtek bele a néphagyományba, mi nem szájról-szájra, kézzel-kézre szívhattuk magunkba eleink tudását, hanem minden lehetséges eszközt igénybe véve próbáltuk elsajátítani a népi műveltség bennünket foglalkoztató, praktikus részét.

Amikor az egyszerű halandó a népművészet valamely ágának – esetemben a népzeneének – tanulásába, használatába, élvezetébe fog, azonmód kérdések sokaságába ütközik. A változatos előképzettségű táncház-zenészekben előbb-utóbb igény támad ezen kérdések megválaszolására, szeretett műfajunk mélyebb megértésére.

Számunkra a tudomány megközelítés kiindulópontja természetesen Bartók Béla és Kodály Zoltán, hiszen ők kezdték meg a XX. század elején a népzene tudományos vizsgálatát; részint korábbi, tudományosnak nem tekinthető és vegyes tartalmú gyűjteményes kiadványokat elemeztek, részint saját gyűjtőmunkájukra alapozva indították el a rendszerezést. Bartók kritikusan szemlélte elődei munkáit: „... nagyon könnyen és gyakran azonosítják az igazi, eredeti népdalokat a műkedvelő álnepdalokkal, az un. múdalokkal” – írja 1929-es tanulmányában. [Bartók: A magyar népzene (1929). In.: Bartók Béla: A népzeneről. Budapest, Neumann Kht., 2003.] „A népzene forrásainál” című 1925-ös munkájában így fogalmaz: „Az igazi népzene olyan dallamokra épül, melyek magukon viselik egy adott nemzet paraszti lakossága zenei stílusának sajátos bélyegét. A népzeneét eszerint tulajdonképpen helyesen: parasztzeneinek kellene neveznünk.” [In.: uo.]

Bartók és Kodály ilyen irányú, a népzene meghatározó munkáját Vargyas Lajos szintetizálta és fejlesztette tovább. „A magyarság népzene”

című, 1981-ben megjelent művében Vargyas – aki már személyesen is nagy hatást gyakorolt a táncházmozgalomra – így ír: „... minden beletartozik a magyar népdal fogalmába, amit a magyar nép variálva, tehát alkotó módon magáévá tett, vagy amit biztosan ő maga alkotott. Amit a közösség elfogadott sajátjának és továbbfejlesztett...”. [Vargyas Lajos: A magyarság népzeneje. Zeneműkiadó, Budapest, 1981.]

A népdalgyűjtés a Kárpát-medencei és a moldvai magyarság köréből több százezer dallamot halmozott fel, könyvtárnyi irodalma van a magyar népdal tipizálásának, a stílusaira és rétegeire, a szomszédos népek dalaival való kölcsönhatásaira és keleti összefüggéseire vonatkozóan. A népdalokkal nem állunk tehát rosszul: számos összefoglaló munka született, se szeri, se száma az egy-egy tájegység, falu vagy kiemelkedő adatközlő egyéniség népdalait bemutató monográfiáknak, műfaji elemzéseknek és hangzó kiadványoknak.

Az már más kérdés, hogy a zenepedagógiába, azaz a köz- és művészetoktatásba mennyire „szivárgott be” ez a tudás. Kobzos Kiss Tamás, az Óbudai Népzenei Iskola igazgatója egy 1997-es, ma is aktuális tanulmányában [www.kobzoskiss-tamas.hu] először Dobszay László sarkos megfogalmazását idézi: „... a népzene kutatás eredményei az 1934-es szinten vannak jelen a zenepedagógiában” [Parlando, 1995/1.], majd hozzáteszi: „Az elmaradás valóban szinte drámai. Fő okát abban látom, hogy sok pedagógus valójában nem ismeri a népzeneét. Elképzelhetetlen lenne olyan zenetanár, aki úgy tanítja Mozartot, hogy műveit csak kottából ismeri. Nos, a népzene esetében ez nem olyan elképzelhetetlen. Ma [...] még mindig nem szégyen a népzene csak »Kodály–Vargyas«-szintű ismerete.”

Szeretünk Kodályra hivatkozni, így a mai napig tartja magát például az a tétel, hogy a magas szintű műzenéhez a népzene kerestül vezet az út. Vagyis hogy a népzenei gyökerekből, a zenei anyanyelv elsajátításával, énekelve, karénekelve érjen fel a gyermek a zeneirodalom nagy alkotásaihoz. Az én zenészgenerációm ennek jegyében tanították meg a lecsupasztított, „sterilizált” népdalokon szolmizálni, „ügyelve rá”, hogy valódi és élményszerű népzenehez ne hogy hozzájussunk. Napjainkra a kultúra általános – és kormányfüggetlen – visszaszorításával ez a probléma „megoldódni” látszik: a közoktatásban minimálisra csökkentették az ének-zene tárgy heti óraszámát, az alapfokú művészetoktatásban pedig a tanári státuszok számát és a normatív támogatást faragták le.

Kodály Zoltán természetesen nem a zeneoktatás „úszógumijának” szerepét szánta a népzeneének, sőt éppen azt tartotta, hogy a népzenehez közelíteni, azt a maga valójában felfogni és

megérteni csak teljes zenei vértettség birtokában lehetséges. Ennek illusztrálására ajánlom figyelmükbe Jagamas János „Miért nem népdal?” című sorozatának egyik cikkét, amelyben a talán legismertebb és legszebbnek tartott magyar „népdalról” megállapítja, hogy sem nem magyar, sem nem népi eredetű. A Székelyfónóban is szereplő – *m, l, d m*, azaz *moll* hármashangzat hangjaival kezdődő – „slágerrel” kapcsolatban írja: „Kimeríthetetlen néphagyományunk megőrizte a magyar zene történetének számos emlékét is, Tinóditól csaknem napjainkig; így természetesen a népies dalokét is. Utóbbinak népünk alkotó művészetére gyakorolt serkentő, megtermékenyítő hatására Kodály hívta fel a figyelmet. Hogy mekkora ez a hatás, azt senki sem mérte még fel, de kétségtelenül jelentős. Ennek köszönhető többek között az »A csitári hegyek alatt« dalremek is, mely a maga nemében egyenértékű a legtökéletesebb műzenei alkotásokkal.” [Jagamas János: Miért nem népdal? Művelődés, XXXIV. évfolyam (1981) 6. szám].

Népzenei örökségünkkel az igazi problémák akkor kezdődnek, ha a népzene nem csak a népdalokat értjük, hanem bővebben értelmezzük azt, márpedig a táncházszak világában ez elkerülhetetlen.

Vegyük először a többnyire szólisztikus népi hangszereket, más megközelítéssel paraszt- és pásztorhangszereket, mint például a duda, furulya, klarinét, tárogató, tekerő, citera stb., amelyek a legutóbbi időig meglehetősen mostoha bánásmódban részesültek a népzene kutatás részéről.

Pedig többnyire ezeken is népdalokat, illetve azok hangszerhez igazított változatait játsszák. Bartók természetes gyűjtött furulyazenét, ezen az élményén alapul például a „Három csikmegeyi népdal” című gyönyörű zongoraciklusa. De lefényképezték tekerőzés közben, és persze az általa gyűjtött dudazenét le is jegyezte. Ez utóbbival egyszersmind – a hozzám hasonlóan autodiktaként induló „városi” népzene (Adorján István, ifj. Csoóri Sándor, Juhász Zoltán és mások) számára – megteremtette a duda lejegyzésének alapvető módszertanát. Azonban Bartókot követően nem bontakozott ki a népi hangszerekre vonatkozóan jelentős kutatás. Manga János a palóc és a felvidéki pásztorművészetre összpontosított, mellette Sárosi Bálint jelentetett meg az egész magyar nyelvterületre érvényes népszertudományos hangszerismertetőket, majd a '70-es évektől kezdve készült számos hangzeriskola, amelyek viszont eléggé vegyes színvonalat képviselnek.

Mai tudásunk és a táncház gyakorlatából következően a népzene fogalmát a falusi cigányzene karok muzsikájára is ki kell terjesztenünk. Így kell tennünk, hiszen például a népzene táncí-

Elhangzott 2013. szeptember 21-én a XXIV. Kecskeméti Népzenei Találkozón, a Magyar Néprajzi Társaság által rendezett „A népzene- és néptánckutatás eredményeinek társadalmi hasznosulása” című konferencián.

sérő funkciója enélkül aligha értelmezhető. Ne gondoljuk azonban, hogy ezt a kiterjesztést mindenki magától értetődően elfogadja! Nem csak a laikusok között vannak olyanok, akik úgy gondolják, hogy például a széki pár zenekísérete nem nevezhető magyar népzenei, hiszen abban a magyar mellett román, szász, cigány, zsidó, meg még ki tudja miféle idegen dallam megtalálható. Aztán meg többnyire cigányok játsszák... További ok az elutasításra: „a magyar népzeneiől idegen a többszámúság, a harmonizálás”. Mosolyoghatnánk ezen az érvrendszeren, de gondoljuk meg, hogy vajon miért kellett évtizedeket várni, amíg a közelmúltban végre beengedték a hangszeres népzenei a Zeneakadémia falai közé.

Lajtha László híres monográfiával – az '50-es és '60-as években a Zeneműkiadónál megjelent szépkönyvű szentmártoni, széki, kőrispataki és Sopron környéki gyűjtéseivel – megteremtette a hangszeres népzene gyűjtésének és elemzésének alapjait. Mégis azt kell mondanunk, hogy a tudományos kutatás eddig igen kevés, mondhatni, alig foglalkozott a népzene ezen vonatkozásával. E kijelentésnek látszólag ellentmond, hogy az utóbbi évtizedekben rengeteg „bandás” felvétel készült és ezek egy része kiadvány formájában a nagyközönség számára is hozzáférhetővé vált. Egyelőre azonban a sok-sok kiadvány a magyar nyelvterület egészét tekintve egyenlőtlen eloszlást mutat, és jórészt hiányoznak a tudományos igényű, áttekinthető vizsgálatokon alapuló szintézisek. Hogy csak néhány zenei kérdést említsék:

- *Egy-egy tájegységre miért éppen az adott hangszerösszeállítás jellemző?*

- *Mi okozza két egymáshoz közeli falu, például Bonchida és Szék muzsikája (és persze tánca) között a jelentősen eltéréseket?*

- *Hogyan változnak és mitől függenek a jellemző vonásnemek és a harmonizálás a magyar nyelvterületen keresztülhaladva?*

- *Miként érvényesülnek a velünk élő más etnikumok és a különböző kordivatok hatásai?*

Népi műveltségünk olyan összetett adathalmaz, amely csak részben feltárt, amelynek struktúráját, egyes részeinek tulajdonságait még nem ismerjük teljes egészében. Ezért megközelítése, elsajátítása és interpretálása korántsem egyszerű feladat. A táncmuzsikusok első generációja ráadásul multifunkcionálisan működött: gyűjteni járt, táncot tartott, koncertezett, tv-, rádió- és lemezfelvételt készített, táncgyűjtést kísért, tanította az utánpótlást egyidejűleg. Bár néhányan közülünk ténylegesen tudósokká váltak, a többség számára a gyűjtés inkább az adatközlő mesterekkel való személyes találkozás élményét, az érzelmi kötődés kialakulását szolgálta.

A városi táncmuzsikusok gyakorló művelői a kezdetektől különleges kapcsolat fűzte a népzene- és néptáncmuzsikusok tudósaihoz. Ezen személyiségek közül ki többet, ki kevesebbet áldozott idejéből és energiájából, de szinte mindannyian olyan természetességgel „ereszkedtek le”

a gyakorló zenészek és táncosok közé, mintha kollégák lennének. Nyilván izgalmas és szimpátiás volt számukra a szárnyait bontogató táncmuzsikusok, amely eleven kísérleti terepül is szolgált az egyes tudományos tételeknek, egyszóval nyomon követhetővé vált a kutatási eredmények közvetlen társadalmi hasznosulásának folyamata.

Domokos Pál Péter, Kallós Zoltán és mások a gyűjtőmunkához adtak felbecsülhetetlen értékű, hasznos segítséget. Adatközlőkhöz irányítottak bennünket, megosztották mintául szolgáló felvételeiket, néha még felszereléssel, nyersanyaggal is elláttak. Jóindulattal terelgették amatőr gyűjtői és lejegyzői tevékenységünket, s persze azt is elvárták, hogy a felvételeinket leadjuk a ZTI-ben, hiszen így sikerülhetett a variánsok mennyiségét növelni, a fehér foltok számát pedig valamelyest csökkenteni.

Vargyas Lajos, Andrásfalvy Bertalan, Olsvai Imre és a Pesovár testvérek akár tanfolyamokra és táborokba is eljártak előadást tartani. Szűkebb körű személyiségük példája sokunk számára az életre szóló elköteleződést eredményezte. Népzene- és néptáncmuzsikusaink gyakran és szívesen vettek részt különböző versenyek, minősítések zsűrijében, és általában a féltő szeretet, az építő kritika jellemezte őket. Vikár László vagy aktív korában Sárosi Bálint a kevésbé megközelíthető tudósok közé tartozott, de azért ők sem zárkóztak el egy-egy konkrét kérdés esetén.

Külön kiemelendő az inspiratív, mindenkinek minden szakmai kérdésben rendelkezésre álló Martin György szerepe, aki közvetlenül is részt vett a klubszerűen működő városi táncmuzsikus tematikájának kidolgozásában.

A nyolcvanas évek beköszöntével a széles értelemben vett táncmuzsikusok hatalmas lendületet kapott. Újabb és újabb táncmuzsikus-klubok nyíltak, zenekarok tucatjai alakultak. A néptáncgyűjtésekben generáció- és paradigmaváltás ment végbe, előtérbe került a tájegységi alapú, stílusú táncolás és koreografálás, amely csak az ehhez illő zenekísérettel volt elképzelhető. Az eredeti felvételekhez való hozzájárulás immár tömeges igényét a kézzől-kézre járó, egymásnak másolt hang- és videószalagok már nem elégíthették ki. Nem vállaltak ilyen jellegű szolgáltatást a népzene- és néptáncmuzsikusok tudományos műhelyeként működő Zenetudományi Intézet sem.

Az érzékelhető szakmai nyomásra az akkori Népművelési Intézetben született meg a válasz, mesterpéldát mutatva a népzene- és néptáncmuzsikusok eredményeinek társadalmi hasznosulására. „A néptáncmuzsikusok továbbfejlesztése érdekében szükségesszerűvé vált egy [...] szakmai módszertani központ létrehozása, melyet nemcsak a táncosok és zenészek szakemberek igényeltek, de az MTA Zenetudományi Intézet fősztályvezetője, dr. Martin György is nagyon szorgalmazott” – emlékezik vissza a Néptáncosok Szakmai Háza indulására Neuwirth Annamária. [17 éves a Néptáncosok

„Új régi hang” DVD-sorozat

Előző lapszámunkban ismertettük Halmos Béla és Szomjas György „Új régi hang” című 12 részes portré- és dokumentumfilm sorozatát, amely egyben és külön-külön filmként is megvásárolható a Kaláka Zeneboltban (Bp., V. Bárczy I. u. 10.), a Fonó Budai Zeneházban (Bp., XI. Sztregova u. 3.), a MesterPortán (Bp., I. Corvin tér 7.), valamint a Vörösmarty téri karácsonyi vásáron az ünnepig. A sorozat ára: 15.000 Ft, filmek külön-külön: 1.500 Ft. Online- és utóvételű vásárlás: www.kalaka.hu, www.fono.hu

Szakmai Háza. folkMAGazin, 1998/3.] 1981-ben létrejött tehát a Stoller Antal, Neuwirth Annamária, P. Vas János és Vavrincez András által fémjelzett Szakmai Ház, amely valódi – és felejtetetlen hangulatú – szolgáltatást nyújtott az érdeklődők sokaságának, s ezt a szerepét töretlenül betöltötte a rendszerváltást követően a Magyar Művelődési Intézetben is. Fennállásának két évtizede során itt vált szabályozottan hozzáférhetővé az „akadémiától” kapott néptánc- és népzenei gyűjtemény, valamint az amatőr gyűjtők – szakemberek által ellenőrzött – anyaga. Másfelől a Szakmai Ház rendszeresen felvette, archiválta és elérhetővé tette a népzenei és néptáncmuzsikusok fontosabb eseményeit, úgymint „Szolnok”, „Zala”, „Békéscsaba”, „Antológia”, Táncmuzsikusok, minősítők, tv-műsorok stb., stb., megteremtve ezzel a későbbi folklorizmus-kutatás potenciális lehetőségét.

Több mint bűn, hiba: a revival-archiválás a Hagyományok Háza 2001-es létrejöttével teljesen leállt, semmibe véve az akkori szakminiszter, Rockenbauer Zoltán által jegyzett alapító okirat [1. folkMAGazin, 2001/2., 8. o.] betűjét és szellemét. Passzív ellenállással megtagadva azt a koncepciót, amiben a szakma konszenzusra jutott, s amire az állam a pénz java részét szánja. Nemcsak a jelenidejű dokumentálás folyamata szakadt meg végérvényesen, hanem a lassan, de biztosan használhatatlanná váló analóg gyűjtemény digitalizálása és korszerű közzététele is elmaradt. A hajdani Szakmai Ház nyomait éppen most hintik be sóval, s így az UNESCO-listára került, törvényileg hungarikum táncmuzsikus módszer első négy évtizedének megnyilvánulásai jórészt megismerhetetlenné válnak az utókor számára!

A táncmuzsikusok számára mindig jellemző volt a tudománnyal, a kutatókkal való kölcsönös kapcsolat, s biztosan az is marad. Talán ennek az intenzív kapcsolatnak köszönhető, hogy a táncmuzsikusok, a népzene, a néptánc alkotói világában erőteljes belső kontroll működik. Nincs szó persze intézményes felügyeletről (bár működik egy félig-meddig tréfás Facebook-csoport Folklorrendőrség néven), sokkal inkább kollektív igényességéről, a szakmai közösség által elvárt jó ízlésről, értékválasztásról beszélhetünk. S talán éppen ez lehet az élő népművészet további fennmaradásának záloga.

Berán István

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 New publication – Volume 16 of the series: *Studies in Roma (Gypsy) Ethnography / Cigány Néprajzi Tanulmányok*. Editor: Szuhay Péter. Hungarian Ethnographical Society, Budapest, 2013. 23 studies on Hungarian–Gypsy coexistence. A collection of unique and concrete examples of coexistence studies that approach this social question from a wide variety of disciplines and present both positive and negative aspects. Printed here is a review of the publication by Morvay Judit and Tompos Krisztina that first appeared on October 15th, 2013 at: www.commmunity.eu

Page 6 **Mandache Aurel 1933–2013: A traditional Moldavian fiddler** born in the village of Gâșteni in Bacău County, Romania. He bought his first violin at the age of 14 with money made working in the fields, by the age of 20 he was playing for local weddings. For 16 years he played and travelled with the Bacău Orchestra. He also played locally for weddings and christenings. He made his living mainly from music, but also did some farming. His first trip to Hungary to perform Moldavian music was in 1997. He was Romanian speaking Gypsy of the Eastern (Romanian) Orthodox faith; he did not speak Hungarian. Several Hungarian CDs of his music have been released in the last ten years, on the Etnofon and DialekTon labels, often accompanied by musicians from the dance house movement. On these recordings more than 40 melodies from his repertoire can be heard: tunes of the Hungarian Moldavian dance repertoire, Romanian horas, serbas, tunes of balkan origin, and tunes from the repertoire of the city orchestra. Sad to see this musician go, he was one of musician and ethnomusicologist Bolya Máttyás' main informants and teachers. By Bolya Máttyás.

Page 10 New publication – Süveges Gergő: *Csík Zenekar*. Trubadúr Kiadó, 2013, Budapest ISBN: 9789630977715 In Hungarian. This year the Csík band celebrates its 25 year anniversary. The band started out like many other dance house movement bands, playing authentic village style Hungarian folk music. Over the last 5-10 years, however, they have come up with their own, now widely and wildly popular (in Hungary), genre of arrangements based on authentic folk, but mixing that material with some well-chosen Hungarian popular or alternative rock tunes. Printed here are excerpts from the book: Süveges Gergő asks well-known Hungarian folk and pop musicians' opinion on whether or not making arrangements of authentic folk music is sacrilege.

Page 29 New publication – Jávorszky Béla Szilárd: *Muzsikás 40*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2013. ISBN: 978-963-09-7771-5 In Hungarian. This book has been written in

celebration of the *Muzsikás Ensemble's* 40th year performing Hungarian folk music at home in Hungary and around the world. It chronicles the history, personalities, collaborations, adventures and travels of this world renown group. Printed here is Jávorszky's introduction.

Page 28 Obituary: **Singer, Ferencz Éva 1951–2013**. Ferencz Éva was a folk singer born in Szolnok, Hungary. She competed in the 1970 Fly Peacock TV folk talent contest, sang with Kaláka and the Honvéd ensembles, studied at the Bartók Béla Music Conservatory, and then at the Academy of Theatre Arts specializing in operetta. Then she worked as an actress in Sankt Pölten, Austria for 6 years. In more recent years, she travelled all over Hungary performing religious folk songs. She released 5 recordings and was the winner of numerous awards in recognition of her talents. Eulogy by Kóka Rozália.

Page 30 Part II. – Conversation with **dance notation expert Fügedi János**. On the occasion of his 60th birthday, the **director of the dance research department at the Institute of Musicology of the Hungarian Academy of Sciences**, talks about his work. Here we find out what Mr. Fügedi learned from which famous figure in Hungarian dance notation: studying with Szentpál Mária he learned how to read dance notation and to 're-dance' what is written. Whereas from Lányi Ágoston, he learned the opposite direction – to accurately describe each movement and notate the actual movement (usually from films of dance – going frame by frame). Also discussed here is Fügedi's field collection work in the Küküllő and Kalotaszeg regions of Transylvania, as well as the various computer programs they have developed over the years for doing dance notation. Includes bibliography. By Misi Gábor.

Page 35 **Hungarian folk dance documented in early film**. This article examines early films (moving pictures) from the years before 1945 as a source of documented traditional Hungarian folk dance. The films that have survived fall into three main categories: 1) news-reel films and 'culture films'; 2) films made for ethnographic documentary purposes, and to preserve the dances; 3) feature films of the period. The first film that the author of this article has found is a cultural news-reel type film from 1912 that preserves dancing at a wedding in the village of Mezőkövesd. By Dóka Krisztina.

Page 40 **Protecting Hungarian folk song**. Among other things, this short interesting article includes a great description and opinion on the 7 years **Bartók Béla spent travelling the entire Hungarian language area recording, collecting original folk song**. „...Bartók is

Europe's leading composer now, and that is where he finds his own calling and pleasure... but for all intents and purposes he put his own music aside for seven years – for Hungarian folk song...” Bartók trained himself in the ethnographical techniques and languages necessary for this collection work. Mentioned here in the meantime are political figures, musicians, composers and „nóta” composers of the time. By Balázs Béla. Reprinted from the *Bécsi Magyar Újság* II. 139. Vienna, June 15, 1920.

Page 44 A review of the **connections between folk music and folk dance research and the dance house movement (as a social phenomenon)**. This study starts with the research of Bartók and Kodály (inspiration), continues through the great Hungarian folk music and folk dance researchers that coddled and encouraged the dance house movement – a revival movement based on a solid background of scientific research. Amongst the researchers mentioned are: Martin, Vargyas, Lajtha, Andrásfalvy, Pesovár (2 brothers), Kallós, Domokos, Olsvai. The study ends with commentary on the 2001 dissolution of the former Folk Dancer's and Musicians Resource Center – the *Szakmai Ház*. A paper written and presented by Berán István at a conference held in conjunction with the 24th Kecskemét Folk Music Festival.

Sue Foy

folkMAGazin

2013/6, XX. évfolyam, 6. szám
Megjelenik évente 6+1 alkalommal
Kiadja a Táncház Alapítvány
Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felélős szerkesztő: Grozdits Károly
Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gősi Anett,
Havasréti Pál, Kóka Rozália
MAGTÁR – Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.
Levélcím: 1255 Budapest, Pf. 153
Tel./fax: (36.1) 214-3521
folkmagazin@mail.datanet.hu
www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda
Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Országos terjesztés: Lapker Zrt.

Bankszámla-szám: 11701004-20171625
Külföldről: OTP I. ker. fiók,
1013 Budapest, Alagút u. 3. Hungary
Táncház Alapítvány (B.I.C.) OTPVHUHB
HU55 11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Folyóirat-kiadás Kollégiuma

Ünnepelni!

A Művészetek Palotájában 2008. január 18-án rendeztük meg első alkalommal *A népzene ünnepét*, abból az alkalomból, hogy a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen népzenei tanszék indult. Úgy gondoltuk akkor, hogy arra a rendezvénysorozatra, amely Kodály Zoltán születésének 125. évfordulójához kötődött, a koronát tette fel a tanszéken megkezdődő munka, hiszen ez az a fejlemény, amely a pedagógus Kodály szellemiségével a legmélyebben azonosul. És hogy minél nagyobb figyelmet kapjon, egy olyan gálaműsort állítottunk össze, „amelynek fókuszában – Bartók és Kodály munkássága nyomán – a népzene és a műzene kapcsolata áll, olyan fellépőkkel, akik eddig is igen sokat tettek a műfajok közötti határok átjárhatóságáért”. Aznap este a Sebő együttes, a Muzsikás, Jandó Jenő, a Vujicsics együttes, az Etnofon Zenei Társulás, Sebestyén Márta, a Söndörgő együttes, Palya Bea, Herczku Ágnes, Bognár Szilvia, Szalóki Ági, Balogh Kálmán és a Parno Graszt lépett fel.

Ezt a korántsem távoli múltat azért kívántuk ide idézni, mert gyakran halljuk, hogy az azóta évről évre megrendezett gálaműsor tartalma és címe nem felel meg egymásnak. Sarkítva: nem feltétlenül népzenei játszanak az előadói.

Ha úgy tetszik, ez tényleg így van. De miért kéne mindnyájuknak azt játszania? Hiszen – mint fentebb olvasható volt – szervezőként már az első pillanattól kezdve a népzene és a műzene kapcsolatainak, ha úgy tetszik, a hazai világzene birodalmának a feltérképezésére törekedtünk. Amelybe az autentikus előadás, az autonóm népzenei feldolgozás, valamint a népzenei ihletett műzene egyaránt belefér.

„Egyaránt” és „belefér”. Számunkra mélyen figyelemre méltó, sőt kulcsfontosságú ez a két szó. De engedelmükkel tovább lépünk. Azt gondoljuk ugyanis, hogy – patetikus felhangja dacára – éppen azért jó cím *A népzene ünnepé*, mert számos jelentéssel bír. Számunkra ugyanis a népzene ünnepét jelenti az is, hogy egyre több pop-, rock- és dzsessz-zenész kerül a hatása alá; hogy újra beindultak a tehetségkutató programok; hogy a paraszti kultúrától elszakadva, a városi életmódban is megtalálja a helyét ez a hagyomány; hogy töretlenül népszerű a táncházmozgalom; hogy a gazdasági válság és a lemezipar megrendülése ellenére újabb és újabb folkzenekarok tűnnek fel; vagy hogy a *Most múlik pontosan* című Quimby-számot feldolgozva – tizenegymillió rákattintással – már-már valamiféle „himnuszt” teremtett a Csík zenekar.

Vagy hogy az európai világzenei rádiósok 2013-as összesítésében Lajkó Félix *Mező* című albuma az ötödik helyen végzett, vagyis az ötödik leggyakrabban forgatott album volt Európában.

És folytathatnánk még. Annyi minden adódik ünnepelni...!

Persze, a minőségből, a hitelességből, az elkötelezettségből nem engedünk. Így keressük a lehetőségeket arra, hogy minél szélesebb körben örömet, élményt szerezzünk.

Újdonság például, hogy 2014. január 18-án már délután négytől – ingyenes családi programokkal – várjuk a nagyérdeműt. Lesz abban fotókiállítás, a közönség bevonásával népi mesterségek és játékok bemutatása, népi viseletben fotózkodás, és táncház rogyásig.

Ami pedig a gálaműsort illeti, az éppen olyan sokszínűnek és magával ragadónak ígérkezik, mint amilyen a magyar nép- és világzene. Hiszen míg a Poros együttes és a FolkEmbassy az autentikus hangvétellel jeleskedik, a Kerekes Band ethno funkba oltja a gyimesi és moldvai dallamokat. Szokolay Dongó Balázs és Fassang László duója nemcsak felülemelkedik a népzene és a klasszikus zene közötti határon, de önfeledt improvizációival egy új világot is teremt. A Karaván Família és Balogh Kálmán triója flamencóval, orosz cigánydalokkal, balkáni dallamokkal és manouche dzsesszel szövi át a magyar cigányzenei hagyományt; a Dina együttes pedig a szefárd zsidó dalokat díszíti magyar motívumokkal. És végül – de nem utolsósorban – a magyarországi délszláv hagyomány legrangosabb képviselője, a Vujicsics együttes lesz hallható, amely negyven éves jubileumát ünnepli 2014-ben.

Ünnep az ünnepben, ritka alkalom.

Lőkös Csaba, Marton László Távolodó (szervezők)

1

2

3

A NÉPZENE ÜNNEPE MŰVÉSZETEK PALOTÁJA, 2014. JANUÁR 18.

DÉLUTÁN NÉGY ÓRÁTÓL INGYENES CSALÁDI PROGRAMOK AZ ELŐCSARNOKBAN: KÁSA BÉLA FOTÓKIÁLLÍTÁSA (BERÁN ISTVÁN MEGNYITÓJÁVAL); UTÁNA NÉPMŰVÉSZETI BEMUTATÓK ÉS JÁTÉKOK (SZÖNYEGSZÖVÉS, HAJFONATOK KÉSZÍTÉSE, ÖRDÖGLAKAT); KÁDÁR FERKÓ FOTÓSZÍNHÁZA (MELYBEN A LÁTOGATÓKRÓL FOTÓK KÉSZÜLNEK NÉPI VISELETBEN ÉS KÖRNYEZETBEN); MAGYAR ÉS DÉLSZLÁV TÁNCHÁZ AZ ÁDÁM ISTVÁN EMLÉKZENEKARRAL ÉS A MESELIA EGYÜTTSEL.

ESTE FÉL NYOLCTÓL GÁLAKONCERT A BARTÓK BÉLA NEMZETI HANGVERSENYTEREMBEN, FELLÉP A POROS, A FOLKEMBASSY, A KEREKES BAND [1], FASSANG LÁSZLÓ ÉS SZOKOLAY DONGÓ BALÁZS DUÓJA, A GIPSY REUNION (KARAVÁN FAMÍLIA ÉS BALOGH KÁLMÁN TRIÓ), A DINA [2] ÉS A VUJICSICS EGYÜTTES [3].

Jávorszky Béla Szilárd

Muzsikás

40

DVD
melléklet
2013
Sziget-koncert

FOLKMAĞAZIN

